

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра філософії та політології

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

Кафедра культурології та філософської антропології

Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра філософії

Соціологічна асоціація України
Житомирське відділення

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць
*(За матеріалами V Міжвузівської науково-теоретичної
конференції молодих науковців від 4 грудня 2019 року)*

Житомир – 2020

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 2 від 31 січня 2020 р.

Редакційна колегія:

*Козловець М. А., доктор філософських наук, професор;
Ковтун Н. М., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри;
Полищук О. П., доктор філософських наук, професор;
Соколовський О. Л., доктор філософських наук, доцент кафедри;
Слюсар В. М., доктор філософських наук, доцент;
Стародубець В. О., кандидат філософських наук, доцент;
Чаплінська О. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри.*

Рецензенти:

Корх О. М., доктор філософських наук, професор, Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро);

Мельничук І. А., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету;

Ярмошик І. І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, А 43 Н. М. Ковтун, О. В. Чаплінська [та ін.]. – Київ: КВПЦ, 2020. – 210 с.

ISBN 978-617-697-117-7

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників V Міжвузівської конференції молодих науковців "Актуальні проблеми філософії і науки: виклики сьогодення". У матеріалах авторів акцентовано увагу на фундаментальних проблемах сучасної філософії та науки, особливостях розвитку природничих і гуманітарних наук у контексті посилення соціальної транзитивності і глобалізаційних процесів, філософському осмисленні сучасного соціо-культурного простору, проблемах пізнання й освіти, філософській рефлексії особистості, гуманітарних аспектах розвитку техносфери та інших актуальних філософських проблемах сучасності.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями проблем сучасної цивілізації.

УДК 101.1+168.5

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2020

ISBN 978-617-697-117-7

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники та гості конференції!

Щиро вітаю Вас у стінах Житомирського державного університету імені Івана Франка, який у цьому році святкує 100-річчя від свого заснування!

Динамічний розвиток сучасної епохи, глобалізація усіх сфер суспільного буття, зростання ролі науки і технологій, трансформація соціокультурного простору кардинально змінюють базові інфраструктури життя людей, демонструють виникнення соціуму нової якості. Як засвідчує практика, індустріальний тип розвитку суспільства фактично себе вичерпав, кинувши тінь підозри на традиційну освіту, науку, наукову раціональність, техніку і технології. Людство потребує нової соціально-економічної, політичної та екологічної парадигми, гуманізації суспільних відносин, мобілізації своїх духовно-моральних й культурних ресурсів для забезпечення сталого розвитку. Новітня історична доба драматично актуалізує й загострює пошуки нової репрезентації місця України на культурній та інтелектуальній мапі світу. Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується змінами, які зачіпають усі сфери життєдіяльності людини, стрімкими темпами соціально-економічних перетворень, змінами ціннісних орієнтацій.

Паралельно змінюється й система наукового пізнання, інтенсивно проходять процеси диференціації та інтеграції знання, "розмиваються" межі між практичною і пізнавальною діяльністю, домінуючими стають міждисциплінарні та комплексні дослідження. До сучасного належить таке знання, яке випереджає людський досвід, а не слідує йому, співмірне з вічністю і працює на неї. Відтак ситуація, що склалася в сучасному світі, актуалізує потребу в новому філософському осмисленні перспектив розвитку людства, переосмисленні цінностей, смислів і перспектив подальшого існування особистості, методологічному і теоретичному аналізі трансформації параметрів застосування здобутків науки, освіти й соціалізації людини в умовах інтенсифікації динаміки соціального розвитку.

Важко знайти іншу форму людської свідомості багатшу в культурно-історичному й духовно-творчому відношенні, ніж філософія. Філософія завжди перебуває у творчому пошуку і це природний стан її існування. Людина дивиться на світ крізь призму різних образів, смислів, уявлень, які формуються всім попереднім досвідом соціального і культурного розвитку. Важливо простежити, де в сучасній культурі формуються, нехай у зародку, нові ціннісні, світоглядні орієнтири. Урізноманітнення філософських течій та ідей, нові способи усвідомлення дійсності, нові знання підносять суспільний авторитет науки. Спеціально слід підкреслити роль і значення філософії у розробці духовних основ національно-культурної ідентичності, що набуває

особливої актуальності в сучасну глобальну епоху. Тому нагальним завданням вітчизняної соціогуманітаристики є переосмислення значення філософії і науки як чинників глобалізаційних процесів, обґрунтування ролі науки як основи формування довгострокової стратегії розвитку суспільства. Переваги країн все менше визначаються багатством природних ресурсів або дешевою робочою силою, а все більше – технічними інноваціями і конкурентним використанням знань.

Наразі ніхто не заперечує того, що основним капіталом сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку і засвоєння нових знань і сприйняття нестандартних рішень. Такі здібності отримують розвиток у навчально-освітньому процесі, що на сьогодні постає провідним фактором суспільного прогресу. Саме в освітньому просторі формується наука та її інфраструктура, "суспільство знань". Одне з найбільших досягнень освіти – це підготовка не просто людей, які отримують нові знання і професію, а таких, які вміють мислити творчо, інноваційно. Генерування інноваційних ідей, створення нових технологій і втілення їх у суспільну практику – найважливіше завдання закладів вищої освіти. Вони стають сьогодні центрами продукування нових ідей, концепцій та генерування інтелектуальної еліти суспільства, в тому числі й наукової. Від ефективності реформ вітчизняної науки й освітньої галузі, зміни застарілих методів організації навчально-педагогічного процесу, рівня фахової підготовки випускників вищої школи буде залежати наше майбутнє.

Кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка щорічно проводиться міжвузівська конференція молодих науковців за темою "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення". Сьогодні вкрай необхідно продукувати сучасний інтелектуальний продукт на рівні вимог і викликів ХХІ століття. Тому проблеми оцінки потенціалу філософії і науки та тенденцій їх розвитку набувають особливої значущості в добу глобалізації, в умовах транзитивності українського суспільства. Слід працювати над понятійно-категоріальним апаратом, застосовувати новітні стратегії, орієнтуватися на сучасні пізнавальні взірці, експериментувати й шукати власний оригінальний стиль та манеру викладу, постійно коригувати та оновлювати проблеми і сюжети своїх студій. Водночас хочу висловити і певні застереження: не слід механічно, сліпо, бездумно копіювати західні концепції й теорії, методики, зразки, котрі постали на іншому соціокультурному ґрунті, в іншій культурній та інтелектуальній атмосфері. Будь-яка копія на ниві пізнання, апріорі є гіршою, ніж оригінал. Творчо й критично використовуючи західні конструкти, необхідно зіставляти їх з нашим матеріалом, замислитися щодо їх адаптації, запропонувати власні новації до західних концептуальних пропозицій і, врешті-решт, підготувати та представити власний високоякісний інтелектуальний продукт.

Коло проблем, запропоноване організаторами конференції до обговорення, дозволяє вести широку дискусію з ключових проблем сьогодення та майбутнього як світової спільноти загалом, так й українського суспільства зокрема, а саме: глобальні проблеми сучасності як предмет філософії та науки; актуальні соціогуманітарні проблеми сучасності; випробування людського буття в умовах глобальної транзитивності; етика, естетика та культурологія у контексті сучасного філософського дискурсу; релігія і церква в умовах глобалізації; сучасні тренди в освіті та науці; інформатизація, глобалізація і міжкультурна комунікація; постіндустріалізм і світоглядний плюралізм; філософія сучасного природознавства та етичні виміри новітніх біотехнологічних практик; українське суспільство: реалії та прогноз майбутнього. Для ефективного вирішення зазначених вище та інших не менш важливих проблем сучасній науковій спільноті необхідно відійти від комплексу корпоративної самодостатності та шукати активний вихід в область відкритої дискусії з усіх злободенних питань соціокультурного розвитку. Розмова на всі ці теми мені здається дуже вкрай необхідною.

Приємно зазначити, що у роботі конференції беруть участь не лише науковці й студенти Житомира, Новоград-Волинського, Вінниці, Києва, Харків, Львова, Дніпра, Рівного, а й з Італії і Білорусі. Плідною практикою сьогоденної конференції є поєднання аспірантсько-студентської та наукової трибун, що забезпечує цікавий формат обміну досвідом та ідеями досвідчених учених і молодих науковців, аспірантів, магістрантів і студентів. Тези виступів та доповідей, які надійшли з різних регіонів України, дозволяють стверджувати, що наукова дискусія у стінах Житомирського держуніверситету буде творчою та продуктивною, а підсумки її роботи визначать конкретні напрямки подальшої діяльності науковців, громадськості, молоді на благо нашої Вітчизни. Автори поданих матеріалів пропонують власну версію розвитку науки, знання, освіти та місця і сенсу існування людини в їх просторі.

Щорічні наукові конференції, які проводить кафедра філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка разом зі спорідненими кафедрами закладів вищої освіти інших міст України, створюють фундамент для соціалізації молодих учених і є надзвичайно важливими для наслідування традицій та досвіду наукового пізнання. Кожний вчений, без винятку, починав саме з участі у студентських наукових конференціях. Молодь більш відкрита до нового, до пошуку, до знань, до дій, енергійніша. Це надихає, вселяє оптимізм. Звертаюсь до молодих дослідників: пам'ятайте, ви майбутня українська наукова еліта.

Керівництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, його професорсько-викладацький склад, студентство бажають учасникам V Міжвузівської науково-теоретичної конференції молодих науковців "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики

сьогодення" плідної роботи, цікавого обміну думками, подальших наукових досягнень, успіхів у сфері професійної реалізації.

*Ректор Житомирського державного університету
імені Івана Франка, доктор біологічних наук,
професор Г. Є. Киричук*

НАУКОВА ТРИБУНА

Василь Баранівський,

*доктор філософських наук, професор,
ВНЗ "Національна академія управління", м. Київ*

ДО ПРОБЛЕМИ МЕЖ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

На сьогодні проблема прав людини гостро постає з огляду на певні новели вітчизняного законодавства, що вступають у протиріччя із принципом верховенства права, віковими традиціями та моральними принципами українського народу. Особливо це стосується свободи й гідності людини, а також сфери сім'ї та суспільної моралі, які знецінюються та руйнуються в Україні під прикриттям не завжди однозначних явищ, зокрема таких, як толерантність, рівність, свобода, дискримінація та ін.

У зв'язку з цим постає проблема визначення законом меж толерантності, яка під благим виглядом "прав людини", "гендерної рівності", "свободи вибору", "терпимості", "недискримінації" тощо активно наповнює правове поле України та суспільну свідомість.

Провідні українські філософи, юристи стверджують, що поняття "рівні права та обов'язки" не означає "однакові права та обов'язки". Принцип рівності перед законом не означає створення певним особам чи групам осіб яких-небудь привілеїв, що дозволяли б порушувати закон. Зокрема, в юридичній науці вказується на такі принципи: принцип диференціації, який передбачає визнання факту відмінностей між людьми, що має враховуватися правом, та принцип позитивної дискримінації, що виходить з факту природної нерівності між людьми.

І саме так звана толерантність намагається нівелювати ці істини шляхом визнання явищ, які мають очевидні шкідливі наслідки для усього суспільства (наприклад, гомосексуалізм, легалізація проституції тощо), і назвати їх нормою і мірилом у суспільному житті. Позитивна толерантність мала б принести мир і злагоду у суспільство, а не спричиняти гострий суспільний резонанс і конфлікт. І держава зобов'язана сприяти суспільному добробуту.

А що ми маємо насправді? З боку державної влади спостерігається послідовне, цілеспрямоване знищення суспільної моралі й проголошених цінностей, починаючи з істини про людину та інституту сім'ї.

Ось як приблизно це відбувається останніми роками:

– якщо до грудня 2010 р. в Україні діяло окреме Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, то до теперішнього часу сімейна політика залишалася поза пріоритетними напрямками Уряду. Після численних реорганізацій ця проблематика загубилася серед інших напрямків діяльності Мінсоцполітики;

– Постановою Кабміну від 27 травня 2015 р. № 333 ліквідовано Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі, яка покликана була здійснювати контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі. Нині ця сфера залишилася без захисту;

– Конституційна комісія під тиском європейської толерантності, а саме –ЛГБТ-спільноти, у проекті Розділу II Конституції України, підготовленою Робочою групою з прав людини станом на 15 липня 2015 р., робила спробу видалити терміни "чоловік" і "жінка" стосовно визначення шлюбу, як це нині є у ст. 51 чинної Конституції України [1]. Це означає, що шлюбом може вважатися не згода чоловіка і жінки, а згода просто двох осіб, не залежно від статі;

– права людини втрачають споконвічне природне забарвлення і невідчужуваний характер. Додаток до Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. " [2] спотворює розуміння гендерної рівності як рівних прав і можливостей чоловіка і жінки, і приховано прощтовхує до правового поля її інший зміст і сенс – абсолютна рівність відповідно до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності.

– у листопаді 2015 р. до ст. 2-1 Кодексу законів про працю України були внесені поправки, відповідно до яких забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці за ознакою гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. До того не міститься жодних застережень щодо можливості церквам і релігійним організаціям відмовляти у працевлаштуванні особам нетрадиційної сексуальної орієнтації через те, що їх спосіб життя не відповідає наявним для релігійних інституцій моральним вимогам. Зазначене фактично анулює будь-які уявлення про професійну етику: наприклад, вихователем, вчителем, лікарем наших дітей може стати представник нетрадиційної сексуальної орієнтації;

– запроваджується система ювенальної юстиції, що засновується не на традиційній сімейній ієрархії, а на безумовному пріоритеті інтересів дитини перед дорослими, у тому числі й батьками. При цьому не конкретизовно, що ж таке "інтерес дитини" і хто його визначає, держава, сім'я чи суспільні цінності і традиція.

– відбувається спроба легалізувати проституцію як вид підприємницької діяльності [3]. Цим повністю знецінюються такі етичні поняття, як любов і вірність, розуміння сім'ї як суспільної

цінності; узаконюється ставлення до людини як до товару; відбувається уникнення від відповідальності з боку тих, хто організовує таку торгівлю людським тілом, сама держава стає офіційним сутенером; зростає попит на проституцію; знецінюється роль жінки у суспільстві, яку держава не захищає, а експлуатує.

Чи захищені сьогодні українськими законами цінності нашого народу, які б слугували суворою межею для європейської толерантності? Закон України "Про захист суспільної моралі" від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV забороняє в Україні пропаганду гомосексуалізму, проституції, так званих одностатевих сімей та подібних явищ як таких, що посягають на основи суспільної моралі та національну безпеку України.

У ст. 16 Загальної Декларації прав людини 1948 р., яка стала основою Конституцій багатьох розвинутих країн, в тому числі й України, зазначено: "Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави".

Незважаючи на ці межі, в нашій державі усе ж продовжується лібералізація суспільних цінностей і нетрадиційних, не природних явищ.

На перший погляд, толерантність демонструє певну небайдужість до існуючих відмінностей і намагається їх усіляко захистити на законодавчому рівні, з іншої – очевидно є повна байдужість до їх наслідків для людини та суспільства, і навіть більше – це перетворюється у неадекватне сприйняття реальності, наукових даних і тягне за собою перекручування інформації.

Вважаємо, що зазначені вище аномалії у праві потрібно "лікувати", а не штучно деформувати суспільну думку і вводити нові нормативи природної моралі й прав. Саме суспільство має визначати, що є нормою і моральним мірилом його життя, а держава, у свою чергу, зобов'язана це враховувати у своїй законодавчій діяльності, виходячи з конституційного положення, що джерелом влади в Україні є народ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Розділу II Конституції України, підготовлений Робочою групою з прав людини станом на 15 липня 2015 р. // [Електронний ресурс] : Конституційна комісія: офіційний сайт. URL: <http://constitution.gov.ua/work/item/id/9> (дата звернення: 05.12.2019).

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.", №1393-р. від 23.11.2015 р. – [Електронний ресурс] : Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL:

<http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679> (дата звернення: 05.12.2019).

3. Проект Закону "Про регулювання проституції та діяльності секс-закладів" № 3139 від 18.09.2015 р. Верховна Рада України: Офіційний веб-портал; URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56559 (дата звернення: 05.12.2019).

В'ячеслав Бліхар,
*доктор філософських наук, професор,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТАТУСУ ОСОБИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Із розвитком понять "суспільство", "державна" з'явилася необхідність регулювання життя людей у ньому, надання їм гарантій безпеки та захищеності як членам певного соціуму, держави. Це призвело до появи та стрімкого вдосконалення такої галузі, як право. Воно покликане розробити ті норми, правила, які б, з одного боку, давали людині певні права, свободи, гарантували їй як члену спільноти захист, а з другого – накладали б на неї певні обов'язки, виконання яких сприятиме перш за все її самовдосконаленню, гармонізації життя усіх членів спільноти, суспільства, держави. Більше того, ХХ століття подарувало людству можливість вибору. Далеко в минулому залишилися уявлення про єдино правильну теорію чи вчення. Людина ХХ століття змогла обирати на основі власних роздумів, поглядів, певного досвіду той спосіб життя та стиль поведінки, які імпонували саме їй, відповідали її власному баченню світу і себе в ньому. Тобто став можливим "вихід" із того соціального прошарку, в якому людина народилася та виросла. Це, у свою чергу, спонукало до ще одного надзвичайно важливого досягнення ХХ століття – визнання рівності усіх людей, незалежно від статі, раси, соціального стану, рівня освіти, етнічної приналежності, віросповідання.

Для повного розуміння того чи іншого поняття, явища у науці передусім необхідно з'ясувати його основи, засади, які на сучасному етапі розвитку науки відображені у принципах певного поняття, явища. У нашому випадку це принципи принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Згідно зі словником іншомовних слів О. Мельничука, під принципом розуміють первоначало; те, що лежить в основі певної теорії науки [1]. Тобто це принципи, відповідно до яких відбувається правове регулювання відносин у системі "особа – держава", "громадянин – держава".

Так, відповідно до положень Конституції України [2] можна виділити такі принципи статусу людини і громадянина:

- усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними;
- права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними;
- кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості;
- громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Проголошення основоположними таких цінностей заклало основи для побудови в Україні правової держави та формування громадянського суспільства. Права та свободи гарантовані кожній особі незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Ці права є невідчужуваними, тобто у жодному випадку не можуть бути скасовані. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних нормативно-правових актів законодавцю заборонено звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод.

Саме держава у відносинах "людина – держава" виступає гарантом надання та реалізації прав і свобод людини і громадянина [3, с. 191–197]. Людина ж через систему обов'язків отримує «набір» благ, яким може користуватися безперешкодно. Відтак доцільно говорити про «правовий статус людини і громадянина» як взаємну відповідальність людини, громадянина і держави шляхом надання певних гарантій обом сторонам цього процесу. Тобто, конституційні права та свободи людини і громадянина – це ті найбільш важливі права і свободи, які гарантує людині й громадянину держава та з допомогою яких можна отримати певні блага.

Філософія є теоретичною формою світогляду, яка спрямована на дослідження, аналіз та вирішення світоглядних проблем з метою забезпечення високого ступеня достовірності таких рішень. Також вона є усвідомленим світоглядом. Філософія повинна бути логічно послідовною.

З огляду на це, можна визначити такі основні аспекти взаємозв'язку філософії та світогляду: філософія є одним із різновидів світогляду, вона є його складовою, однак, частиною специфічною; філософія зосереджується на найважливіших аспектах світогляду. Водночас можна стверджувати й таке: світогляд стає частиною філософії у тому сенсі, що за широтою постановки та вирішення питань, стосовно їх розробленості, філософія є набагато ширшою за світогляд.

Філософія є особливим різновидом духовної культури, призначення якого полягає у тому, щоб раціональними засобами випрацьовувати світогляд – узагальнену систему уявлень і знань про навколишній світ, найсуттєвіші характеристики людського ставлення до природи, суспільства і духовного життя в усіх його основних виявах. З'ясування місця людини у Всесвіті пов'язане з побудовою "картини світу" як упорядкованої цілісності, що синтезує різноманітні знання про нього на підставі певної системоутворювальної ідеї. З розвитком людства, насамперед суспільного матеріального і духовного виробництва, міфологічні та релігійні форми світоглядної свідомості перестали задовольняти людину, її не влаштовували ні фантастична, наївно-емпірична картина світу, яку пропонує міфологія, ні релігійне пояснення світу, засноване на визнанні існування вищих надприродних сил, божественної волі. Відбувся поступовий перехід від дофілософського до філософського світогляду. Звернені до світу питання людини набули філософського характеру.

Світогляд – тип світорозуміння, який прагне осягнути світ у єдності його виявів, представити найзагальніше, універсальне, раціональне (розумове) його усвідомлення. Безперечно, що позитивні зміни відбудуться в умовах, коли людина, формуючись як особистість, почне змінювати власну свідомість, удосконалюючи моральні якості, що визначаються процесами розгортання та організованості інтелекту. На цьому фундаменті будується принцип управління суспільними процесами, які виражені у формі природного права.

В основі управління суспільством знаходиться основний принцип людської комунікації і взаєморозуміння – природна турбота та довіра людей. Необхідність та незворотність зміни у свідомості людини диктується метою виживання людства в умовах загострення глобальних протиріч, що породжені складністю моральних норм в умовах сучасного суспільства.

До того ж філософія пропонує певний комплекс уявлень про морально-етичні імперативи, цінності та цілі у діяльності людей, що спрямовані на збереження життя на Землі та розвиток людства. Актуальність вивчення цього питання пояснюється тим, що розгляд глобальних проблем та подальших перспектив розвитку людства потребує звернення до духовних джерел, морально-етичних норм особистості. З точки зору глобальної етики, розвиток людства відбувається через критерії якості життя, збереження навколишнього середовища, удосконалення внутрішнього світу особистості, самовиховання, самореалізації, самоосвіти з урахуванням широкого діапазону соціальних, політичних, культурних наслідків.

Отже, сьогодні людина, її права та свободи проголошені найвищою цінністю. Цьому передувала тривала робота філософів, письменників, правознавців упродовж століть. За цей час виробилися як критерії підходу до визначення поняття права та свободи людини і громадянина, так і його

складові, гарантії їх забезпечення, умови, за яких вони можуть бути обмеженими, певні національні особливості.

На жаль, позитивні демократичні тенденції в українському суспільстві, поява яких анонсувалася впродовж кількох останніх років, не надто виправдали себе та не принесли очікуваного результату. Свідченням цього є статистика звернень українців до Європейського Суду з прав людини. Велика кількість звернень говорить про недовіру громадян до правоохоронної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1985. 966 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція від 30.09.2016). База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 21.04.2019).
3. Бліхар В. С. Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 516 с.
4. Blikhar V., Blikhar M. Constitutional and legal status of man and citizen as basic institutions of civil society. *Human rights as a base for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development*: Collective monograph. Lublin: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. P. 19-37.

Наталія Бутковська,

кандидат соціологічних наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДЕСЕКУЛЯРИЗАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Згідно моніторингового дослідження релігійної ситуації в Україні, проведеного соціологічною службою Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова, 72 % громадян вважають себе віруючими людьми. Не лише високий рівень маніфестованої релігійності а й інтенсивний ріст релігійних громад (з близько 20 тис. в 1996 р. до більш ніж 36 тис. в 2017 р.); збільшення кількості священнослужителів (з більш ніж 16 тис. в 1996 р. до майже 32 тис. у 2017 р.), монастирів (зі 172 в 1996 р. до 515 в 2017 р.) та ченців (з близько 4 тис. в 1996 р. до близько 6800 в 2017 р.);

духовних навчальних закладів (з 72 в 1996 р. до 202 в 2017 р.); недільних шкіл (з 5032 в 1996 р. до 12922 в 2017 р.), періодичних релігійних видань (з 311 в 2002 р. до 509 в 2017 р.) засвідчують процес відродження релігії в українському соціумі [2, с.3].

Десекуляризація як відповідь на невдачу побудови світського суспільства, в якому релігія втрачає суспільну значущість внаслідок процесу модернізації – світовий тренд. Осмисленням цього явища науковці займаються з 80-их років ХХ ст., звертаючи увагу на "множинність" його прояву, а отже, і необхідність дослідження особливостей протікання в різних суспільствах. Зокрема, українські дослідники відмічають суперечність між збереженням масової релігійної ідентифікації та слабкою здатністю релігії виконувати свої соціальні функції. Як зазначає соціолог М. Паращевін в українському суспільстві релігія виконує ритуальну функцію, функцію підтримки стабільної та визначеної структури світу та духовну. Тобто це функції, що реалізуються на рівні індивідуальної свідомості, а не на рівні суспільства загалом, як-от регулятивна, комунікативна інтеграційна чи світоглядна. Проте для прихильників Української Греко-Католицької Церкви функціональність релігії проявляється більшою мірою, ніж для віруючих православних Церков (УПЦ КП та УПЦ МП); для них основна функція релігії – формально-ритуальна [3, с.588].

Дослідники стверджують, що процес десекуляризації в українському суспільстві значною мірою є реакцією на попередню насильницьку секуляризацію. Якщо с в європейських суспільствах секуляризація – це процес переходу до світської моделі суспільного облаштування на основі раціональних норм, де релігія в житті суспільства поступово втрачає свою роль, то в СРСР – секуляризм проявився у формі войовничого атеїзму та став ідеологією, яка за словами українського богослова І. Ортинського "...виключає всі інші концепції, стає нетерпимимомою щодо інших. Секуляризм, таким чином, є тоталітарною настановою" [1, с. 621]. Вивільнившись від комуністично-атеїстичної ідеології настає час переосмислення та пошуку духовних засад людського життя. А тому з погляду науковців, відновлення системи цінностей, що була зруйнована після розпаду СРСР – ще одна особливість процесу десекуляризації. Зіштовхнувшись з системою ліберально-капіталістичних цінностей, що досить сильно контрастувала з радянською, суспільство виявилось на роздоріжжі. В час кардинальних суспільних змін саме релігійні цінності стали навігатором та паском безпеки у вирі нового життя в пострадянській Україні. "Не убий", "не укради", "шануй батька й матір своїх", "не ідолопоклонствуй" – ці ціннісно-сміслові орієнтири життєдіяльності і сьогодні дають сили українцям чинити спротив російській агресії в ім'я утвердження людської гідності та свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ортинський Іван. Християнство в його виявах і сьогочасних проблемах. *Вибрані твори / Упор., наук. ред. і автор вст. статті проф. Анатолій Колодний / Серія "Мислителі української діаспори"*. Київ: УАР, 2014. 905с.

2. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр.

URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf (дата звернення: 05.12.2019).

3. Паращевін М. Релігія як соціальний інститут: реальність чи метафора? *Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. Випуск 5 (16)*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. С. 588–602.

Костянтин Вергелес,

доктор філософських наук, професор кафедри філософії та суспільних наук

Павло Куліш,

кандидат філософських наук доцент кафедри філософії та суспільних наук

Тетяна Школьнікова,

старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Тетяна Вергелес,

викладач кафедри загальної гігієни та екології,

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ПРАВОСЛАВНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Трансформаційні процеси сучасного глобалізованого світу поставили людину в надзвичайні, екстремальні, трансграничні умови існування. Сучасна людина, проникаючи в різні сфери мікро-та макрокосмосу та змінюючи їх, сама зазнає незворотних трансформацій. Трансформації чуттів та розуму людини, її духовного світу загалом тісно пов'язані з посиленням особистісного начала як в системі соціальних змін, так і в сфері культури, релігії, історії, психології тощо. Вітчизняний філософ С. Кримський слушно зазначає: "Виникла загрозна колізія між цивілізацією та екзистенцією. Людина виявилася розп'ятою між палеолітом свого духовного підпілля та науково-

технічним прогресом, який, за висловом А. Ейнштейна, став нагадувати сокиру в руках дикуна. Адже сам гуманізм (як зазначалося на 2-ому Ватиканському соборі у 1965 р.) перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом. Отже, цивілізація робить людей богами раніше, ніж вони стають гідними статусу людини" [6, с. 4].

Постановка проблеми людини як центральної проблеми філософії та релігієзнавства викликана сучасними перетвореннями в науці, культурі, суспільстві, природі. Це пов'язано з теоретичною і практичною діяльністю людини, яка призводить не тільки до позитивних змін в оточуючому середовищі, а й до різних криз та конфліктів. Особливо актуальним постає питання конституювання антропології в цілісній предметній і методологічній сфері філософії, "вбудовування" її у контекст інших сфер – онтології, гносеології, метафізики, культурології, логіки тощо [2].

Конкретним завданням у межах цієї проблематики постає прояснення взаємопов'язаних питань про можливість створення синтетичної теоретичної схеми (або концептуального образу) людини як природної, духовної, соціальної істоти в онтологічному зрізі аналізу, в специфікації та демонстрації побудованої схеми на конкретному матеріалі – православ'ї.

Серед всіх актуальних проблем в світі найскладнішою є проблема людини. Але, для того, щоб пізнавати і розуміти іншу людину, соціум, світ, який нас оточує, необхідно повірити в їх існування. В цьому зв'язку доечно згадати подив одного з персонажів Ф. Достоєвського: " Якщо Бога немає, то який же я після цього капітан?" [3, с.180]. Відтак акти та процеси пізнання і розуміння людини містять у собі релігійний момент. Тобто, такий момент сприйняття в контексті певного Універсуму, який ми символічно уявляємо і який запрошує нас до довірчого взаємозв'язку з ним.

Ця проблема має філософсько-релігієзнавчий аспект, позаяк філософія і релігія мають суто людське забарвлення. На думку В. Єленський, вивчення "релігійно-суспільних змін, які відбулися в Україні після падіння тут комуністичного режиму, вимагає міждисциплінарних досліджень і компаративістського аналізу; оцінка трансформацій в цій сфері може бути адекватною лише за умови інсталяції сучасної української ситуації в історичному, з одного боку, і макро- та мікро-регіональному, з іншого, контексті" [4, с.24]. Що стосується релігії в цілому, то, як зазначає Є. Аринін, «поляристі є характерною і для головних значень слова "релігія"» [1].

Дійсно, сучасні тлумачні словники фіксують дві групи прямих мовних значень цього слова – суб'єктивно-особистісні (релігія як індивідуальна "віра", "релігійність") і об'єктивно-загальні (релігія як інституційне "віросповідання", "богошанування", "конфесія", традиція)"[1, с.15]. Основним завданням порядку денного сучасних філософсько-релігієзнавчих досліджень феномену

релігії і є, на наш погляд, аналіз православної релігії у першому її розумінні – як суб'єктивно-особистісної. Православна антропологія, фактично, деструктує будь-яку систему методу поза людиною та стверджує, що людина й виступає головним методологічним принципом. В людині переплетено та живе все розмаїття дійсності й реальності, які вона пізнає, усвідомлює та засвоює.

Людина є не лише моделлю самої себе, синтезом себе, а й світу, на чому ґрунтується православна гносеологія. Як особистість вона пізнає себе, свій власний зміст. Відтак людина тотожна у собі самій і як суб'єкт, і як об'єкт. Це головна проблема психології і антропології, водночас й основна перешкода, що долається тільки в тотожності суб'єкта та об'єкта – звідси й істинність будь-якого знання про себе. Самопізнання є єдиним максимально істинним пізнанням.

Тільки як особистість людина виступає предметом антропології, а особистісний підхід дозволяє зберегти живу психічну і духовно-тілесну дійсність. Свідомість в інтерпретації православної антропології постає як "заселення Духу", функції свідомості є духовним трудом людини, вони вимагають напруженої праці духу, душі й тіла. Оскільки основним дослідником людини є вона сама, то для антропології велике значення має аскетичний досвід. Справа в тому, що основним у такому досвіді є самопізнання, самоідентифікація, каяття, спокута та ін. З погляду православної антропології, людина є свобідною саме завдяки Святому Духу, вона сама вибирає та обирає свій шлях, свої вчинки й прив'язаності. І людина сама бореться (або не бореться) за свої уподобання, випробовує свою свідомість, свої знання, тобто, здійснює власну свободу.

Філософсько-релігійознавчий аналіз теоретико-методологічних підходів до християнської антропології загалом і православної зокрема, передбачає й необхідність прояснення її основних аспектів. Змістом християнської антропології є вчення церкви про природу і особистість людини, її призначення та головні засади життя. Предметом християнської антропології є життя людини в осійності Божественного Одкровення.

Завданням християнської антропології є не тільки розкриття теоретичних положень, а й її практичний аспект – усвідомлення християнської антропології як засобу для прийняття рішень, створення моделей конкретної поведінки та певного способу життя. Джерелами християнської антропології, в межах богослов'я, є Святе Письмо і Священний Переказ.

Основними принципами християнської антропології є дослідження, засвоєння та інтерпретація антропологічного знання. В межах релігійного розуміння ці принципи неможливі поза вірою. Якщо людина не вірить в істини Святого Письма, то вона нездатна й освоїти та засвоїти духовний досвід православної релігії. Окрім того, йдеться про принцип Богоодкровення, коли

формулювання, систематизація й інтерпретація антропологічного знання повинні здійснюватися згідно Божественного Одкровення.

Православна антропологія – це усвідомлення людини як єдності духу – душі – тіла. Тільки так може відбуватися становлення та розгортання сутності людини як духовної істоти. Окрім того, важливу роль відіграє й принцип сотеріології – антропологічне знання виступає засобом духовного зростання людини, її порятунку. Цей принцип ґрунтується на розумінні того, що Бог є Любов. Отже, все, що від Бога, є благом для Універсуму та людини. Тому Божественне Одкровення виступає порятунком для світу і людини.

Слід зазначити, що православна антропологія як самостійна богословська дисципліна виділилася тільки в середині ХХ ст. з догматичного богослов'я, тому у суто змістовному плані вона перетинається з аскетикою, патологією, моральним пастирським і літургійним богослов'ям церкви.

Світська антропологія виникає в кінці ХІХ ст. і в ній виділяються дві тенденції. Перша – це тенденція, що ґрунтується на положеннях французьких філософів-енциклопедистів ХVІІІ століття й яка інтерпретує антропологію як універсальну науку про людину, що містить у собі всі характеристики її буття – анатомію, фізіологію, соціологію, психологію, матеріальну і духовну діяльність. У такому універсальному вигляді та значенні антропологія розвивається у США, Канаді, країнах Західної Європи й дотепер. Друга тенденція репрезентує антропологію лише в межах дослідження фізичної організації людини – морфологія людини, антропогенез і етнічна антропологія. Такий напрям щодо антропологічних досліджень розвивався в СРСР і країнах Східної Європи в минулому столітті.

У взаємовідносинах зі світською наукою християнська антропологія використовує майже всі гуманітарні науки – психологію, педагогіку, філософію, культурологію. Тут важко говорити про принципові протиріччя між ними – християнська антропологія досліджує онтологію і метафізику людини, гуманітарні науки досліджують конкретні процеси, дії та феномени буття людини, зокрема й релігійного. Значущість християнської антропології полягає не тільки в системних викладах вчення про людину. Її зміст здатний впливати і на наукові розробки, і на духовне переосмислення культури. Йдеться про те, що центром сучасної культури є людина і її образ, який, багато в чому, не відповідає церковному розумінню. Але культурна діяльність – це діяльність людини, тому будь-яке судження, що розкриває цінність та гідність людини, визнається культурно значущим. Нині християнська антропологія є єдиною ланкою між православ'ям і культурою, що усвідомлюється й представниками православної церкви.

Якщо звернутися до дослідження вчення про людину православної церкви, то виникають певні складнощі. По-перше, християнська антропологія як певна впорядкована сфера знання ще не є достатньо сформованою. Знання

про людину міститься у Святому Письмі та працях отців церкви, але збирати ці знання необхідно самостійно.

Кінець XIX ст. характеризується появою значної кількості богословських праць, присвячених окремим антропологічним темам з достатньо детальними викладами святоотцівського вчення. Серед них праці св. Феофана Затворника, який надавав великого значення вивченню людини в світлі Священного Переказу церкви і вніс значний вклад у становлення православної антропології [8; 9], а також праці В. Несмелова [7] і С. Заріна [5]. Якщо перший надає перевагу філософсько-апологетичному аналізу досвіду релігійно-філософської теодицеї, то другий розглядає і систематизує основні поняття, уявлення та підходи православної аскези. Зазначимо, що частина їхніх праць є доволі науково обґрунтованим оглядом антропологічного вчення православної церкви, але вони ще не надають такого необхідного багатопланового опису людини.

Тільки в середині XX століття з'являються перші дослідження системного викладу християнської антропології. Наступний крок у розвитку і філософської, і релігійної антропології, на нашу думку, можна зробити, якщо спиратися на системну методологію. У 70-х роках XX ст. ця методологія набуває достатнього поширення в зв'язку з великим колом завдань, для вирішення яких слід було використовувати математичні методи дослідження, а також у зв'язку зі складністю об'єктів, що досліджуються. Безперечно, до таких об'єктів належить і людина, як цілісна, багаторівнева духовна істота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аринин Е. И. Философия религии. Академическое введение в основные концепции и термины : учеб. пособ. для студентов специальности и направления "Религиоведение"; Владимир. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. Владимир: Изд-во ВлГУ, 2014. 407 с.

2. Вергелес К. М. Антропологічні виміри православ'я: методологія дослідження, сутність та смисли: монографія. Вінниця, 2017. 300 с.

3. Достоевский Ф. Братья Карамазовы. Москва: Эксмо, 1982. 700 с.

4. Єленький В. Є. Релігія після комунізму: (Україна в центрально-східноєвропейському контексті). Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2002. 420 с

5. Зарин С. М. Аскетизм по православно-христианскому учению. Т. 1. Основоположительный. Санкт-Петербург, 1907. URL:

http://sobor.by/asketizm_po_pravoslavno_hristianskomu%20ucheniju_Zarin.htm (дата звернення: 01.11.2018).

6. Кримський С.Б. Заклики духовності XXI століття : [з циклу щоріч. пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.]. Київ : КМ Академія, 2003. 32 с.

7. Несмелов В. И. Наука о человеке; сост., предисл., библиогр. М. Н. Белгородского; отзывы на кн. еп. Антония (Храповицкого), Н. А. Бердяева; послесл. и коммент. протоирея Игоря Цветкова. Казань: Заря-Тан, 1994. (Репринт. воспроизведение изданий 1905, 1906 годов. Т. 1-2). Т.1. 418 с. ; Т. 2 438 с.

8. Феофан Затворник, свт. Что есть духовная жизнь и как на неё настроиться : Письма святителя Феофана Затворника. Москва: Москов. Подворье Св.-Троицкой Сергиевой Лавры, 1997. 256 с.

9. Феофан Затворник, святитель. Вышенский. Добротолюбие. Т.5. Москва: Православный паломник, 1998. 576 с.

Олександр Вознюк,

доктор педагогічних наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДО ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ТЕОРІЇ АБСУРДУ

"...абсурд не в людині і не в світі, а в їх спільній присутності... Абсурд народжується із зіткнення людського розуму і безрозсудного мовчання світу... Власне кажучи, почуття абсурдності і є цим розладом між людиною і її життям, актором і декораціями. Всі люди, які коли-небудь думали про самогубство, відразу визнають наявність прямого зв'язку між цим почуттям і тягою до небуття..."

А. Камю

Мислення як здатність людини бути *Homo Sapiens* формується, як зазначає Б. Поршнев, в результаті процесу "збивання мотивів" – роз'єднання протилежних психоемоційних станів [6]. Процес антропогенезу при цьому має базуватися на якійсь парадоксальній ситуації. За антропогенетичною теорією Б. Поршнева, предки людини на якомусь роздоріжжі своєї еволюції, досягнувши статусу видової автотрофності, поєднали в одній просторово-часовій площині (на одній території) два принципово різних біологічних види – хижий і гуманний, які існували спільно в межах одного племінного співтовариства. Гуманний вид при цьому, в деякому сенсі, служив їжею для хижого виду (що і реалізовувало принцип видової автотрофності).

Ця обставина, вважає Б. Поршнев, виражала основний механізм формування самосвідомості та мислення у гуманного виду – *Homo sapiens*. Дія

цього механізму полягає в тому, що ставлення предка гуманної людини до реальності було, в силу наведених вище обставин, амбівалентним; і ця двоїстість зачіпала найбільш глибинні й вітальні підстави індивідуального та соціального буття: людина гуманна жила в оточенні як гуманних, так і хижих істот і тому сприймала представників свого племені як наділених взаємовиключними якостями – мир та злагода, а з другого боку – смертоносна агресія.

Зазначена ситуація виявила поєднання двох полярних принципів – принципу цивілізації як лакуни безпеки, і принципу смертельної небезпеки зовнішнього середовища, в яку перетворювалася внутрішнє соціальне середовище під впливом "страху перед ближнім своїм".

Це і була, на думку Б. Поршнева, та сама перша діпластія, той страшний абсурд ("Я можу бути вбитий такою ж істотою, як і Я!"), який призвів до поштовху гомінізації тварини, що і стало детонатором вибухоподібного становлення людини [6].

На відміну від людини, тварини не можуть тривалий час існувати в ситуації поєднання протилежних психофізіологічних станів, що обґрунтував ще І. Павлов, дослідивши "експериментальний невроз тварин", який розвивався у собак в серії експериментів з навчання собак відрізяти коло від еліпса. Коли умови ускладнювали завдяки демонстрації на екрані метаморфоз, пов'язаних з тим, що еліпс і коло поступово переходили один в одного і їх розрізнення ставало дуже проблематичним, то в результаті собаки або впадали в істеріку, або в ступор.

Людина в такій ситуації може, як писав Г. Гегель, оперувати протиріччями і парадоксами, в які був занурений протосоціум. Вся подальша онто- і філогенетична еволюція людини постала процесом деабсурдизації антропоморфної реальності разом з розвитком форм раціонального мислення, "виходом до світла", що супроводжувалося репресією внутрішньовидової агресивності, її пом'якшенням і перетворенням на елементи культу і культури, що плекає релігійна свідомість. Остання виявила Вищу Істоту, яка наділяється не тільки Всеблаготою рисами, а й здатністю нести страшну незламну кару для людини. При цьому саме діпластія виступала умовою і механізмом "сприйняття" Вищої Істоти, яка в силу своєї нейтральної природи (оскільки виражає парадокс/абсурд та поєднує протилежності) постає як Вседержитель, інтегратор, гармонізатор сушого.

У результаті в людині розвилася здатність утримувати дипластію, трансформовану як в особливий психофізіологічний стан, так і в мислительну діяльність – процес поєднання і диференціації протилежностей, що вимагало наявності нейтральної сфери ідеального (*Ніщо, ефіру, фізичного вакууму*), в якій розв'язуються всі і всілякі суперечності, в якій мирно сусідять несумісні один з одним сутності, в якій реалізуються акти мислення, що виявляють

незалежність від нейронно-речових структур людського мозку.

Зазначене вище закладає теоретико-методологічний і прикладний фундамент *теорії абсурду*, яка базується на кількох положеннях.

1) Парадокс / абсурд виражає поєднання непоєднуваних речей (єдиного і множинного, внутрішнього і зовнішнього, частини і цілого, континуального і дискретного, штучного і природного ...) в парадоксальний сплав – Ціле, яким постає світ і саме життя, яке реалізує синергізм спільно взаємодіючих явищ і процесів. Синергійність Цілого, в якому інтегруються несумісні речі, є парадоксальною, чудовою сутністю, таїнством, які має прийняти як конструктивний елемент сучасні науковці, якщо прагнуть піднятися на новий діалектичний виток розвитку, на якому парадокс як феномен релігійно-міфологічний повинен знайти належне йому місце в структурі наукових знань. І це має привести до синтезу науки і релігії (Ф.Капра), що знаходить вираз у становленні постнекласичної наукової парадигми.

2) Психофізіологічною метою розвитку людської істоти можна вважати досягнення стану функціонального синтезу півкуль головного мозку (коли знаково-вербальна інформація, яка сприймається переважно на рівні лівопівкульових психічних процесів, легко трансформується в образно-емоційну сферу правої півкулі, і навпаки), тобто підсвідомого і свідомого аспектів вищої нервової діяльності, що супроводжується процесами вербалізації і девербалізації, раціоналізації і дераціоналізації інформації, коли має місце процес взаємної трансформації знака і образу, слова і емоції. Це, в свою чергу, є наріжною умовою розвитку творчого мислення.

3) Будь-яке мислення в його істинній формі є виходом за межі актуальної даності – конкретної ситуації, конкретного предмета – в сферу абстракції. При цьому поєднання конкретного і абстрактного відбувається по межовій – проміжній між ними – сфері, що виявляє парадоксальний зміст, оскільки неможливо сказати, кому з цих речей ця проміжна нейтральна сфера належить. І саме ця межа як принцип подолання відмінностей між актуальним і потенційним, конкретним і абстрактним виступає ідеальним механізмом мислення, яке в силу цього постає парадоксальною сутністю, що продукує абсурд [2; 3].

Єдність протилежностей на рівні функціональної узгодженості півкуль, з одного боку, реалізується як творчо-медитативний процес: як свідчать енцефалографічні дослідження, під час демонстрації парapsихологічних феноменів має місце висока функціональна узгодженість у роботі правої і лівої півкуль головного мозку людини; крім того, у стані медитації спостерігається, функціональна синхронізація півкуль, тобто півкулі у психофізичному сенсі виступають єдиним цілим.

З другого боку, єдність протилежностей тут реалізується і на рівні

логіко-семантичного освоєння дійсності людиною, що виявляється в операційній інтеграції, мовній дипластії, енантіосемії, парадоксі (двоїстості, парадоксальності смислів, яка проявляється у такій мовній конструкції, як оксимороні, прикладом чого може слугувати словосполучення "живий небіжчик", "сильна слабкість", "геніальна тупість") – притаманному лише людській свідомості психологічному феномену ототожнення двох елементів, які одночасно виключають один одного, що постає продуктивним психологічним механізмом орієнтації людини в оточуючому світі.

4) У своїй поведінці людина через відсутність парадоксального мислення часто не в змозі поєднати дві протилежні позиції (соціальні установки). Цей висновок знаходить відображення в теорії когнітивного дисонансу/ когнітивній дистрибуції, а також в різних механізмах психологічного захисту. У момент когнітивного дисонансу людина що не може мислити парадоксально, вона прагне звільнитися від амбівалентної (двоїстої) парадоксальної когнітивної ситуації за допомогою спотворення дійсності (що можна проілюструвати байкою про "зелений виноград") [1, с. 200].

Відтак прийняття адекватного рішення й відповідного сприйняття дійсності вимагають використання парадоксального мислення: процес вирішення проблеми, прийняття рішення в цілому передбачає взаємодію двох протилежних аспектів людської психіки, які намагаються як перемогти один одного, так і знайти спільний "поведінково-когнітивний ґрунт". Цей висновок підтверджується розглянутою теорією когнітивного дисонансу, згідно з якою протиріччя між двома протилежними ідеями, на яких зосереджується людина, часто призводять до того, що одна з ідей або виштовхується чи спотворюється, або трансформується в напрямку смислового ряду ідеї-антагоніста. В результаті такого процесу людина втрачає здатність до адекватного сприйняття реальності як цілісної парадоксальної сутності. Тут маємо приклад "вирівнювання когнітивних потенціалів", коли вирішення проблеми полягає в процесі приведення до норми невідповідність між психічним відображенням і об'єктивною дійсністю, що, як правило, серйозно спотворює останню.

Цей процес простежується не тільки на логіко-поведінковому, психолого-світоглядному, а й на соматичному рівнях людського організму, коли нездатність людини поєднувати протилежні стани виступає причиною безлічі хвороб – психічних, психосоматичних і соматичних. У фізіології з цим пов'язане павловське "збивання мотивів" (конфлікт двох протилежних і однаково сильних мотивів поведінки), що виступає важливою умовою виникнення неврозів, які експериментальним чином викликаються сильним збудженням гіпоталамуса (при якому одночасно активізуються *обидва* його відділи) в процесі боротьби суперечливих прагнень людини [7, с. 11-13].

5) Саме парадоксальне мислення і здатність до парадоксальної поведінки дозволяють людині реалізувати синергетичний принцип метаморфозності світу, що виражає фундаментальний спосіб його актуалізації – рух і розвиток. Будь-яка метаморфоза, що втілює процес перетворення одного в інше, є навчально-виховним ресурсом, який сприяє розвитку особистості / самосвідомості, оскільки цей розвиток передбачає багатосторонні і багатогранні процеси перетворення одного в інше [2]. Можна сказати, що будь-який феномен соціальної і психофізіологічної реальності (форми суспільної свідомості, феномени культури, громадські інститути, властивості нервової системи та ін.) реалізується як метаморфозні процеси взаємного переходу полярних, що взаємно виключають один одного, сутностей – дійсного і розумного, актуального і потенційного, образу і ідеї, збудження і гальмування, добра і зла, внутрішнього і зовнішнього, хаосу і порядку, життя і смерті.

6) На рівні соціальної дійсності парадокс реалізується у контекст абсурду, один із проявів якого – вкрай нерівномірний розподіл в людському суспільстві багатства і влади, що привело людство на край екологічного колапсу. Але цей абсурд постає продуктивним механізмом формування людини як вільної самосвідомої істоти: якщо розвиток людини йде шляхом формування свободи/самосвідомості, то останні як парадоксальні сутності формуються саме в парадоксальних/абсурдних соціальних умовах.

Таким чином, парадокс (абсурд) виявляє позитивну цінність для розвитку людини й суспільства і є одним із ключових соціальних феноменів, що реалізує вищий сенс людського буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию / Пер. с англ. М. А. Ковальчука под ред. В. С. Магуна. Москва: Аспект Пресс, 1998. 517 с.

2. Вознюк А. В. Педагогическая парадоксология: аксиоматический, теоретический, прикладной аспекты : монографія. Житомир: Рута, 2016. 540 с.

3. Вознюк А. В. К проблеме рационализации абсурда: опыт междисциплинарного исследования. "Академия Тринитаризма", М., Эл № 77-6567, публ.19166, 30.06.2014.

4. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде. Сумерки богов. Москва: Политиздат. 1989. С. 222–318.

5. Мазяр О. В. Конец смысла: дезабсурдизация знака. *Education Science and Psychology*. 2019. (4 (54)). Р. 3-11.

6. Поршнев Б. Ф. Социальная психология и история. Издание второе, дополненное и исправленное. Москва: Наука, 1979. 232 с.

7. Свядош А. М. Неврозы. Москва: Медицина, 1982.368 с.

Ольга Гордійчук,
*докторант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ХХ СТОЛІТТІ

Актуальність дослідження стану ментальності українського суспільства зумовлена нагальною потребою ґрунтовного осмислення соціально-політичних та духовних проблем, які характеризують постколоніальну й посттоталітарну Україну. Філософське самопізнання та рефлексія історичного досвіду дозволяють нації зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, спрогнозувати небезпеки, віднайти й обрати перспективні вектори розвитку.

Сьогодні маємо низку негативних наслідків перебування України у чужому цивілізаційному соціокультурному просторі, котрий насаджував непритаманні українцям цінності, деформувавши народну ментальність, зумовивши кризу ідентифікації, міцно вкарбувавши у генетичний код нації страх бути заможним та активним у громадсько-політичному житті, адже на той час це мало смертельну загрозу для всього роду.

Негативний досвід попередніх століть, особливо ХХ ст., насамперед вплив царської Росії та СРСР, суттєво гальмує європейський поступ України. Реформи проводяться вкрай повільно, демократичні цінності не є ефективними, оскільки не супроводжуються відповідним рівнем відповідальності влади та суспільства. Влада й надалі має високий рівень корумпованості, а український народ – низький рівень суспільно-політичної активності, недовіру й зневагу до інституту влади загалом та її представників зокрема. Для переважної більшості українців характерне передусім емоційне сприйняття діяльності політиків і, відповідно, замість ретельного аналізу суспільно-політичних подій та прагматичного підходу до прийняття рішень маємо невинуваті емоційні голосування за тих чи інших політиків і політичні партії. Не випадково, що нинішні показники соціально-економічного розвитку України є найнижчими в Європі. Це є одним з безпосередніх наслідків "совкового" світосприйняття та світовідношення значної частини українського населення, сформованого під впливом комуністичної ідеології.

На жаль, українське суспільство й до сьогодні не спромоглося напрацювати власну систему цінностей, патріотичних та конструктивних,

здатних консолідувати українську націю та сприяти її прогресивному розвитку [4].

Результатом нашого дослідження є виокремлення основних детермінант трансформації української ментальності у 20–90-их роках ХХ століття. Відповідно до отриманих результатів, комуністична ідеологія та радянська дійсність вплинули на ментальність українців через такі основні напрямки:

- тотальна ідеологізація усіх сфер суспільного й індивідуального життя, підміна українських національних цінностей комуністичними;
- цілеспрямоване фізичне винищення української національної еліти – інтелігенції: діячів науки та культури, дворянства, духовництва та всіх, хто не зміг або не захотів викорчувати із себе ментальні архетипи, що не вписувалися в різновид *homo soveticus*;
- організований радянською владою геноцид української нації штучним голодомором 1932-1933 років;
- політика "розкуркулення" українського селянства, масові депортації та переселення;
- заборона релігії та політика русифікації;
- формування тоталітарним режимом образу радянської людини з відсутнім почуттям громадянства ("Мой адрес – не дом и не улица...");
- ізольованість радянської людини від зовнішнього світу та тотальна цензура тощо [1, 2, 3].

Зазначені чинники зумовили низку негативних наслідків у всіх сферах життя українців, що вилилися в економічну та психологічну скруту. Знецінення та спотворення базових цінностей української ментальності спричинило глибоку екзистенційну кризу. У спадок від радянських часів українці отримали такі риси ментальності, які уповільнюють поступ українського суспільства: безвідповідальність та пасивність, низьку здатність засвоювати нові ідеї та ухвалювати самостійні рішення; психологію дозволеності так званого "малого зла" заради особистого виживання та "аби ще гірше не було"; пристосуванство та запроданство, комплекс "меншовартості", "другорядності", що спричиняє невіру в успішний розвиток України. Міцне вкорінення у свідомості українців комплексу меншовартості, втрата розуміння власної самоцінності та унікальності, занижена самооцінка – це чи не найбільша втрата України від перебування у не просто чужому, а ворожому цивілізаційному соціокультурному просторі.

Щоб побудувати суверенну українську державу, необхідно здолати інерцію ментальної й духовної залежності від колишньої євразійської імперії, комуністичної ідеології та рудиментів радянської дійсності, повернутися до власних джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордійчук О. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. № 24. С. 25–31.

2. Гордійчук О. Основні детермінанти трансформації української ментальності у 20–90-тих роках ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 10 (383). Серія: Філософські науки. С. 49–54.

3. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.

4. Радянська спадщина України: національне питання. *Дзеркало тижня*. 19 серпня, 2011; URL: https://dt.ua/SOCIETY/radyanska_spadschina_ukrayini_natsionalne_pitannya.html (дата зчernenня: 10.12.2019).

Віктор Заглада,

кандидат філософських наук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИПАДКОВІСТЬ ЯК ДОПОВНЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ У НАУЦІ

Є поняття складні, багатогранні, неоднозначні, тасмніч і загадкові, як саме життя. Одне з них – випадковість. Це ще й категорія математична і філософська, і її давно й детально аналізує наука.

Цілий ряд наукових відкриттів та винаходів є результатом випадку: інженер С. Броун знайшов рішення щодо проекту висячого мосту; в 1838 р. була винайдена вулканізована гума; поява електричного двигуна; А. Беккерель в 1896 р. відкрив радіоактивність; Н. Фінзен використав сонячне проміння для лікування туберкульозу шкіри; А. Флемінг відкрив пеніцилін та ін. Найпоширеніша, сама дивна легенда – це байка про "яблуко Ньютона". Начебто І. Ньютон прийшов до думки про всесвітнє тяжіння, побачивши, як з гілки яблуні на землю впало яблуко.

У рамках діалектичної традиції один із моментів взаємозв'язку необхідності і випадковості пов'язаний із розумінням випадковості як доповнення необхідності. Ця вимога особливо важлива для таких галузей науки, як геологія, біологія, історія. Так, розуміння процесу зародження життя на Землі повинне базуватися на знанні загальних і необхідних закономірностей еволюції й виникнення нових структурних рівнів існування матерії. Але

оскільки ми говоримо про походження життя в земних умовах, які є відносно унікальними, важливо знати також і конкретні умови, що існували на Землі в період зародження життя, а вони були значною мірою випадковими стосовно загальних законів еволюції матерії.

Необхідність завжди прокладає собі дорогу через масу випадковостей. Так стосовно загального прогресу наукового пізнання відкриття неевклідової геометрії саме М. Лобачевским було випадковою подією, але саме це відкриття було з необхідністю підготовлено всім ходом розвитку геометрії наприкінці XVIII – початку XIX ст. Саме тому незалежно від нього неевклідова геометрія була відкрита також Я. Больяєм і К. Гауссом.

Для науки класичного періоду онтологічною основою був детермінізм. Найбільш повно і гармонічно суть детермінізму знайшла відображення у концепції лапласівського детермінізму. Згідно із класичним тлумаченням цієї концепції все в світі у найдрібніших деталях підпорядковано дії однозначних законів, у світі немає випадковостей, невизначеностей, ймовірностей. Для них не існує відповідностей у природі, а тому ні випадку, ні ймовірності немає місця в науковій теорії, яка покликана відображати те, що існує поза і незалежно від свідомості [1, с. 14].

Сучасне філософське і методологічне осмислення детермінізму розкриває взаємозв'язок і взаємовідносини явищ об'єктивної реальності: генетичні і статистичні, просторові і часові і т. д. Всі вони виражаються через систему філософських детерміністських категорій. Методологічна природа детермінізму проявляється в тому, що він виступає не лише як філософське вчення, але й конкретно-науковий норматив опису й пояснення універсального закономірного зв'язку й обумовленості розвитку і функціонування певним чином системно-організованих об'єктів у процесі їх взаємодії. Перехід науки від вивчення простих динамічних систем до імовірнісних, еволюціонуючих об'єктів супроводжувався кризою концепції лапласівського детермінізму і формуванням статистичного імовірнісного детермінізму у вченні Ч. Дарвіна [2, с. 208].

Створення квантової механіки дає завершення, розв'язку тієї драматичної боротьби за право на існування лапласівських уявлень про ідеал наукової теорії, боротьби, яку протягом сотні років вели численні прихильники цієї концепції. Розвиток науки відкинув детермінізм і фаталізм в органічній природі, громадському житті, у сфері фізики.

Ідея абсолютного детермінізму сьогодні не є популярною. Вважається, що квантова механіка завдала їй нищівного удару. Однак існує чіткий опис процесів, які відбуваються у мікросвіті на основі детермінізму. Ця теорія не користується популярністю в основному через те, що її наслідки повністю співпадають із наслідками копенгагенської версії квантової механіки і ще одна теорія просто не потрібна [3, с. 28–30].

Встановлення співвідношення невизначеностей у квантовій механіці В. Гейзенбергом показало неспроможність детермінізму. Він вивів його із простого уявного експерименту й показав, що на досвіді воно завжди вірне. Вчений продемонстрував нові можливості, що відкриваються, якщо визнати цей стан, як основний закон світу.

У науку втрутилася випадковість, але не випадковість класичної фізики, як результат відмови від громіздких обчислень у складних задачах, а нова випадковість, яка набула принципового характеру. Відкрилися нові імовірнісні закономірності, які керують світом. Виявилось, що природа влаштована так, що в ній не завжди діють прості причинні зв'язки.

Насправді точних, детермінованих кількісних законів у природі майже не існує. Скажімо, класичний приклад таких законів – закон про залежність тиску газу від його температури є насправді результат імовірнісного характеру про число зіткнень часток об стінки посудини і їхніх швидкостей.

Принцип невизначеності В. Гейзенберга і копенгагенська інтерпретація квантової механіки – це новий етап у розвитку природничонаукових уявлень про випадковість.

Невизначеність і випадковість стоять у процесі прийняття рішень. Випадковість визначає свободу волі й свободу вибору. Зовнішній світ формує внутрішню модель, і через те, що по своїй природі світ випадковий, тому й модель формується випадковою.

Випадковість відіграє у науці, науковому відкритті хоча і не визначальну але певну роль і очевидно, що досить часто вона прискорює необхідність, яка викликана часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Купцов В. И. Детерминизм и вероятность. Москва: Политиздат, 1976. 256 с.
2. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. Минск : Изд. В. М. Скаун, 1998. 896 с.
3. Романовская Т. Б. Рациональное обоснование вненаучного. *Вопросы философии*. 1994. № 9. С. 23–36.

Іван Загрійчук,
доктор філософських наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків

ФІЛОСОФСЬКІ ВАДИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Немає такої сфери життєдіяльності людини, котра б не потребувала істинного розуміння предметного поля, в якому доводиться жити і працювати. Знання є необхідним для орієнтації людини у світі. Однак, його недостатньо для побудови належних умов гідного існування. Для успішного оволодіння зовнішнім світом, який є основою практичного характеру людського буття, необхідні ще й воля, втілення знань в тканину суспільного буття. Втілення, що означає буквально "надання ідеям, знанням тілесності, матеріальності". Успішна реалізація ідей, звичайно ж, залежить від волі. Але навіть наявність вольової складової в практичному житті не приносить бажаного результату, якщо ідеї не відповідають критеріям істинності.

Враховуючи ту обставину, що наше розуміння реалізується через поняття, які є формами мислення, можемо стверджувати: не варто розраховувати на успіх там, де немає істинного розуміння предмета діяльності, істинного поймавання не лише предметів діяльності, а й інструментів, які при цьому використовуються. Отже, будемо міркувати про "правильні" назви, дискурс, слововживання, які можуть як сприяти розумінню, так і затемнювати його, вводити в оману. Мова, звичайно ж, не йде про банальні висловлювання на кшталт: "Як корабель назвеш, так він і попливе", а про дещо інше, більш важливе. А саме про філософські вади політичного дискурсу, без виправлення яких важко розраховувати на вагомі практичні результати.

Для виявлення таких вад непотрібні навіть тривалі наукові дослідження. В сучасному українському політичному дискурсі вони зустрічаються на кожному кроці. Наприклад, чи не на всіх рівнях політичних дискусій часто вживається поняття "Західна Україна". Чи відповідає це поняття політичним реаліям сьогодення? Звичайно ж, ні. Адже Західна Україна зникла з політичної мапи світу, коли в результаті поразки української національної революції відійшла у небуття ЗУНР. Вживання цього терміну в сучасному політичному дискурсі означає неявне заперечення унітарності сучасної української держави. Виявляється, що якщо є Західна Україна, то є й інша, відповідно Східна Україна. А тоді чому не може бути України Південної, чи навіть Північної і т. ін. Вживаючи такі терміни, ми, навіть не бажаючи цього, множимо "України", ділимо її на частини, допускаємо суверенізацію цих частин політично й юридично цілісної держави в своїх міркуваннях.

За протилежними прикладами звернемося до функціонування політичних дискурсів в інших країнах. Південна частина Федеративної

Республіки Німеччини, незважаючи на федеративний устрій цієї держави, не називається німецькими політиками "Південною Німеччиною", а зветься Баварією, землею, яка є складовою єдиної Німеччини.

Інші приклади. Росіяни східні терени своєї держави називають Далеким Сходом, але аж ніяк не Східною Росією. Так само й Сибір. В силу величезних територій його різні частини називають Східним і Західним Сибіром, але, знову ж таки, не Східною Росією і тим більше не Сибірським ханством, як називались ці землі в далекому минулому.

Ще одним нонсенсом сучасного політичного життя в Україні є розмови про федералізацію й "особливі статуси" окремих територій. Аналіз генези таких ідей вимагає розгляду зазначеної проблеми в контексті глобального розвитку. Не вдаючись у детальний аналіз явища, звернемо увагу на те, що трендом світового розвитку в останні десятиліття стала уніфікація законів не лише в межах національних утворень, але й приведення національного законодавства багатьох держав до міжнародних стандартів. Сьогодні, навіть федеративні держави, будучи такими за конституцією, все більше за своєю політичною практикою та організацією життя нагадують унітарні централізовані політичні організми.

Сучасний етап розвитку державних утворень є продовженням логіки розвитку політичної організації суспільства. А вона полягає в тому, що трансформації політичної організації життя спільнот відбувались не від унітарності через федералізацію, конфедералізацію і подрібнення політичного цілого на трайбалістські утворення, а навпаки – від дрібних, примітивних форм політичної організації племен та їхніх союзів через конфедералізацію, федералізацію до унітарної форми організації суспільного цілого.

Розвиток економічних, культурних, політичних та інших відносин неминуче призводив до необхідності мати на всій території держави єдині закони, які б сприяли розвитку взаємовідносин між громадянами в усіх сферах життя. Звичайно, в історії є багато інших прикладів формування сучасних держав, але унітарність є вищою і прогресивнішою політичною формою організації життя, ніж попередні. Свідченням цього є як тенденції в розвитку сучасного федералізму, так і зафіксовані вище процеси зближення законодавства національних держав і приведення їх до міжнародних стандартів.

Федералізація унітарної держави, особливо коли вона не багатонаціональна, а практично мононаціональна з іноетнічними вкрапленнями, була б небезпечною для України, оскільки сьогодні це означало б фрагментацію держави, її політичну ерозію. Водночас слід зазначити, що недоречність федералізації не лише не заперечує місцевого самоврядування, а навіть передбачає його, якщо останнє спирається на загальнодержавні закони.

Ще одним безглуздом політичної риторики є проблема ідеології і той когнітивний дисонанс, який панує навколо цього питання. З одного боку, ми постійно чуємо з вуст деяких політиків, що нам ідеологія не потрібна, а з другого, – нарікаємо на те, що у нас існують не політичні партії, а лише "політичні бізнес-клуби". В такому наріканні неявно присутня потреба і вимога до партій визначитись з ідеологією, ідеями, які вони прагнуть реалізувати через державні важелі у випадку їх приходу до влади.

Заперечення закріпленої через конституцію державної ідеології зовсім не означає відмову від ідеології взагалі. Як людина не може жити без попередньо окреслених світоглядних ідей, так і держава не здатна досягти будь-яких цілей, якщо вони не заявлені у вигляді програмних ідей, на яких ґрунтується політична практика. І тільки через вибори, як демократичну процедуру, виборці вирішують під якими ідеологічними знаменами їм належить жити в наступну політичну каденцію. Така процедура не передбачає конституційного закріплення ідеології. Вона робить можливим процес постійного оновлення ідей, що лежать в основі ідеології. Така організація політичного життя є найбільш адекватною формою розвитку суспільства, оскільки дозволяє громадянам вчасно і в цивілізований спосіб запроваджувати зміни, які визрівають в надрах політично організованої спільноти.

Ще одним недоліком сучасного українського політичного дискурсу є спотворене розуміння політики. Як не дивно, але таке спотворення можна почути навіть з трибуни Верховної Ради, коли в полемічній пристрасності деякий депутат може собі дозволити кинути заклик: "Давайте не займатись політикою, а вирішувати конкретні питання". Чи не нагадує цей заклик банальні міщанські, обивательські розмови про відстороненість від політики, про байдужість до неї й одночасні скарги такого ім'ярека на високі тарифи, низьку зарплату та пенсії. Виходить, що нібито усі ці проблеми не є наслідком конкретних політичних процесів та рішень.

Будь-яка проблема на загальнодержавному рівні, як це не дивно буде звучати для "аполітичних громадян" і депутата, який не бажає займатись політикою, не може не бути політичною, адже політика – це узгодження інтересів різних соціальних груп та прошарків у масштабах всього суспільства. І не може політика обмежуватись боротьбою за владу, про що довелось почути на одній із науково-практичних конференцій. Якщо прийняти цю тезу за істину, тоді виникає питання: чим повинен займатись обраний депутат, отримавши мандат на виборах? Очевидно, що питання є риторичним.

Описаними вище вадами український політичний дискурс не обмежується. Але вже наведених прикладів досить, щоб зробити висновок про необхідність підвищення політичної культури як політиків, так і громадян, від яких залежить стан справ у суспільстві і, врешті-решт, їхній добробут та політичний комфорт.

Зоя Залібовська - Ільніцька,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ З ПОГЛЯДУ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні (у ході реалізації сучасних реформ) керування соціальною сферою територіальних громад належить місцевим органам влади. Координація діяльністю об'єктів соціальної інфраструктури, участь у розробці та реалізації соціальних проєктів, вирішення питань розподілу коштів – це позитивні сторони цих змін. Проте стан соціальної сфери та рівень задоволення соціальних потреб населення територіальних громад демонструють низку проблем, які варто детально вивчити, знайти шляхи їх мінімізації. Суб'єктами системи надання соціальних послуг є: уповноважені органи у сфері надання соціальних послуг; отримувачі соціальних послуг; надавачі соціальних послуг та ін. [1;5].

Аналіз наукових досліджень. Наукові розвідки З. Кияниці, Ж. Петрочко узагальнюють використання ресурсів громади у соціальній роботі із вразливими сім'ями з дітьми; С. Шульц висвітлює розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації систематизовано; І. Зайнишев пропонує класифікація методів соціального діагностування (зондажно-інформаційне, соціально-історичне обстеження, інформаційно-цільовий, соціальне картографування) та ін.

Метою статті є характеристика проблем соціальної сфери територіальних громад України, опис чинників складних життєвих обставин, узагальнення досвіду використання методів комплексної оцінки потреб членів сімей. На основі мети, опишемо завдання: вивчення законодавчої бази щодо соціальних послуг, узагальнення досвіду щодо процедури використання методик комплексної оцінки потреб сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці виділяють декілька підходи до розуміння поняття "громада": *соціологічний*, який розглядає громаду як спільноту чи соціальну систему, члени якої мають спільні географічні та соціальні ознаки (місце проживання, інтереси, віро сповідання, цінності тощо); *соціально-педагогічний*, який описує громаду як фактор соціалізації, мезорівень соціального середовища, група людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу; *політико-правовий*, який висвітлює громаду як суб'єкта місцевого самоврядування [3].

Згідно Закону України "Про соціальні послуги" (2019) надання соціальних послуг у територіальних громадах спрямовано на профілактику

складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

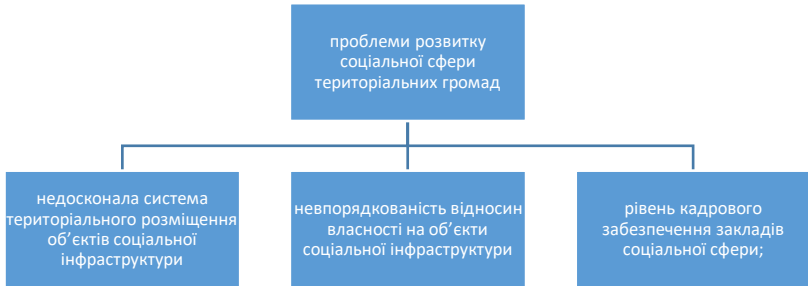
Зазначимо, що складні життєві обставини (СЖО) негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, їх особа/сім'я не може подолати самостійно. Зумовити СЖО можуть такі чинники: 1) похилий вік; 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; 5) інвалідність; 6) бездомність; 7) безробіття; 8) малозабезпеченість особи; 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; 10)ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; 11) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; 12)жорстоке поводження з дитиною; 13) насильство за ознакою статі; 14) домашнє насильство; 15) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [2].

Закон "Про соціальні послуги" впорядковує і врегульовує питання у сфері соціальних послуг: запроваджується "Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг" (ст.15 Закону), розширено перелік підстав для розгляду питання про надання соціальних послуг, зокрема такою підставою є повідомлення третіх осіб про необхідність надання особі соціальних послуг (ст.19 Закону), на рівні закону запроваджено загальний порядок оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах (ст. 20 Закону), зокрема, встановлено строк (а саме: 5 днів з моменту звернення особи), відведений для проведення такої оцінки [1;5].

З досвіду роботи з клієнтами хочемо наголосити, що діагностичні методики ("Генограма", "Самооцінка якості життя", "Екокарта", "Карта бажань", "Лінія життя", "Моя зайнятість та розподіл часу") варто застосовувати відповідно ситуації, готовності фахівця соціальної сфери. Наприклад, використовуючи методику "Карта соціальних зв'язків" як інструмент вивчення соціального оточення дитини за такими параметрами, як: сім'я; родичі; робота, школа, дитячий садок; спеціалісти, державні службовці; друзі, сусіди, члени об'єднання/релігійної громади, фахівцю соціальної сфери варто пам'ятати певні фактори (вікові особливості клієнта, атмосфера оточення, емоційний стан отримувача соціальної послуги, компетентність фахівця та ін.).

Ученими узагальнено проблеми розвитку соціальної сфери територіальних громад України: недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних

коштів для ефективного функціонування закладів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення закладів соціальної сфери; недостатній рівень якості послуг, що надаються населенню об'єктами соціальної сфери (див. мал. 1) [4; 5].

Мал.1. Проблемами розвитку соціальної сфери територіальних громад України

Діяльність працівника соціальної сфери у територіальній громаді здійснюється за такими напрямками: *організаційний* (організація інформаційних компаній з проблем інвалідності, проведення «круглих столів», конференцій, благодійних акцій, висвітлення проблеми у мас-медіа, реалізація волонтерських програм; *координаційний* напрям (координують спільну діяльність, спрямовану на соціальну адаптацію дітей-інвалідів та їхніх родин); *стимулюючий* напрям (заохочення діяльності громадських організацій, керівників громадських організацій для читання лекцій перед спеціалістами під час тематичних семінарів, проведення спільних консультацій з питань соціальної реабілітації інвалідів) [3;4].

Отже, враховуючи ресурси територіальної громади, працівник соціальної сфери може створювати сприятливе розвивально-виховне середовище для клієнтів, забезпечувати умови для задоволення потреби

отримувачів соціальних послуг, сприяти ефективному співробітництву фахівців різного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайнышев И. Г. Технологии социальной работы: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. И. Г. Зайнышева. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2002. 240 с.

2. Закон "Про соціальні послуги" (№ 2671-VIII від 17 січня 2019 року). *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 20.12.2019).

3. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. У 2-х ч.; Ч.І Сучасні орієнтири та ключові технології . Київ: ОБНОВА КОСПАНІ, 2017. С. 175-178.

4. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; за ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 140 с.

5. Френкель І. Культурна економіка – розумна стратегія розвитку громад. *Вебсайт "Лівий Берег"*. URL: https://ukr.lb.ua/blog/iryna_frenkel/370379_kulturna_ekonomika-rozumna.html (дата звернення: 20.12.2019).

Віктор Кириченко,

кандидат психологічних наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

КРИТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

За законами екології, будь-які зміни зовнішнього середовища призводять до невідворотних змін у морфо-функціональній конституції не тільки окремого індивіда, але й популяції загалом. Стрімкий науково-технічних прогрес призвів до, насамперед, інтелектуального удосконалення людини. За результатами досліджень Д. Фельдштейна, пересічні люди у ХХІ ст., які мають посередній рівень IQ, не включені у високоінтелектуальні види діяльності – виглядають геніями на фоні інтелектуальної еліти попередніх поколінь. Порівняльні дослідження переконують в тому, що "кожні п'ять років IQ дитини збільшується приблизно на один бал, що свідчить про надзвичайно швидкий темп психічної еволюції. За наявними даними, від п'ятдесяти до

п'ятдесяти п'яти відсотків дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку у великих містах Росії мають сьогодні IQ 115 балів і вище. Збільшується категорія обдарованих дітей, причому мова йде не про незвичайну когорту дітей-месій чи, так званих, дітей-індиго, а про всю популяцію сучасних дітей та глибинні зміни їх сприйняття, уваги, пам'яті, свідомості, мислення, характеру, орієнтацій та інших характеристик" [329, с.5]. Це результати постійної та стрімкої інформатизації суспільства й надміру швидкої адаптації до його благ молодого покоління, яке першим включилося у процес глобальної інтеграції знань та нового досвіду. У сучасних дітей зник страх нового та прогресує потяг до пошуку, знання накопичуються у довільному порядку, для цього уже не потрібні класичні інститути освітньої соціалізації. Internet-середовище стає новим храмом істини та правди, воно пропонує альтернативну, неформальну форму передачі суспільного досвіду.

Поява перших засобів масової інформації була ініційована суспільною необхідністю до однорідного (подібного за змістом) поширення інформаційного контенту. З метою формування однакового ставлення до світу та уявлення про його властивості, держава як колективний суб'єкт суспільних відносин, мала створити певну систему поширення інформації. Поява "всесвітньої павутини" у ХХ ст. започаткувала цифрову інформаційну епоху, яка ввела на ринок інформаційних послуг нового сильного гравця, лівова частка якого, у процесі інформаційної діяльності суспільства, постійно збільшується. Цифрова інформаційна мережа дає можливість людині самостійно шукати та аналізувати інформацію, причому уявлення про світ та останні події у ньому вона отримує не через декілька телеканалів чи періодичних видань, обмежених редакційною політикою групи осіб, а з різних джерел, які функціонують незалежно одне від одного. З одного боку, це має налаштовувати пересічних громадян до аналітичної діяльності та критичного споживання інформації, проте більшість результатів досліджень свідчать про масовий регрес цієї форми розумової активності. У роботі Е. де Боно "Я правий – ви помиляєтеся" (вид. 2006), "критичне мислення" у сучасній його інтерпретації вважається малопродуктивною формою інтелектуальної діяльності, а "тенденція навчати дітей лише критичного мислення гідна подиву в плані своєї середньовічної відсталості" [1, с.25]. Традиція, яка бере свої витоки з древньогрецької культури, у всьому сумніватися та шукати "прогалини" була елементом наукової культури до інформаційного суспільства. Навчання критичному мисленню відбувалося поряд з навчанням творчості, лише у такому поєднанні воно має сенс, в іншому випадку воно є безглуздом, адже правильно відсіювати зайве може лише людина, яка розуміє внутрішню логіку процесу створення нового (Г.Ліндсей) [2]. У процесі споживання інформації постає питання: наскільки важливим є критичне переосмислення, наприклад, поточних новин, які зазвичай переглядають

зранку: прогноз погоди, курс національної валюти, регіональні новини чи новини культури. Чи має пересічна людина витратити інтелектуальний та часовий потенціал для критичного аналізу тієї кількості інформації, яку вона споживає, якщо вона не є її суб'єктом (автором)?

М. Ліпман вважає, що критичне мислення, у сучасному сенсі – це спосіб встановлення зв'язків між окремими блоками інформації [3]. Накопичення інформації, особливо її засвоєння у первозданному вигляді, стає непродуктивним. Релятивність стає нормою життя, що знецінює знання як такі і виводить на перший план "знання, які приносять знання". У педагогічній практиці, "критичне мислення" може зустрічати таку інтерпретацію: спосіб отримання нових знань на основі переосмислення та аналізу вже існуючого досвіду [4]. М. Ліпман, як і Е. де Боно, наголошує на необхідності творчості у процесі критичної обробки інформації. Критичне мислення вищого рівня полягає у здатності бути "автором" (у ролі автора) певних знань, розуміти їх природу, логіку та структурну організацію.

Сучасне українське суспільство має складну та розгалужену систему інформаційних зв'язків, які прискорюють процеси соціальної взаємодії та формують певну систему уявлень у пересічних громадян про оточуючу дійсність. Характерним є те, що не всі елементи зовнішнього середовища, у тому числі соціальні групи, знаходяться у межах нашого особистісного світосприйняття, більшість уявлень про світ формуються на основі суспільного досвіду, який є узагальненим ставленням більшості до певних явищ об'єктивної дійсності. Соціально-прийнятні моделі сприймання поширюються за допомогою засобів масової інформації, які виконують у суспільстві функцію уніфікації уявлень більшості про щось, та транслюють їх у вигляді окремих образів, які інтегруються в індивідуальну свідомість пересічних громадян [5].

В силу критичної кількості інформації, яка заповнила інформаційний простір України, пересічних членів суспільства переслідує "привид компетентності" у більшості питань, які виносяться на громадське обговорення. Виражаючи певне ставлення, особистість інтегрує знання, які вона оцінює (схвалює, підтримує, засуджує, критикує), у власну картину світу. Громадська думка – це не продукт інтелектуальної діяльності колективного суб'єкта соціальних відносин, а ставлення до певної інформації, яке відображається у специфічному ставленні до нього з боку референтів думки та популяризації його для більшості. Виражаючи своє ставлення до знань – ми у першу чергу визнаємо сам факт існування цих знань, що може не відображати об'єктивної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фельдштейн Д. И. Глубинные изменения современного детства и обусловленная ими актуализация психолого-педагогических проблем развития образования. *Вестник практической психологии образования*. 2011. № 4. С. 3-12.
2. Боно Э. Я прав – вы заблуждаетесь; [пер. с англ. Е. А. Самсонов]. Минск : «Попурри», 2006. 368 с.
3. Линдсей Г., Халл К. С., Томсон Р. Ф. Творческое и критическое мышление. *Познавательные психические процессы* / [сост. и общ. ред. А.Г. Маклакова]. Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 445-449.
4. Lipman M. Critical thinking: What can it be? *Matthew Lipman*. – *Institute of Critical Thinking*. Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 p.
5. Халперн Д. Психология критического мышления. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 512 с.
6. Кириченко В. В. Психологічна природа міжгрупового протистояння та еволюція суспільних відносин. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 6. Житомир-Київ-Краків: Вид. О. О. Євенок, 2016. С. 312-323

Андрій Кобетяк,
докторант кафедри філософії і політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЦЕРКОВНА АВТОКЕФАЛІЯ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ В УКРАЇНІ

Тема автокефалії завжди була актуальною, але сьогодні ця проблема розглядається в кардинально новому ключі. За два тисячоліття існування християнства розуміння автокефального церковного устрою зазнало значних трансформацій. Від базового принципу внутрішньоцерковного облаштування розуміння автокефалії переходить у стадію політичного інструменту, який активно використовувався в загальноцерковній історії. Ще з часів великої Візантійської імперії і розквіту Вселенського патріархату не/наданням автокефального статусу тій чи іншій новоутвореній Помісній церкві дещо "приторговували". Йдеться не лише про фінансову вигадку, а перш за все – політичну. Відомі випадки, коли Візантійські імператори, навіть без Патріарха та Собору надавали та відкликали автокефалії Болгарській і Сербській

церквам. Вже у XIX ст., коли активно утворювались нові національні держави на Балканах, і, відповідно, новопроголошені країни прагнули і церковної незалежності, автокефальний статус знову буд інструментом "політичних торгів" та важелем у національній антиімперській боротьбі.

Ситуація не змінилась, а навпаки, значно загострилась у XXI ст. Українське церковне питання сьогодні однозначно знаходиться в центрі світового Всеpravославного обговорення. Помісні церкви сформували кілька "таборів", які мають кардинально протилежні підходи до розуміння означеної проблеми. Окремі церкви розірвали Євхаристичне спілкування та перервали спільні молитви і поминання. Проголошення незалежності Православної церкви України фактично призвело до великого церковного розділення, яке не має перспективи швидкого вирішення. Зазначимо, що історія надання автокефалії більшості помісним церквам відбувалась непросто. Цей процес супроводжувався конфліктами та скандалами, а їх визнання затягувалось на десятиліття, а то і на століття (наприклад, визнання автокефалії РПЦ).

Сьогодні у Вселенському православ'ї певна кількість церков не має загального визнання, або має статус (скажімо, екзархату), який їх не задовольняє, або ж взагалі вважаються розкольникими саме через невирішене питання автокефалії та можливостей її набуття. Ця проблема суміжна з питанням діаспори та її юрисдикційного оформлення. З одного боку, проблема автокефалії є однією із найпопулярніших тем для обговорення і в науковому, і в повсякденному аспектах, а з другого – залишається науково необґрунтованою та нерозкритою. І надалі це питання приносить розділення у міжправославні відносини на світовому рівні. Разом із тим, необхідно усвідомити, що автокефалія – це суто адміністративний та територіальний розподіл єдиної Вселенської церкви на менші релігійні організації для зручності управління та координації. Тут не може мати місця жоден політичний підтекст. Важливо, що автокефальною церква може бути лише через взаємовизнання та Євхаристію з іншими Помісними церквами [2, с. 91].

Автокефалія – це один із найдревніших інститутів Церкви, який є визначальною рисою православ'я і сьогодні. Більше того, саме навколо автокефалії розгортаються основні суперечки та непорозуміння світового масштабу. У процесі становлення Церкви як соціального інституту автокефалія трансформується в церковно-політичне явище, яким залишається до XXI ст. З перших століть відчувається державний тиск на церковні події. Зокрема, це стосувалося формування древніх патріарших кафедр. Правителі хотіли мати не просто незалежну церкву на території своїх володінь, вони хотіли бачити в церкві опору керівних вчинків, відтак Церква переймала державницьку модель управління і адміністративно-територіального поділу [3, с. 217].

Що стосується ситуації в Україні, то проголошення незалежності Православної церкви України мало і політичні аспекти, і соціальні, і церковний. Очевидно, варто зупинитись на пастирському аспекті, який напевно є ключовим для підписання Томосу ПЦУ. Важливо, що до визнання автокефалії в Україні був розкол. Який УПЦ КП і УАПЦ фактично визнали на об'єднавчому соборі припиненням існування власних церковних структур. Бо рішення, і сам факт скликання такого Собору є пасивним визнанням неправомірності попередніх дій. Таким чином, мільйони українських віруючих, ходили в церкви зазначених релігійних організацій, але перебували поза спілкуванням із Вселенським православ'ям. Будь-які спроби вилікувати цей розкол без створення нової помісної церкви до успіху не приводили. За роки незалежності України створювались численні комісії по міжцерковному діалозі та "уврачуванні" розколу, але результату їх діяльності не спостерігалось. Керівництво УПЦ МП зайняло позицію про "покаяння розкольників" та їх повернення в лоно РПЦ. Але значна кількість українських громадян свідомо не бажали бути віруючими Московського патріархату, особливо у світлі військової агресії на сході країни. Тому, лише автокефалія стала тим дієвим заходом, після якого мільйони розкольників вступили в спілкування з православним світом. Це основна і суто церковна причина, яка має виключно пастирський характер.

Крім того, очевидними є і суто політичні та економічні підвалини надання автокефального статусу ПЦУ. Перш за все, це багатовікове протистояння Вселенського та Московського патріархатів за сфери впливу та "першість" серед Помісних церков. Українська автокефалія – це важливий важіль впливу на загальносвітову ситуацію. По-перше, це значно ослабило вплив РПЦ в Україні; по-друге, значно зріс авторитет Константинополя у вирішенні подібних питань вселенського масштабу без участі церковної Москви, і, по-третє, зменшило у кількісному відношенні РПЦ. Що стосується суто українських проблем, то тут також є яскравий політичний контекст. Автокефалія – це реакція на агресію російської держави, в якій активно або пасивно брали участь і РПЦ, і УПЦ МП. В цілому в українському суспільстві запит на самостійну церкву значно виріс [1].

Новопроголошена церква за рік свого існування має певні здобутки та невдачі. Головне, що не відбулося за цей рік, – це об'єднання всіх православних України в єдину нову церкву. Власне це і було основною метою Томосу. Не так багато парафій від УПЦ МП перейшло до ПЦУ, експерти називають близько 500. Це зовсім небагато для події світового масштабу. Крім того, спостерігається незрозуміла ситуація в діях владики Філарета, який сьогодні відіграє швидше деструктивну роль у загальноцерковних процесах.

Зате в Україні тепер функціонує дві паралельні юрисдикції. Одна входить до складу РПЦ, друга перебуває на шляху визнання всіма Помісними

церквами. Наявність паралельних структур, з одного боку, є порушенням церковних канонів, які свідчать про територіально-адміністративний поділ (одне місто – один єпископ), а з другої, – безсумнівно призведе до здорової конкуренції, а, отже, до покращення церковного життя в Україні. А ще, уже в перший рік існування ПЦУ її визнали авторитетні церкви: Вселенський та Олександрійський патріархати та Елладська церква.

Отже, з розвитком Церкви в епоху Соборів автокефалія із суто церковного утворення та єдиноправильного існування громад перетворюється на політичний інструмент. Саме через автокефальний статус Візантійська імперія часто провадила зовнішню політику. Сьогодні проблема автокефалії набуває нової хвилі наукових розвідок та богословських дискусій у Всесвітньому масштабі в результаті підписання Томосу для української церкви. Світова Православна церква виявилась дещо неготовою до потрясінь, які настали внаслідок української автокефалії. Тому вирішення загальноцерковного розділення та врегулювання українського "церковного питання" справа найближчого майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архимандрит Кирилл Говорун: Украинского раскола больше нет // Сноб / інтерв'ю С. Кувалдина. – 23 ЯНВАРЯ 2020. URL : https://snob.ru/entry/187881/?fbclid=IwAR2KPg3lv_eNs0141vMO8Djn4lIO5n8310C8ID_s8zkhNZrQbmPY5t5h1xY (дата звернення: 24.01.2020).
2. Лосский Н., Диакон. Соборность-кафоличность и первенство в православной экклезиологии // Православное учение о Церкви. М., 2003. С. 90–94.
3. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. К.: Світ Знань, 2004. 912 с.

Наталія Ковтун,
*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Юрій Ковтун,
*кандидат філософських наук,
викладач історії та громадянської освіти,
Житомирський міський ліцей при ЖДТУ*

"ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА" МІГРАЦІЯ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Друге десятиліття ХХІ століття у загальноцивілізаційному контексті ознаменувалося прискореним технологічним прогресом, який втілюється у проголошенні початку четвертої індустріальної революції (Industry 4.0). Атрибутивними ознаками цієї революції стало прискорене впровадження у різних сферах виробництва і послуг роботизації, інтернетизації і діджиталізації. Впровадженню на теренах України основних елементів Industry 4.0. заважає не лише економічна і технологічна відсталість, а й зростаюча бідність населення і, як наслідок, масова трудова міграція громадян нашої держави. За різними оцінками на 2019 рік легально або нелегально за кордоном перебуває від 4 до 9 мільйонів громадян України.

У структурі міграційних процесів найвищий рівень економічних втрат для країни вибуття спричиняє еміграція "інтелектуальна" міграція, або міграція висококваліфікованих спеціалістів, насамперед науковців. Свого часу країни Південної Америки і Карибського басейну втратили більше 20% випускників університетів, а за період з 1975 до 1985 року Іспанія, Філіппіни, Південна Корея та Китай втратили понад 145 тисяч науковців, які емігрували у США [1]. Ще більш красномовними є дані про те, що більше 40 % патентів, зареєстрованих у 2005 р. американською компанією Intel у галузі виробництва мікропроцесорів, були винайдені вихідцями з Індії або Китаю [2]. У зв'язку з цим можна цілком погодитись з висновком одного із західних дослідників про те, що на сучасному етапі розвитку не розвинуті країни світу насправді "допомагають, країнам що розвиваються, а, навпаки, ці останні надають кваліфіковану допомогу й без того не бідним країнам імпортерам робочої сили" [3, р. 903].

При цьому ключовим показником здатності сучасного суспільства пристосуватися до вимог четвертої індустріальної революції є рівень конкурентоспроможності, інноваційності і продуктивності його економічної сфери. Зауважимо, що згідно з Індексом конкурентоспроможності,

оприлюдненим у межах Світового економічного форуму, у 1998 році Україна посідала 53 місце, у 2008 – 73 місце. Ще гіршими виявились результати наступних років. Так, у рейтингу "Global Competitiveness Index 2017-2018 Rankings" за рівнем конкурентоспроможності Україна серед 137 країн та інших територій світу посідала 81 місце, піднявшись за 2017 рік з 85 місця [4]. Утім вже на квітень 2019 року Україна опустилася у рейтингу індексу глобальної конкурентоздатності на 83 місце [5]. Паралельно з падінням у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності за останні тридцять років в Україні кількість науковців зменшилась щонайменше на 200 тисяч. Значна частина з них емігрувала у більш розвинуті країни світу.

Однак, тотальна інтернетизація й діджиталізація сфери наукових досліджень та інноваційних технологічних розробок внаслідок четвертої індустріальної революції у перспективі призведе до трансформації і наукової мобільності спеціалістів з країн "третього і четвертого" світу. Якщо ще десятиліття тому університети і наукові лабораторії розвинутих країн світу були зацікавлені у безпосередній присутності висококваліфікованого науковця на теренах країн "золотого мільярду", то на сучасному етапі розвитку така потреба повністю відпала. Так само відпала і необхідність платити багатьом науковцям за доступ до їх відкриттів через забезпечення престижною роботою, соціальним пакетом або іншими благами цивілізованого суспільства. Під впливом вимог діджиталізації й інтернетизації під егідою загальноцивілізаційного блага вже створені своєрідні "банки інформації" – міжнародні наукометричні бази. Науковці країн "третього" світу під гаслами необхідності підвищення рівня їх наукових робіт фактично у примусовому порядку (через загрозу втрати роботи, за умови відсутності статей у базах WOS або Scopus) змушені здійснювати відповідні публікації.

Різні країни у залежності від рівня економічного розвитку можуть по-різному скористатися відповідними базами даних. У розвинутих країнах світу є достатня кількість наукових установ з відповідною кількістю кваліфікованих кадрів та інвестиційними можливостями для створення новітніх технологій і отримання відповідних патентів. Єдине, чого їм часто не вистачає – це геніальної ідеї-осяяння, яка з'являється на рівні фундаментальних досліджень. Таку ідею можна легко відшукати, здійснивши елементарний моніторинг вже наявних "банків інформації". Для зручності використання статті в таких базах мають бути видані універсальною мовою сучасної науки – англійською. Натомість науковці країн "третього" світу, до якого належить і Україна, і надалі будуть жити за межею бідності і фінансуватися за залишковим принципом. При цьому у їх соціальній реальності відсутні кошти не тільки на впровадження відкриттів у виробництво, а й на прикладний етап наукових досліджень.

В цілому, впровадження елементів четвертої індустріальної революції (роботизації, інтернетизації та діджиталізації) ставить перед Україною цілий комплекс соціально-економічних викликів. Незважаючи на використання новітніх технологій у деяких галузях, насамперед, інформаційних технологій, біо- та нанотехнологій у аргпромиловому комплексі, економічний розвиток українського суспільства, як і раніше, залежить від використання газу, нафти і вугілля. У зв'язку з цим загроза зростання масового безробіття в Україні не лише серед малокваліфікованих працівників, а й серед висококваліфікованих спеціалістів внаслідок роботизації, інтернетизації і діджиталізації виробництва, створює безпрецедентні виклики для державного та фінансово-економічного управління. У процесі реформування наукової і освітньої галузей Уряд України має відійти від виконання настанов і забаганок міжнародних організацій або інших держав, які переслідують власні прагматичні і меркантильні інтереси. У протилежному випадку, внаслідок подальшої деградації наукової і освітньої сфери на фоні чергового етапу "модернізації і реформування економіки", Україна достатньо швидко скотиться до рівня розвитку країн "четвертого" світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальное конкурентное пространство: монография; [О. Г. Белорус и др.]. Киев: КНЭУ, 2008. 720 с.
2. Give me your scientists... *The Economist*. March 5th 2009.
3. Iredale R. Migration Policies for the Highly Skilled in the Asia Pacific Region. *International Migration Review*. 2000. № 34 (3). P. 882-906.
4. Индекс глобальной конкурентоспособности. Информация об исследовании и его результаты. *Гуманитарные технологии. Аналитический портал*. ISSN 2310-1792–2018. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (дата звернення: 01.12.2019).
5. Индекс глобальной конкурентоспособности. Информация об исследовании и его результаты. *Гуманитарные технологии. Аналитический портал*. ISSN 2310-1792 – 2019. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (дата звернення: 01.12.2019).

Микола Козловець,
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

УКРАЇНА: ВІД РЕГІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ДО ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Формування національної ідентичності українців є однією з найбільш актуальних проблем як з огляду процесів глобальної трансформації, так і пострадянського самовизначення України. На жаль, за роки незалежності в нашій державі так і не сформувалась чітка, єдина національна ідентичність, яка б стала запорукою культурно-історичного об'єднання країни та побудови громадянського суспільства. Реально наявна соціокультурна строкатість України, яка походить від притаманної їй території пульсації історії, споконвічна "поліфонія" українського життя відображає глибинну амбівалентність самого суспільства, драматично поділеного вздовж багатьох ліній – регіональних, етнічних, мовних, релігійних, а відтак розколотого.

Відновлення втраченої державності й одночасно становлення модерної нації на українських теренах відбувається за вкрай складних обставин. Рідко можна спостерігати настільки внутрішньо суперечливе поєднання різних історичних традицій, культурних, ментальних, етнічних, релігійних і навіть часових моделей життя, як в Україні. Таке розмаїття є джерелом багатства, але разом із тим може спричинити глибокий конфлікт і зіткнення ідентичностей. Це те, що соціологи називають терором маленьких відмінностей. Стан невизначеності перспектив українського суспільства та окремих його груп, коли суб'єкти перебувають ніби в різних соціальних реальностях, живуть в різних нормативно ціннісних координатах, або зовсім в стані аномії, породжує кризу особистої й національної ідентичності. "Проблема тут навіть не в ідентифікації нації, – як слушно зазначає Ліна Костенко, – а в *кризі самоідентифікації національно дезорієнтованої частини суспільства*" [1, с. 10]. До того ж, останнім часом відбувається розмивання поняття національної ідентичності.

Переврненість української історії й державності – то в складі Великого князівства Литовського, то під Польщею, то як складова Російської та Австро-Угорської імперій, а пізніше Союзу РСР – позначилися на формуванні менталітету українського народу, національному самоусвідомленні і здатності провідної верстви до державотворення. До того ж Україна в нинішніх своїх кордонах визначилася лише в 1954 році. Відтак єдиної та чітко окресленої території в українців протягом всієї історії не було, а були окремі історичні області. Однією з особливостей вітчизняного державно-правового розвитку є вікове перебування українських земель під іноземною юрисдикцією.

Підкреслимо, що за умов бездержавності та потужної колоніальної політики з боку завойовника-асимілятора національне формування зазвичай істотно сповільнюється або взагалі перетворюється на свою протилежність, на відхід певної людської спільноти на суто етнічні позиції, які з часом змінюються перетворенням цього етносу на субетнос у складі імперської нації, набуттям ознак шовіністичної інфікованості. Не випадково, в Україні й нині є люди, які ідентифікують себе громадяни колишнього СРСР, хоча їх кількість і зменшується.

Співіснування протягом кількох століть поспіль на українських землях слабо пов'язаних між собою територіальних конгломератів, політично підпорядкованих різним державам, призвело до того, що спільне та єдине тут упродовж тривалого часу перебувають під безперервним сумнівом, ледь вгадуються, гублячись у силі-силенній відмінностей і розмежувань. Носії специфічних "колективних уявлень" (за Е. Дюркгаймом), які нерівномірно розподіляються по території країни, хоча й не консолідовані у замкнені й непроникні територіальні анклави, проте вони дисперсно присутні у межах наявних адміністративних одиниць. Кількісне переважання носіїв певних "колективних уявлень" – без перетворення їх на внутрішні діаспори – саме й визначає соціокультурну регіоналізацію країни. При цьому такі регіональні відмінності, тобто відокремлені констеляції історично сформованих розбіжностей, а іноді й несумісностей – в образі та стилі життя, в сприйнятті та оцінюванні навколишнього світу – відтворюються доволі стабільно як пересічними громадянами, так і експертами й політиками [2, с. 110].

Як наслідок у нас і досі немає чіткої національно-громадянської ідентичності. Якщо після здобуття Україною незалежності в західному і центральному регіонах ми мали чітко виражену загальнонаціональну ідентифікацію, то у східному та південному значно вираженішою була регіональна. Ми багато в чому й донині залишаємося людьми регіональних ідентичностей. Між представниками різних національностей, жителями тих чи інших регіонів країни виявляються відмінності у цінностях, оцінках історії і сучасності, у звичках, переконаннях, преференціях та очікуваннях. З точки зору соціальних, культурних, інформаційних проєктів держава дуже мало зробила для Сходу, Півдня й Криму, Буковини і Закарпаття щодо їх повноцінної інтеграції в українське суспільство. З часу проголошення незалежності населення України проживає у специфічних соціальних умовах, коли в суспільстві відсутня ціннісно-нормативна база соціальної консолідації. Тому паралельно чи навіть попереду з європейською інтеграцією повинна йти внутрішньоукраїнська.

Нового драматичного наповнення проблема національної консолідації набула на тлі воєнної агресії з боку Росії, анексії Криму та війни на сході України. Нав'язування за допомогою агресивної антигуманної пропаганди

ідентичностей "новоросії", "народу Донбасу", твердження про "відсутність чи недостатність національно-державної ідентичності суттєво вплинули на аксіологічну сферу життєдіяльності населення окупованих територій України, формують такі характеристики індивідуальної ціннісної системи, які можна ототожнювати із розладом індивідуальної ціннісної системи, коли розпочинається руйнування індивідуальних цінностей" [3, с. 77]. Зауважимо, що хоча рівень русифікації на Донбасі був більшим, ніж в інших регіонах країни, але Донбас – це органічна частина України. Він проживав з нею спільну історичну долю, хоча тамтешній спосіб національного самосприйняття сильно деформований посттоталітарним, постколоніальним нарративом. Зазначимо, що останнім часом відбулися значні зміни у свідомості людей цього регіону, свідченням чого є провал 2014 року проєкту "новороссія".

На жаль, наявна українська модель комунікації з населенням окупованих територій серйозно програє російській пропагандистській машині та колабораціоністським ЗМІ псевдореспублік. Дії Російської Федерації та контрольованих нею сепаратистських угруповань спрямовані на підрич сприйняття цілісності та цінності України як незалежної держави. У жителів тимчасово окупованих територій формують відчуття, ніби Україна – це "країна-невдаха". Більше того, продовжується юридичне оформлення двох терористичних квазідержав. Тому інформаційну політику щодо жителів окупованих територій необхідно будувати навколо визначення чіткого спільного майбутнього України й Донбасу, розуміння, що вони є громадянами України, і треба робити все, щоб повернути їх в Україну, в національний соціокультурний світ і забезпечувати їхні права.

Помилковим було й рішення української влади щодо проходження служби у Збройних силах України за територіальною ознакою. За таким принципом формується не регулярна армія, а сили територіальної оборони. У результаті ми отримали не українську армію, а армію кримську, донбасівську, волинську, подільську, галицьку, таврійську і та ін., що не сприяло формуванню єдиної національно-громадянської ідентичності. Це дало про себе знати в 2014 році. Демобілізуватиме національний дух, на нашу думку, й запропонована відмова в майбутньому від обов'язкового призову і повний перехід на контрактний принцип набору на військову службу.

Існує й реальна небезпека того, що процеси децентралізації в умовах хаотизації суспільних процесів будуть посилювати значущість локальних ідентичностей, місцевих відмінностей і послабляти національну єдність українського суспільства, тобто зберігатимуть переважно регіональні ознаки й етнокультури на шкоду національній тожсамості. Здійснюючи сьогодні реформу децентралізації, демонтуючи радянську систему територіального устрою, кардинально змінюючи систему публічної влади на районному та

обласному рівнях, без чого не можливо запровадити демократичну модель організації влади, зокрема місцевого самоврядування, держава має запровадити в регіонах дієвий запобіжник від сепаратистських, антидержавних проявів, федералістських тенденцій. Це особливо важливо в умовах триваючої війни на Донбасі й з огляду на досвід трагедії Криму.

Конституція України повинна максимально захищати її громадян, територіальну цілісність і суверенітет. Не заперечуючи того, що у межах місцевої підсистеми основний акцент має робитися на формування самосвідомості "малої Батьківщини", але вирішальна роль має належати національно-громадянській ідентичності, загальнодержавним програмам та концепціям, які віддзеркалюють державну ідеологію. Водночас концептуальні державницькі ідеї мають збагачуватися регіональною природно-економічною, історичною та етнологічною специфікою. Розуміння та вміння співвідносити локальне та загальнонаціональне формуватимуть дійсно сучасного українця – патріота та громадянина своєї країни.

Гадаємо, що і запускання без належної підготовки ринку землі, масова скупка земель не лише зробить безробітними більшість українських селян, а й буде ударом по цій соціальній групі, етнічному ядру всієї української нації. Деєтнізація цього ядра у майбутньому може запустити маховик денационалізації в цілому і розмивання самого концепту України як окремої країни, національної ідентичності. Аби цього не сталося, ринок землі треба впроваджувати обережно, виражено й поетапно.

Суперечність національних цінностей і вимог на місцях зберегти свою самобутність становить зміст і визначає напрям соціальних змін у сучасному українському суспільстві. Цю суперечність можна визначити як зіткнення ідентичностей. У свою чергу, почуття ідентичності може бути причиною, що дає імпульс новим культурним відмінностям. Розмаїття етнічних культур в українському суспільстві, на наш погляд, меншою мірою зумовлене ізоляваністю їх носіїв і більшою – зв'язками, які їх об'єднують. Внесок різних культур у загальнонаціональну полягає не в інвентарному списку їх особливостей і диференціальних відмінностей, а насамперед визначається їх творчим потенціалом взаємного діалогу. Можливості осягнення "свого" і "чужого" в культурі пов'язані з характером культур, які утворюють національний культурний простір, національну культурну сферу. Ефективне не те, що заперечує чуже, а те, що утверджує своє. Потужним стимулом для самоідентифікації української нації може стати і внутрішній туризм. Подорожуючи, людина має змогу змістовного ознайомлення з традиціями, пам'ятками архітектури, природно-кліматичними цінностями, побутом жителів різних регіонів України. Реальний контакт із культурою, історичною та архітектурною спадщиною різних регіонів України не лише інтелектуально й духовно збагачуватиме українців, а й сприятиме формуванню їх

національно-громадянської ідентичності, подоланню споживацького ставлення громадян до своєї держави.

Прикро констатувати, але Україна, на нашу думку, чим далі, тим більше рухається не стільки в напрямку національної єдності, скільки в напрямку дезінтеграції, роз'єднання. Однією з причин цього є відсутність у політичного класу сконсолідованої, прийнятної суспільством стратегії розвитку країни, того, що можна назвати об'єднаним "проектом України". Об'єднати Україну потрібно на нових смислах стратегії, причому орієнтуватися на різні верстви населення. Необхідно сформувати єдине наповнення інформаційного поля керованими смислами у формах і змістах. Українському суспільству потрібна стратегія розвитку, надихаюча національна ідея.

Головною метою існування України як незалежної держави має бути не винятково створення і розвиток демократичних інститутів, а насамперед підвищення добробуту народу як логічного результату існування власної держави, екзистенційного виправдання української державності. Можливою пропозицією на цей запит має стати створення концепції "Великої України", яка об'єднує та акумулює в собі різні "України" для спільного розвитку й успіху. Концепція "малої України", яку просувають певні політичні сили як прихильники "колоніального статусу" країни біля Росії, так і галицької України – це шлях до роз'єднання і втрати історичного шансу [4, с. 24].

Успішне творення державно-політичного організму, конструювання постмодерної ідентичності, самоутвердження української нації на новому витку світової цивілізації залежатиме від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посіде в системі їхніх цінностей. При цьому, як слушно зазначає С. Вовканич, щоб через межове становище не втратити свою національну totoжність, власний імунітет (опірність) протистояти тотально-ідеологічній машині деукраїнізації, сучасному малоросійству, слід керуватися не лише людино-націєцентричними цінностями, а й активніше використовувати колосальний прорив цивілізованого людства в науково-технологічній сфері. У такий спосіб акумулюються принаймні три стратегічних напрямки націє- й державотворення: зміцнення соборності народу (територіально-просторової, когнітивно-творчої, патріотично-синергійної та ін.), розвиток національної ідентичності (мовно-інформаційної, ментально-культурної та ін.) і євроінтеграційні виклики щодо досягнень високих життєвих стандартів (умови праці, рівень її оплати, соціальний захист, медичне забезпечення і т. ін.) через гідне запозичення інсайдерської інформації та прогресивного цивілізованого досвіду [5, с. 5].

Отже, сучасні процеси у царині української національної тожсамості в силу своєї незавершеності ще не набули адекватних форм. Для формування дієвої національної ідентичності потрібне змістовне наповнення феномену

українства, "змістовна українізація" всіх сторін життя громадян України, активне творення національної культури. Повинна з'явитися нова державна й національна свідомість, разом із економічною та політичною трансформацією має відбутися й ментальна трансформація. «Поки громадяни держави прагнуть до збереження своєї політичної і культурної "особливості", поки ставлять свою національну (громадянську) ідентичність вище за більш вузькі етнічні, класові, конфесійні чи релігійні приналежності, існує нація» [6, с. 41]. Політика ідентичності покликана формувати і зберігати національно-громадянську самість української нації-держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1999. 32 с.
2. Макєєв С., Патракова А. Регіональна специфіка соціокультурних відмінностей в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 3. С. 109-125.
3. Камбур А. В. Функціонування ціннісної сфери в сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Історія. Філософія. Політологія: Збірник наукових праць*. Одеса, 2016. Вип. 11. С.74-78.
4. Підгорна Вікторія. «Можливою пропозицією на запит суспільства має стати створення концепції "Великої України"». *День*. 27-28 грудня 2019. С.24.
5. Вовканич С. Про синергію нації. *День*. 2018, 21 червня. С.5.
6. Кривошеїн В. В. Політика ідентичності в умовах суспільства ризику. *Політико-правова культура українського народу в контексті модерного державотворення : зб. матеріалів XXXII Харків. політ. читань (м. Харків, 12 квіт. 2019 р.)*. Харків: Право, 2019. С. 40-44.

Світлана Крилова,
доктор філософських наук, професор,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

АНДРОГІННА СІМ'Я ЯК РЕЗУЛЬТАТ КРАСИ ВІДНОСИН ТА МОЖЛИВІСТЬ ПОДОЛАННЯ ТИСКУ СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ

Головними цінностями у сучасному суспільстві споживання є успіх будь-якою ціною і нескінченне споживання того, що було названо модним тими, хто подає себе володарями "думок" і "смаків". Досягати фінансового успіху, щоб споживати і споживати, щоб досягати ще більшого фінансового успіху, – ось зачароване коло, в якому знаходяться багато наших сучасників. Рух у цьому колі люди готові назвати щастям.

Рух по колу "споживання – фінансовий успіх – споживання" робить людину замкненою на собі і внутрішньо самотньою, позбавляючи краси відносин в любові і дружбі. Звідси небажання створювати сім'ї і безліч розлучень. Але виникає питання: хто стимулює бажання людей прагнути до все більшого успіху заради все більшого споживання?

Певною мірою можна вважати, що це транснаціональні корпорації, точніше їх лідери. Подібні організації прагнуть до надприбутків, і в зв'язку з цим в ЗМІ культивується образи "вільних" людей – холостяка або холостячки, які можуть максимально споживати, насолоджуватися, отримувати задоволення від нових речей, їжі, подорожей і легко, без докорів сумління, "смітити" грошима в нових і нових відносинах. Е. Фромм пише: "Уся наша культура заснована на пристрасті щодо придбання... Щастя для сучасної людини у тому, щоб з радістю споглядати вітрини магазинів і купувати все, що дозволяють кошти, за готівку або в кредит" [3, с. 112].

Сімейна людина, на відміну від "вільної", витрачає менше грошей на себе, свої бажання, не прагне до розваг і насолод, думаючи в першу чергу про потреби сім'ї. Тому одружені (заміжні) люди не є цікавими тим, хто створює індустрію надспоживання. У популярних серіалах пропонується образ "вільної", часто розлученої людини, що живе "для себе" і перебуває в "тренді". Проте така тенденція дуже небезпечна.

Такі корпорації дійсно стимулюють споживання поза сім'єю, більше того, підштовхують до споживання неодружених людей, замість того, щоб ці люди створювали сім'ї. У зв'язку з цим виникає реальна загроза для продовження людського роду, – перестають народжуватися діти, а світ заповнюється старіючими нарцисичними особистостями, – як жінками, так і

чоловіками. Проте транснаціональні корпорації роблять ведмежу послугу собі, – за декілька поколінь вже не буде кому споживати їх товари.

Які ж соціокультурні фактори впливають на свідомість, поведінку і навіть світогляд людини, що в православних країнах, де сім'я завжди була головною цінністю, вона стає другорядною? Мова йде про православні країни, адже Україна є країною переважно православної культури.

Головною причиною є те, що в православні країни через кінематограф і рекламу в свідомість і позасвідоме, а потім і в буття людей стали входити цінності протестантського, ринкового суспільства. Найчастіше – це цінності американського способу життя: свобода, успішність, багатство, які сучасні молоді люди увібрали в свій світогляд з дитинства.

Замість цінностей успіху за будь-яку ціну і споживання – матеріального та інформаційного – не було запропоновано нічого іншого. Пострадянська православна громада в Україні не може протистояти бажанням молодих людей насолоджуватися та будувати кар'єру. Не маючи привабливої та сучасної альтернативи, молода людина обрала більш спокусливі цінності й способи життя. Точніше, не обрала, а вибрала, не завжди конструктивно приймаючи цінності конкуренції, успіху та споживання, цінності протестантської цивілізації, де вони проявляються більш плідно.

Свобода в українському суспільстві легко перетворюється на свавілля за межами будь-яких норм і законів, конкуренція знову і знову стає нечесною, а успіх часто стає результатом гри поза правилами. Це, в свою чергу, не може не позначатися на сім'ї.

Заглиблюючись в проблему, необхідно дати сучасне визначення сім'ї. У книзі "Філософська антропологія: словник" було запропоновано таке визначення цієї інституції: "Сім'я – специфічне буття людини, в якому відбувається матеріальне, духовне та душевне поєднання чоловічого і жіночого начал, народження і виховання нового життя" [2, с. 326]. Розвиваючи і доповнюючи визначення феномену сім'ї та даючи йому екзистенціальну характеристику, Н. Хамітов у праці "Таємниця чоловічого і жіночого: зцілюючи афоризми" пише: "Сім'я – це тепло, що перемагає холод держави" [5, с. 88]. І далі продовжує: "Справжня сім'я завжди передбачає взаємне проникнення духовного і душевного" [5, с. 88].

Можна погодитися з наведеними вище визначеннями сім'ї і зробити висновок, що кожній людині необхідно глибинно усвідомити значення сім'ї в своєму житті, яка була і є найважливішою цінністю. Сім'я – це місце, де людина позбавляється від відчуження і самотності, де її розуміють, приймають і підтримують. Головне, щоб це була не ілюзія сім'ї, а справжня сім'я. У наших силах її створити і розвивати.

Звернемось до сучасної філософської методології – метаантропології Н. Хамітова [4; 6], який, продовжуючи ідеї М. Бердяєва та М. Шелера,

пропонує три рівні людського буття: буденний, граничний і метаграничний, щоб більш ґрунтовно зрозуміти феномен сім'ї. Трьом рівням буття відповідають три типи світогляду: буденний, особистісний, і філософський.

Використовуючи цю методологію для кращого усвідомлення нашої теми, важливим є розуміння того, які сім'ї створюють люди з буденним, особистісним та філософським типами світогляду.

Люди з буденним світоглядом – некритичним, нетворчим, несамостійним, – навряд чи зможуть створити щасливу сім'ю. Вони приречені на стереотипне світосприйняття, монотонність і маніпуляції. Тому носії буденного світогляду намагаються жити "як усі", а в результаті проживають не своє, а чуже життя. Компенсуючи це, вони знову і знову створюють авторитарні стосунки в сім'ях.

Люди з особистісним світоглядом дуже часто стають бунтарями, які прагнуть до "свободи від...", а тому створюють відчужені сім'ї.

Особистості ж з філософським світоглядом – критичним, творчим, самостійним, цілісним і системним, – знаходять мудрість і можуть створити щасливу партнерську сім'ю, здатну долати стереотипи і кліше щодо подружнього життя, створюючи красу відносин. Такі люди будують сім'ї, в яких любов не протистоїть свободі. Це цілісні і мудрі особистості, які не переносять своє "Я" на інших, наповнені розумінням, толерантністю, терпінням і щирістю. Для таких людей творчість і співтворчість – основа любові і взаєморозуміння.

Співтворчість в сім'ї – це любов, поєднана зі свободою. Це один з найважливіших підсумків справжнього філософського світогляду, а не його імітацій. Люди, створивши в своїх сім'ях гармонійні, красиві відносини, здатні не тільки протистояти моральній потворності суспільства, що нас оточує, але і змінити його на краще.

Актуалізувати людей для створення партнерської сім'ї, яка побудована на красі відносин, допомагає теорія і практика сучасного психоаналізу – андрогін-аналізу, метою якого є досягнення андрогінності [2].

Андрогінність – це цілісність, об'єднання мужності й жіночності і всередині особистості, і в стосунках особистостей. Коли зустрічаються дві андрогінні особистості, може виникнути андрогінна сім'я, в якій немає місця ні боротьби за владу, ні відчуженню, а є співтворчість [2, с. 14].

Таким чином, щоб подолати тиск суспільства споживання на людину, необхідно розвинути особистість до рівня андрогінності як духовно-душевної цілісності і мати спрямування на андрогінну – партнерську і співтворчу сім'ю, де чоловік, його дружина та їх діти переживають щастя, творячи щоденну красу відносин [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз):[монографія]. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. 344 с.
2. Философская антропология: словарь / Под ред. Н. Хамитова. 4-е издание. Київ: КНТ, 2017. С. 326-327.
3. Фромм Э. Искусство любить. Душа человека. Москва: Республика 1992. С. 112.
4. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии. 4-е издание, исправленное и дополненное. Киев: КНТ, 2017. 268 с.
5. Хамитов Н. Тайна мужского и женского. Исцеляющие афоризмы. Киев: Либідь. 2002. 176 с.

Алла Макарова,
кандидат філософських наук,
докторантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

АРХЕТИП ЯК ІНВАРІАНТНА ФОРМА БУТТЯ ЛЮДИНИ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ

У ситуації мінливості соціального простору сучасної людини сфера її буттєвості значною мірою визначається усталеними соціокультурними кодами. Протягом тисячоліть людська свідомість здійснює самопізнання шляхом актуалізації оптимальних мовних кодів, концептів, універсальних інваріантних форм культури, в яких зашифровані основні механізми організації соціального буття. Одним з таких вдалих дослідницьких конструктів є концепт архетипу, який є універсальним засобом ретрансляції смислів у багатьох гуманітарних галузях – філософії, культурології, політології, психології, літературознавстві, педагогіці, теорії організації систем, менеджменті, суспільствознавстві в цілому.

За умови наявності широкої палітри соціокультурних форм буття людини важко заперечувати, що ключовим поштовхом до вибору конкретних форм діяльності є ціннісна детермінація, в якій органічно переплітаються установки і паттерни, образи бажаного й належного, дійсного і можливого, прийнятного і неприйнятного, сакрального і профанного. У контексті цього заслуговує на особливу увагу висновок Н. Ковтун, що архетипи не локалізовані у реальному історичному процесі, а утримують у собі всю повноту часів. Функціонування архетипів закріплює ідеальні моделі

поведінки, ритуалів, дій, образів, які за відсутності надійних носіїв інформації протягом тисячоліть стали механізмом ретрансляції соціокультурного досвіду [2, с. 154]. При цьому засадничий характер для детермінації діяльності людини відіграють культурні зразки, засвоєні у процесі спілкування, виховання, або ж несвідомо вкорінені на рівні символічного сприйняття дійсності під впливом широкої палітри фольклорної та міфологічної традиції.

У більшості проявів соціального буття людина не завжди чітко усвідомлює, які саме причини спонукали її до вибору саме цих форм і методів діяльності. Так, зміст діяльності злочинця і вчителя кардинально відрізняється, передусім етичними ціннісними векторами, а ще соціальними ролями, поведінковими атрибутами, які передаються і набуваються як елементи цілісного світоглядного комплексу, а не лише як набір окремих етичних настанов. На підставі цього маємо підстави говорити не просто про ціннісні орієнтації, а про цілісну архетипну модель, у структурі якої цінності органічно поєднані зі смислами, що мають глибоке культурне і психологічне коріння – традицію діяльності. Універсальний позатемпоральний характер архетипів як інваріантних структур соціокультурного буття дав можливість ретранслювати у різні історичні епохи зразки як конструктивної та деструктивної поведінки, відтворювати універсальні стандарти і норми діяльності, об'єднувати чи роз'єднувати у діяльності такі соціальні спільноти, як етноси, народи та нації.

Стрімка трансформація практично усіх сфер буттєвості в ситуації постіндустріалізму штовхають людину до пошуку замість винятково прагматично-раціональних підстав свого буття інших світоглядних матриць. Йдучи слідом за К. Юнгом, багато дослідників обґрунтовують позицію про наявність у мотивації діяльності колективних несвідомих глибинно-психологічних факторів, які є не менш важливими, ніж соціально-економічні чинники активності людини. У зв'язку з цим видатний український філософ С. Кримський цілком слушно розглядає архетипи як "наскрізні – символічні структури історії культури", які асоціюють певний тематичний матеріал свідомого і підсвідомого функціонування людських цінностей [1, с. 39]. Більше того, очевидним на сьогоднішній день є, що саме конституювання несвідомого є одним з провідних способів адаптації та оптимізації соціальної реальності, де тісно переплетені особистісні ціннісні мотиви та модерні форми професійної самореалізації тощо.

Отже, саме чинники реалізації внутрішніх, а не зовнішніх, структурно-диктованих потреб та мотивів у діяльності людини є на сьогодні ключовим детермінуючим чинником для соціальної активності. І чим скоріше буде розпочате дослідження механізмів трансформації цієї мотивації, тим більш ефективним стане прогнозування її перебігу і контролю над окремими деструктивними проявами діяльності людини. У широкому розумінні дефініціювання і дослідження елементів ціннісно-сміислової світоглядної

системи (архетипово-ціннісного комплексу) діяльності людини відкриває широкі горизонти для пояснення механізмів рішень та вчинків, притаманних конкретному індивіду або соціальній спільноті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський С. Архетип // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI. 742 с.

2. Ковтун Н. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. 182 с.

Марія Огороднійчук,

кандидат філософських наук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОЯВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Початок ХХІ століття характеризується загостренням конкурентної боротьби в усіх сферах життєдіяльності людини. Зміни економічних, політичних, соціокультурних умов з необхідністю сприяють всебічному розвитку кожної особистості, формуванню у неї такої якості існування як конкурентоспроможність та конкурентоздатність. Саме ці якості забезпечують особистості не тільки виживання, а й процвітання в динамічних умовах розвитку сучасного світу.

Загальновідомо, що людина є діяльною істотою. Завдяки діяльності людина стає причиною змін у бутті. Ці зміни мають різноманітний статус: речовий, енергетичний, інформаційний тощо. людська діяльність носить вибірковий характер, де можливість перетворюється у дійсність, відбувається перманентна трансформація суб'єктивного в об'єктивне та навпаки. Ця трансформація виявляє особливості людського духу, який й створює потенціал діяльності.

Розвиток сучасного світу з необхідністю вимагає від особистості здатностей та можливостей, які б допомогли їй з потрібною швидкістю адаптуватись і розвиватись в динамічних умовах розвитку соціального середовища, отримувати нові знання, оволодівати новими навичками, досягаючи поставленої мети, при цьому зберігати свою автентичність і унікальність. А, отже, ставати конкурентоспроможною. Бути конкурентоспроможною особистістю означає бути здатною швидко

приспосовуватись до постійних змін соціального середовища, науково-технічного прогресу, до нових видів діяльності та форм спілкування.

У філософській літературі виокремлюють три сфери розвитку конкурентоспроможної особистості. Перша сфера – це сфера діяльності; друга – спілкування; третя – це сфера особистості та її самосвідомості [1].

Дійсно перед сучасною людиною постає ціла низка невизначеностей і проблем, до яких її ніхто не готував, а тому у неї, відповідно, немає і зразків, прикладів як поводити себе, які орієнтири вкажуть їй шлях для вирішення поставлених перед нею завдань. Тому з необхідністю змінюється характер її діяльності, змінюються професійні установки та інтереси особистості. Це також пов'язано із освоєнням нового соціально-економічного досвіду, з переходом до ринкової економіки і тому, особистість має засвоювати нові професії, які ще не мають коренів у професійній культурі суспільства. Але, з іншого боку, варто сказати про те, що все це може призвести до руйнування стереотипів, які склалися в традиційних формах професійної діяльності особистостей. Взаємодія традиційного та новаторського дозволяє людині бути конкурентоспроможною, а залишатись такою при будь-яких соціальних трансформаціях дозволить те, що людина має займатись улюбленою справою, яка повсякчас буде приносити їй задоволення і реалізацію її можливостей та здібностей.

Отже, конкурентоздатна особистість це та особистість, яка здатна організувати та планувати свою діяльність у прискорених динамічних ситуаціях. Вона з необхідністю повинна освоїти нові стилі мислення, застосовувати нетрадиційні підходи до розв'язання проблем, відповідним чином реагувати на нестандартні ситуації. "Наш мозок здатен перемагти самий досконалий комп'ютер на Землі. Варто пригадати хоча б гру Гарі Каспарова з комп'ютером IBM Deep Blue у лютому 1996 року. Хіба ж машина не виграла тоді у людини? Виграла, та її перемога була можливою тільки тому, що обидва гравці діяли у відповідності до визначених правил і використовували обмежене число стратегій. Проблема корпоративних шахістів закладається в тому, що майбутня конкурентоспроможність не визначається існуючими правилами. Вона визначає здібність порушувати та змінювати правила. Успіх буде залежати від здатності менеджерів кидати виклик розхожим істинам сьогодення" [2, с 3].

Сучасна особистість завдяки знанням здатна не тільки прилаштовуватись до динамічних умов свого існування, а й створювати щось принципово нове, яке є дієвим та працездатним в сучасних умовах розвитку світу.

Необхідними умовами розвитку конкурентоспроможної особистості виступають такі характеристики людини як особистісна спрямованість, компетентність та гнучкість. Вони є формами творчого потенціалу

особистості, формою вияву її думок, відповідне ставлення до цінностей і здатність формувати нові, розкривають ставлення до себе та до інших людей.

Отже, конкурентоспроможна особистість є об'єктом пошуків багатьох галузей знання, зокрема економіки, психології, педагогіки, соціології та, власне, соціальної філософії. Конкурентоспроможна особистість – це особистість, яка здатна швидко пристосовуватись до постійних змін соціального середовища, науково-технічного прогресу, до нових видів діяльності та форм спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности. Москва: 2002. 400 с.
2. Нордстрем К., Риддерстрале Й. Бизнес в стиле фанк. Капитал пляшет под дудку таланта. Серия "Книги Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге". Translation Copyright © Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2002, издание третье, исправленное и дополненное О. С. Александрова. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2009. 252 с.

Сергій Орлов,

кандидат філософських наук, доцент,

Роксолана Даців,

*старший лаборант кафедри філософії та політології,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

ФІЛОСОФЕМА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Міжнародні стандарти державотворення підтверджують, що інтереси держави реалізуються у межах національної безпеки. Нинішній стан розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про переосмислення терміну "національна безпека", насамперед з урахуванням світового і внутрішньодержавного досвіду. В цьому контексті слід також зазначити, що загроза суспільній стабільності може приховувати не тільки зовнішні елементи, а й деструктивні явища внутрішньо-суспільного буття. Отже, доцільно стверджувати, що безпека – це сукупність заходів, система гарантій, що забезпечує захист об'єкта від потенційно можливих і реально наявних внутрішніх і зовнішніх небезпек, що можуть завдати шкоди його життєво важливим інтересам [1, с. 379]. На думку В. Шахова та В. Мадіссона, безпека – це органічне поєднання реалізації прагнення людини до існування в

найбільш сприятливих для нормального життя й розвитку умовах та можливості забезпечення з боку державних або громадських організацій необхідного рівня захищеності людини від різних ризиків, небезпек, викликів і загроз [2, с. 51]. Хоча, справедливості ради, слід сказати, що на сьогодні існує велике розмаїття визначень національної безпеки. Автори мають власні думки й підходи щодо трактування аналізованої нами правової категорії в більш вузькому або, навпаки, більш широкому значенні. У межах тематики нашого дослідження вважаємо за доцільне висловити власний підхід до розуміння цього терміна [3, с. 33]. З огляду на це, хочемо зауважити, що філософема безпеки держави в її соціокультурному вимірі вимагає урахування сучасних тенденцій розвитку світового співтовариства, з-поміж яких виокремимо такі: поєднання міжнародних і національних чинників гарантування безпечного державотворення, узгодженість інтересів і взаємну відповідальність суспільства, держави і громадян у вирішенні національних проблем безпеки та ін.

У загальних тезах охарактеризуємо основні риси безпеки держави. Система забезпечення національної безпеки повинна охоплювати сукупність методів із визначення національних інтересів, їх пріоритетності на конкретному етапі розвитку суспільства й держави; можливість швидкого аналізу загроз, що виникають, вибору шляхів їх усунення й способів недопущення повторної появи.

Жодна система не може виникнути на порожньому місці, в її основі має бути певна ідеологія, сукупність певних принципів, які формують спрямування цієї системи. Не є винятком із цього правила й система забезпечення національної безпеки. Підґрунтям, основою, на якій повинна постати дана система, є, на нашу думку, сукупність таких принципів: усвідомлена необхідність взаємної відповідальності людини, суспільства й держави; врахування інтересів людини, суспільства й держави при формуванні векторів внутрішньої й зовнішньої політики; неухильне дотримання принципів законності й гуманізму, їх домінування при виборі стратегії боротьби із загрозами національній безпеці; взаємозв'язок національної й міжнародної систем безпеки.

Взаємна відповідальність людини, суспільства й держави є ознакою громадянського суспільства й правової держави. Однак вона має не лише декларуватись у нормативних актах, а й діяти на практиці. Громадяни змалку мають виховуватись у душі любові й поваги до своєї батьківщини, а в подальшому – спрямовувати свої зусилля на покращення власного добробуту й добробуту країни.

Найпростішим прикладом взаємної відповідальності є правослухняна поведінка із боку людини й гарантія дотримання прав і свобод людини, її безпеки із боку суспільства й держави. Людина усвідомлено поводитиметься

правослухняно за умови гарантування їй державою належного соціально-економічного й політичного рівня життя. Усвідомлена взаємна відповідальність сформується й діятиме "на практиці" за умови співпадіння цілей людини, суспільства й держави.

Люди, які керують державою, при обранні, формуванні й використанні тих чи інших векторів внутрішньої й зовнішньої політики повинні дотримуватися принципу рівноваги інтересів людини, суспільства й держави. Адже якщо інтереси певних груп населення нівелюватимуться постійно, то це викликатиме обурення в суспільстві й може призвести до певних проявів агресії із боку людей, що, в свою чергу, створюватиме загрозу національній безпеці. Врахування інтересів людей при виборі вектора в політиці матиме наслідком підвищення рівня життя населення, сприяння в досягненні їхніх цілей, бажань; людина почуватиметься потрібною державі, відчуватиме власну роль у політичному житті держави. Безпосереднім наслідком стане її правослухняна поведінка. Під час боротьби із вже існуючими загрозами національній безпеці, незалежно від стадії проведення заходів у цій сфері – від визначення виду загрози до закінчення операції з її знешкодження – всі дії повинні здійснюватись із неухильним дотриманням принципів законності й гуманізму як основних принципів права. "Принцип гуманізму – один із найважливіших ціннісних характеристик цивілізованого суспільства, який визнає благо людини, її право на свободу, щастя, виявлення своїх здібностей критерієм прогресивності соціальних інститутів. Засади гуманізму... розкривають одну із найважливіших ціннісних характеристик права. Право закріплює й реально гарантує природні й невід'ємні права й свободи кожної людини: право на життя, здоров'я, особисту свободу й безпеку, право на охорону своєї честі й гідності, захист від несанкціонованого втручання у сферу особистого життя й інші права" [4, с. 206]. Утверджуючи принцип гуманізму, ми визнаємо цінність і унікальність кожної людини, її важливість для держави незалежно від статі, віку, віросповідання, рівня освіти тощо.

Як слушно стверджує з цього приводу В. Курись, "попри значні успіхи у сфері забезпечення безпеки, сьогодні жодна із держав не може самостійно впоратись із усіма загрозами національній безпеці. Глобалізаційні процеси сприяють міграції населення, стиранню чітких етнічних ознак, занепаду традиційних людських цінностей – все це негативно впливає й на рівень безпеки. За таких умов об'єднання зусиль для збереження національної й міжнародної безпеки є вкрай актуальним і необхідним. Адже це забезпечить можливість обміну досвідом, мобільність і залучення додаткових сил у боротьбі із загрозами національній безпеці" [5, с. 240–241].

Підсумовуючи, слід зазначити, що останнім часом в українському суспільстві зросло розуміння необхідності збалансованого підходу до співвідношення безпеки суспільства, держави та особистості; взаємозв'язку

міжнародної, регіональної та національної систем безпеки в гарантуванні інтересів країни; ролі держави як головного суб'єкта безпеки, функціонально відповідального за забезпечення балансу інтересів суспільства, держави й особистості; вираження і захист національних пріоритетів у системі міжнародної і внутрішньої політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бліхар В. С., Башук В. В. Філософсько-правовий і соціокультурний виміри національної безпеки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 378–385.
2. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 11. С. 44–56.
3. Белов Д., Громовчук М. Категорія «національна безпека»: конституційно-правовий зміст. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Vol. 1. С. 33–37.
4. Чеботарьов С. С. Гуманізм як принцип права України. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 65. С. 205–210.
5. Курись В. З. Гносеологічна концептуалізація формування ціннісного універсуму військовослужбовця. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. С. 238–242.

Ірина Панчук,
*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет*

КОНФЕСІЙНА ПАЛІТРА ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ

Волинський регіон – це територія прикордоння між Україною та Європою. Як і в минулому, так і нині цей факт, безумовно, впливає на тенденції розвитку його конфесійної сфери. Волинський регіон як релігійний характеризується власними специфічними рисами, серед яких головні такі: висока релігійність населення; поліконфесійність; складність, динамічність, мозаїчність конфесійної структури; регіональна етнокультурна традиція. Зважаючи на це, у досліджуваному нами історико-культурному ландшафті

релігійний фактор і надалі відіграє важливу роль в усвідомленні людиною своєї ідентичності. Поряд з цим на кризові явища у сфері ідентифікації індивідів впливають процеси глобалізації, асиміляції і зіткнення культур, ускладнення характеру міжкультурних комунікацій.

У своїй розвідці ми розрізняємо поняття "релігійна ідентичність" і "конфесійна ідентичність". Низка соціологічних досліджень (в т.ч. і проведених нами) акцентують увагу на тому, що віруючими себе ідентифікують понад 90 % жителів регіону. Проте тих, які беруть безпосередню участь у різних видах релігійної діяльності та релігійних відносин, значно менше. Відтак релігійна ідентичність постає ідентичністю персонального рівня, а конфесійна – соціального (вона не можлива без здійснення релігійних практик тієї конфесії, з якою ідентифікує себе віруючий). Відтак цілком можна погодитися з міркуваннями про те, що "релігійна ідентичність постає внутрішнім визнанням існування світу релігійного, ірраціонального, що не потребує будь-яких доказів, становлення релігійної ідентичності відбувається за допомогою механізмів ідентифікації та самоідентифікації. Конфесійна ідентичність утворюється релігійними практиками і постає соціальною позицією індивіда, яка формується в процесі соціалізації" [1, С. 19].

Регіонально-конфесійна модель Волинського регіону є системою різних релігійних об'єднань, в якій хоча і домінує православ'я, проте протестантизм демонструє стійку та стабільну тенденцію активного зростання. Ці конфесії засвідчують свою здатність швидко адаптуватися до місцевих умов та соціальних потреб суспільства (особливо це характерно для п'ятидесятників, адже Волинський регіон нараховує третину усіх п'ятидесятників України), не втрачаючи при цьому своїх іманентних ознак. Успішний розвиток протестантизму у регіоні забезпечується динамічними формами місіонерської, інформаційної, соціальної, підприємницької діяльності.

Сучасні протестанти в Україні загалом та на Волині зокрема намагаються сформувати потужну субкультуру, складниками якої є досвід вільної конкуренції, ділова хватка, акцент на індивідуальній ініціативі та передбачає активну діяльність у суспільстві. Таким чином, будучи традиційним елементом духовного життя Волинського регіону, українські протестанти уже не позиціонують себе відчуженою від решти суспільства групою, яка всіма силами прагне зберегти свої потенції навіть ціною ізоляції від інших членів соціуму. На підставі емпіричних даних зазначимо, що характерною особливістю церков зазначених конфесій є відкритість до співпраці з різними суспільними інститутами, лояльність в оцінці виконання віруючими релігійних обрядів і правил. У цілому, найбільш інтенсивно кількісно зростають ті конфесії, які характеризуються більшим демократизмом внутрішньоцерковного облаштування і є менш

консервативними. Зрештою, пізньопротестантські церкви на Волині формують сучасне світобачення й розуміння ролі релігії в секулярному, глобалізованому світі, надаючи пріоритетного значення громадянському суспільству, позаконфесійному облаштуванню українського суспільства. Усі пізньопротестантські церкви на Волині мають спільний погляд щодо ролі релігійного фактору в політичному й духовному житті суспільства та реалізації принципів свободи совісті. Зауважимо, що зазначені вище тенденції й зумовлюють внутрішні кризи, які притаманні всім течіям пізнього протестантизму. Адже виникають певні непорозуміння між традиціоналістами і консерваторами, які цінують у пастирській роботі не стільки освіту та культурний рівень, скільки життєвий і духовний досвід, та протестантами "нового типу", які завершили навчання в богословських (одночасно і у світських) навчальних закладах. Саме останні представляють покоління пасторів "нової формації".

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть на тлі кризи ідентичності, що охопила значну частину волинського соціуму, однією із провідних форм ідентичностей стало традиційне православ'я, що є домінуючим сегментом релігійного простору регіону. На тенденції розвитку православних церков Волинського регіону вагомий вплив має історичний контекст. Під дією цього фактору сучасних православних регіону можемо диференціювати на прихильників модерністського чи традиціоналістського проєктів розвитку релігійних інституцій. Така бінарність сприяє релігійній конфліктності у Волинському регіоні та ідентифікаційній невизначеності значного числа віруючих, які не бажають бути причетними до конфлікту.

Відтак проблеми українського православ'я пов'язані із загальною невизначеністю щодо власної ідентичності. Україна не пройшла через "церковний націоналізм", який привів більшість національних церков до утвердження власних автокефалій в ХІХ столітті. Завдяки євхаристичній еkleзіології, як зауважує Ю. Чорноморець, вселенське православ'я вже знайшло ту модель церковної ідентичності, яка розв'язала проблему співвідношення універсального та національного. Якщо українська церква, – продовжує вчений, – не буде власне українською, то вона зрадить власному християнському покликанию [3].

Проте нині, в аспекті сучасних реалій, навіть з постанням Православної Церкви України ідентичність православних Волинського регіону різко поляризується. І це підтверджують наші спостереження. Зокрема, частка тих, хто раніше називав себе "просто православними", зменшується. Поряд з тим аналіз риторики православних фундаменталістів підтверджує, що у суспільній думці ці кола, презентуючи себе "поборниками благочестя", демонструють безкомпромісний антиекumenізм, що блокує всі форми релігійного діалогу.

Сьогодні на Волині функціонують конфесії Католицької церкви, які представлені Римо-католицькою церквою (РКЦ) і Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ). Показовими є нові тенденції розвитку Римо-католицької церкви (РКЦ на Волині має багатьох своїх прихильників, оскільки ця територія історично тривалий час була складовою Речі Посполитої): великий стабільний приріст; самодостатність; оперативне розгортання наукового та навчального потенціалу, широке просвітництво вірних і високий рівень індивідуальної роботи з ними. Якщо протягом багатьох століть РКЦ на українських територіях в основному ідентифікувалась з польською нацією, то нині ми спостерігаємо процес краху національно-конфесійної тотожності. Очевидно, українізація РКЦ обумовлена процесами інкультурації, які відбуваються в ній.

Таким чином, сучасна українська соціокультурна реальність створює для церков Волинського регіону, насамперед християнських, нові виклики. В умовах численних системних криз національного та глобального масштабу перед конфесіями постають складні проблеми збереження інституційної та віросповідної ідентичностей. Очевидно, що успішно подолати виклики епохи можна адекватною відповіддю на проблеми, які постають перед сучасним українським суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мухаметшин Р. М., Гарипов Я. З., Нуруллина Р. В. Молодые мусульмане Татарстана: идентичность и социализация. М.: Academia, 2012. 150 с. URL: <http://www.socioprognoz.ru/publ.html?id=299/> (дата звернення: 01.12.2019).
2. Панчук І. І. Релігійно-церковний комплекс Волинського регіону. Рівне.: Вид-ець О. Зень, 2017. 456 с.
3. Чорноморець Ю. Сучасні проблеми з релігійною ідентичністю: трагедія православ'я / Ю. Чорноморець. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/10102-suchasni-problemi-zreligijnoyu-identichnistyu-tragediya-pravoslavvya.html> / (дата звернення: 01.12.2019).

Світлана Пилипенко,
*кандидат філософських наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди*

ОНТОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ Г. ЙОНАСА

Події, що відбулися в ХХ столітті: перша та друга світові війни, геноцид та депортації націй, гето і ГУЛАГ, трагедії Хіросіми та Нагасакі, розвінчання міфологеми "мирного атому" – Чорнобильська катастрофа, усі вони свідчать про онтоантропологічну катастрофу, яка змусила замислитися над подальшим існуванням людини та Землі, над питанням про їхнє співбуття. На цьому наголошує й лауреатка Нобелівської премії з літератури 2016 року Світлана Алексієвич, авторка роману "Чорнобильська молитва. Хроніка майбутнього".

Німецько-американський філософ Ганс Йонас був одним із перших філософів, хто звернувся до проблеми співбуття людини і Землі. У праці "Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації" філософ зосередив увагу на проблемі відповідальності людини за Землю та за наслідки дій людини на Землі. Наріжним каменем цього дослідження є переосмислення технологічної діяльності людини: панування техніки та технологій постають глобальним трендом, який щорічно посилює свою "могутність", що викликає занепокоєння та песимізм щодо майбутнього людства.

У цьому контексті заслуговує на увагу альтернативний погляд на технології Клауса Шваба, засновника і президента Всесвітнього економічного форуму у Давосі. У роботі "Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію" зазначається, що остання/четверта промислова революція не лише дозволяє сприймати технології як простий інструмент чи невідворотну силу. Технологія розуміється як чинник, що позитивно позначається на існуванні родин, організацій та громад; активно впливає на системи, що оточують людину та формують її життя [2, с. 163]. Проте дослідник зауважує, що небезпека прихована, насамперед, у тому, що нові смертельно небезпечні технології стають доступнішими і легшими у використанні, відкривають шлях до влади окремим групам та індивідам, посилюють можливості завдання глобальної шкоди – й у цьому він вбачає вразливість світу. Екологічні катастрофи, гуманітарні катастрофи, війни, тероризм, кібервійни, на його думку, стали найсерйознішими загрозами нашого часу. Тому сьогодні виступає як найбільш перспективне у контексті технологічних потужностей, так і найбільш вразливе щодо імовірних катастроф [2, с. 9]. І в цих роздумах ми вбачаємо співзвучність із тривогами Ганса Йонаса, із якими не можна не погодитися.

Техніка, як вважав Г. Йонас, у той чи інший спосіб вийшла за допустимі межі й потребує приборкання. Технічний поступ постає загрозою існування Землі, її абсолютному буттю, адже природа стає все більш вразливою. Зауважимо, що у філософа природа подана як Земля, як ландшафт Землі, як простір, як горизонт. Варто звернути увагу на думку дослідника про вічність і універсальність буття Землі, яка "вільна і невтомна", має "тривале терпіння", якому треба і можна довіряти. Проте підкорення природи, що мало на меті щастя людини, своїми надмірними успіхами поширюється й на природу самої людини, перетворюється на виклик людському буттю як такому [1, с. 7]. Г. Йонас вважає, що старі питання про відношення між буттям і небуттям, причиною і метою, природою і цінністю мають бути онтологічно переорієнтовані. "Укорінення обов'язку людини в бутті" є головною метою «по той бік ціннісного суб'єктивізму» [1, с. 8].

Г. Йонас зауважує, неможливо виокремити сферу людського при цьому не спустошивши життєвий світ і не спотворивши образу людини. Це твердження має евристичну цінність. Життєва повнота Землі породжена у тривалому процесі творення природи і залишена нам у спадок. У такому контексті варто розуміти й наступну констатацію, що за умов загрози тій спільності долі природи та людини, яку недавно для себе відкрило людство, "ми знову усвідомлюємо самодостатню гідність природи і мусимо, подолавши утилітарні мотиви, оберігати її цілісність" [1, с. 207].

Ця настанова постає матрицею різноманітних рухів щодо збереження природи Землі. Так, рухи зелених, як протест або виклик, доводять, що небезпека оволодіння природою Землі досягла критичної межі. Існування людини, існування життя, існування світу опинилися під загрозою, яку спричиняють людські дії та вчинки. Завдання, наголошує філософ, полягає у розкритті горизонту тієї можливості, яку дано людині лише за умови існування її виду як такого: "Людина повинна бути, існувати!"

У площині таких онтоантропологем Г. Йонас формулює онтологічний імператив. Термін, що його пропонує мислитель, спрямований на збереження одвічного зв'язку "Земля–людина–діяльність". Онтологічний імператив полягає в наступному: "Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного життя на Землі". Саме цей імператив, на нашу думку, втілює шлях Надії збереження як людини, так і природи / Землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ: Лібра, 2001. 400 с.

2. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків: Вид-во "Клуб Сімейного Дозвілля", 2019. 416 с.

Олена Поліщук,

доктор філософських наук, професор,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОТЕНЦІАЛ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ В СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ

Постнекласичний період розвитку сучасної науки актуалізував питання ролі ціннісних основ у спонуках творчості вченого й науковому пошуку в цілому. Адже зараз здійснюється активне дослідження переважно складних систем і об'єктів, для яких важливими є результати людської діяльності. Іншою ознакою цього періоду стало опертя на розлогу філософську рефлексію при оцінці так званих сильних і слабких аспектів пропонованого концепту, гіпотези, концепції чи теорії, оскільки не лише логічний, а й аксіологічний критерій значення наукового знання нині користується увагою учених, зокрема, та суспільства загалом. Третьою суттєвою ознакою постнекласичної науки є соціальний запит на екологічний і гуманітарний контроль за розвитком наукової діяльності, особливо через значні досягнення генетики, розробку новітніх матеріалів, пропаганду з боку окремих осіб та організацій ідей так званого трансгуманізму та ін. У своїй єдності все це сприяє плюралізму та свободі наукового пошуку, з одного боку, а, з другого, посилює соціальну відповідальність науковця.

Серед наріжних аксіологічних засад постнекласичної науки, на думку Олександра Лебедева, можна назвати такі: 1) визнання "принципово людського (гуманітарного) характеру науки і наукового знання як за способами їх буття, так і за можливостями; 2) усвідомлення в якості головної особливості наукового типу пізнання його об'єктивності з усіма впливаючими звідси можливостями й межами такого способу пізнання; 3) усвідомлення фундаментальної ролі випадковості та невизначеності як у самих об'єктивних процесах, так і в їх описі; 4) усвідомлення ідеалізованого характеру будь-яких (особливо чітко однозначних) наукових законів і теорій; 5) усвідомлення цінності плюралізму в науці як необхідної умови їх успішного

розвитку; 6) усвідомлення в якості головної цінності наукового знання можливості його практичного використання, розширення адаптивних можливостей людства; 7) усвідомлення принципового соціального характеру наукового пізнання; 8) усвідомлення принципового значення когнітивних комунікацій між вченими в процесі наукового пізнання як необхідної передумови досягнення ними наукового консенсусу в питаннях утвердження наукової істини й розвитку науки; 9) визнання надзвичайної ролі науки як фактора... напрацювання адекватного світосприймання людей" [1, с. 302-303]. Хочемо звернути увагу на третю та четверту вказану дослідником рису сучасних особливостей розвитку науки і наукового пошуку.

Тому видається важливим, як мету цієї розвідки, привернути увагу до біографічного методу, який має досить обмежений ужиток в сучасному соціально-гуманітарному знанні. Однак його потенціал зводиться, на наш погляд, не тільки до біографічного аналізу і важливості розгляду перепитій життєвого шляху видатних постатей у розвитку техніки, науки, мистецтва чи політики і громадського життя. Копітке вивчення мемуарних матеріалів дає змогу долучитися до розгляду "духу епохи", коли жили такі непересічні особистості. Вивчення щоденників або листування теж дає змогу розширити інформаційну основу наших уявлень про соціальне буття попередників, людей іншого часу і культури. Епістолярний жанр літератури – це важливе джерело даних про конкретно-історичний період і людей того часу, проте достатньо специфічне через яскраво виражений прагматичний і ціннісний характер матеріалів. Саме яскраво виражені аксіологічні аспекти цих матеріалів потребують вміння і навичок їх опрацювання з боку науковців при пізнавальній діяльності.

Як зазначає у монографії "Культуротворчий потенціал епістолярію: європейський досвід другої половини XIX – першої половини XX століття" Олена Оніщенко, через опертя на міждисциплінарний підхід варто здійснювати вивчення епістолярію, щоб досягнути "логіку його становлення й розвитку" [2, с. 6]. Міждисциплінарний аналіз передбачає розгляд питання або проблеми з боку декількох галузей знання, це термінологічно в наукових дослідженнях фіксується через поняття "міждисциплінарність", "міжнауковість", "міжпредметність" [2, с. 8]. Дослідниця також наголошує на важливості дотримання *принципу персоніфікації*, коли йдеться про використання біографічного методу в науковому гуманітарному пізнанні.

Укажемо, що стосовно останнього мова йде, на наш погляд, про вміння відшуковувати не лише *очевидні причинно-наслідкові залежності* при розгортанні подій, перебігу людського життя та ін. Потребується наразі напрацювання навичок і вміння пошуку та розлогого, всебічного розгляду багато разів *повторюваних функціональних зв'язків* між складовими об'єкта аналізу на основі *екстраполяції*. Тут важливим є й виявлення *варіантів* їх

розвитку. Не важливо для дослідника здійснити загальну оцінку можливих "ліній розвитку" конкретної ситуації (наприклад, історичної події, людського вчинку або його мотивації) на основі системного розгляду, а також з'ясування причин і умов, завдяки яким активізувався той чи інший сценарій людського вчинку або події (ланцюга подій). Здійснити все це варто на основі принципів системності, історичності та детермінізму. Саме у такий спосіб встановлюється логіка становлення й розвитку людини, яка здійснила відкриття, винахід чи стала активатором певних подій і т. п.

Крім того, це дає змогу краще зрозуміти мотивацію чи спонуки цієї особистості до діяльності, як внутрішні – особистісні, так і зумовлені "логікою тиску середовища" – зовнішні (сімейні цінності, корпоративні вимоги, національні ідеали та культурна традиція, соціально-економічне становище і соціально-політичні реалії).

Як приклад потенціалу біографічного методу наведемо таку інформацію. При будь-якому військовому конфлікті працює подвійний стандарт ставлення до подій та їхніх учасників: "Наші вояки – справжні герої", "Їхні вояки – недолугі виродки"; "Наші хлопці там – хороші розвідники", "Їхні хлопці тут – погані шпигуни" та ін. Проте така бінарна опозиція смислів і оцінок буде супроводжуватися "шлейфом" інших оцінюючих міркувань, менш очевидних і ніби затінених для зовнішнього спостерігача. Але саме вони у своїй єдності дають уявлення про справжнє ставлення конкретної відомої людини до цих подій та її учасників. Проблема оцінки цінності людини або групи крізь призму проблеми "Свій-Чужий" в умовах воєнного конфлікту видається важливою не тільки в теоретичному, але і практичному аспекті. В останньому випадку мова йде про спробу реконструкції, передусім, світоглядно-пізнавальних і морально-етичних основ повсякденного життя конкретних особистостей, а також соціальних груп, до яких вони належали: національних, конфесійних, вікових, професійних тощо. Тобто, йдеться про індивідуально-особисті та групові цінності, які виступили своєрідними дороговказами у людському житті в конкретній проміжок часу. Нами пропонується її розглянути на прикладі аналізу творчості відомих письменників ХХ століття, які стали свідками трагедії світового масштабу в людській історії і культурі в ХХ столітті, а саме – світової війни. Це відомий український письменник і кінорежисер Олександр Довженко (1894–1956) та німецький письменник (поет, прозаїк і драматург), теоретик мистецтва і відомий театральний діяч, засновник театру "Берлінер ансамбль" Бертольд Брехт (1898–1956).

Спільним у цих митців є не лише непересічність їхнього таланту, а й прижиттєве визнання творчості. Звернемо увагу, що вони не просто сучасники. Ці люди – представники націй, які є одними із найбільш постраждалих від Першої та Другої світових воєн. А ще і Довженко, і Брехт жили не просто у

складний історичний період європейської історії, їм довелося жити в тоталітарних спільнотах. Багато в чому вказані культурні агенти мають й відмінності. Наприклад, Довженко народився у селянській та незаможній родині, тоді як Брехт – дитина заможних батьків, представник буржуазії. Перший з них своє життя тісно пов'язав із Батьківщиною, інший мав досвід тривалого перебування в еміграції (Б. Брехт з 1933 до 1948 р. перебував за межами Німеччини, рятуючи своє життя). Тому досвід і художнє мислення цих людей незвичайні та непересічні.

Бачення Олександром Довженком війни унікальне, адже він є свідком Першої світової війни, а також учасником громадянської війни (1917–1920) в Україні після жовтневого перевороту в Російській імперії і доброволець-журналіст Другої світової війни (кореспондент газети "Червона армія"). До того ж, О. Довженко – відомий український письменник, але автор не чисельних оповідань про війну і трагедії "маленьких людей", їхні страхи і людяність в нелюдських умовах. Наприклад, він написав незвичайне оповідання "Мати", в якому центральний персонаж – літня жінка, яка не втратила альтруїзм до чужих дітей в умовах насильства і терору, виходила поранених парашутистів червоної армії, котрі попросили у неї тимчасового прихистку. А ще в цьому оповіданні описано ситуацію, коли українські селяни, знаючи про можливу помсту з боку чужинців, до останнього захищають "наших". Також О. Довженко створив унікальний візуальний культурний проект в умовах Другої світової війни: кіноповість "Україна в огні" (1943), заборонену до показу особисто Сталіним. І причина заборони очевидна – Довженко не побоявся показувати страшну правду про стан українських земель та реальне, наповнене стражданнями, життя населення в період окупації й зразу після звільнення.

Бертольд Брехт написав багато творів про війну у знак протесту проти мілітаризму та нацизму, зокрема "Трикопійчаний роман" (1934), "Гвинтівки Тереси Каррар" (1937), "Матінка Кураж і її діти" (1938), "Страх і відчай у Третій імперії" (1939), "Швейк у Другій світовій війні" (1944) та ін. Але як він, наприклад, бачить Україну? У його творах Польща та Україна постають територією, на якій мешкає багато єврейського населення.

Отже, одна подія, але які не однакові світоглядно-пізнавальні смисли й оцінки при її розгляді, аналізі та художньому описі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедев С. А. Аксиологические основания постнекласической науки. *Философия науки: краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории)*. Москва, 2008. С. 302-303.

2. Оніщенко О. І. Культуротворчий потенціал епістолярію: європейський досвід другої половини XIX – першої половини XX століття : монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 268 с.

Олег Поцюрко,
*кандидат філософських наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЩЕЙСЬКОГО

Сьогоднішній розвиток людства передбачає процес переосмислення цінностей. Полікультурність та динамізм розвитку суспільства сприяє постановці проблем пов'язаних з загостренням різноманітних конфліктних ситуацій спричинених хвилями масової міграції людей.

Відтак, потребують нових підходів та вирішення проблеми пов'язані з булінгом, дискримінацією, етнічним профайлінгом та сегрегацією.

Суспільство загалом, і людина зокрема, потребують вирішення питання толерантного ставлення до себе та оточуючих. Полінаціональний, полікультурний та полірелігійний цивілізований світ вимагає терпіння та толерантного ставлення до носія тієї чи іншої ознаки-цінності.

Альтернативою перед загрозами та викликами сучасного глобалізованого світу виступає свідомий вибір людиною шляху не насильства, гармонізації можливостей, терпіння та толерантності.

Поняття "толерантність" багатогранне. Толерантність (від лат. *Tolerantia* – "стійкість, витривалість"; "терпимість"; "допуск") – у загальному розумінні слова, – це "допустиме відхилення". Протилежність толерантності – це нетерпимість. Толерантність потрібно відрізнити від пасивної добровільності та від синкретизму.

Через багатоаспектність феномену "толерантності" у теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до його розуміння. Філософський підхід пропонує розглядати толерантність як готовність постійно, гідно сприймати особистість, річ або подію, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст зосереджує увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милосливість, делікатність, прихильність до іншого тощо. У загально-педагогічному розумінні толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди та порозуміння [1].

Важливий аспект суспільної толерантності – ставлення до психічно хворих, ВІЛ-інфікованих чи, скажімо, сексуальних меншин. Втім, проблема толерантності заторкує і особисті взаємини людей, стосунки в побуті і родині.

Тож у широкому сенсі слова толерантність – це терпимість до чужих думок, переконань і вчинків, здатність ставитися до них без упередження. Бути толерантним справді не просто. Нам можуть не подобатися погляди інших людей, дратувати віра, мова чи звичаї наших сусідів, а ми можемо так само не подобатися їм [2].

Загальні принципи рівності та, відповідно, недискримінації встановлені Основним Законом – Конституцією України. Так, стаття 24 Конституції України говорить: "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" [3].

Важливою умовою для якісної професійної діяльності працівників правоохоронних органів є усвідомлення ними цінності людської гідності та дотримання прав та свобод людини і громадянина. Процес професійного формування правоохоронця повинен бути спрямований на формування в нього несприйняття проявів ворожості, нетерпимості, дискримінації, геноциду та конфліктів при їх об'єктивній оцінці.

Необхідним компонентом для формування толерантності є реалізація в закладі вищої освіти наступних психолого-педагогічних умов:

- цілеспрямована просвітницька робота з метою підвищення рівня полікультурної поінформованості поліцейських;
- формування установки на толерантну модель поведінки через рівноправний діалог всіх суб'єктів освітньо-виховного процесу;
- створення єдиного толерантного освітнього середовища;
- формування та розвиток навичок комунікативної толерантності учасників освітнього процесу.

Дотримання цих умов, на наш погляд, закладає основи толерантного світорозуміння майбутніх працівників правоохоронних органів, сприяє більш успішному формуванню толерантної життєдіяльності працівників поліції, дотриманню принципів рівності, норм загальнолюдської та професійної етики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толерантність [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Толерантність> (дата звернення: 02.12.2019).
2. Чи існує толерантність у Новій Україні? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/954791.html> (дата звернення: 02.12.2019).

1. 3. Конституція України [Електронний ресурс].URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > (дата звернення: 03.12.2019).

Дмитро Сепетий,
кандидат філософських наук, доцент,
Запорізький державний медичний університет

ПСИХОФІЗИЧНИЙ ДУАЛІЗМ ТА ПРОБЛЕМА МОЖЛИВОСТІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЕМПІРИЧНОЇ НАУКИ ПРО СВІДОМІСТЬ

Психофізичний дуалізм – погляд, згідно якого свідомість є онтологічно нередуковною до фізичної основи, чимось понад будь-що фізичне, на додаток до нього. Перед дуалізмом постає проблема інтеграції з природничо-науковим знанням, і важливим її аспектом є питання про можливість формування фундаментальної емпіричної науки про свідомість (надалі будемо її позначати скороченням ФЕНС). З точки зору матеріалізму, усі свідомі психічні стани тотожні деяким (складним) станам / процесам або виконуваним цими станами/процесами функціям. Відповідно, ФЕНС має в ідеалі встановити усі психофізичні тотожності та/або виявити загальні принципи, якими вони визначаються. Чи можлива аналогічна ФЕНС з точки зору дуалізму? Вартими уваги є погляди на це питання Девіда Чалмерса та Річарда Свінберна, які належать до числа найвідоміших сучасних філософів-дуалістів.

Девід Чалмерс в цьому питанні є досить оптимістичним [1; 2]. Він особливо наголошує на тому, що дуалізм (принаймні, у пропонованій ним версії) "цілком сумісний з науковим поглядом на світ", зокрема, "не суперечить фізичній теорії; ми просто маємо додати подальші з'єднувальні (*bridging*) принципи, щоб пояснити, як досвід виникає з фізичних процесів" [1, р. 210]. Чалмерс зауважує, поки що ФЕНС перебуває на початковій стадії розвитку, для якої характерно, що "дослідники ізолюють кореляції між окремими аспектами суб'єктивного досвіду та окремими процесами у мозку або поведінковими якостями у відносно несистематичний спосіб". Другий рівень, на досягнення якого ми, на думку Чалмерса, можемо сподіватися у майбутньому, пов'язаний з виявленням більш систематичних зв'язків – зокрема, "принципів зростаючої загальності, які пов'язують широкий діапазон першоособових даних з відповідно широким діапазоном третьоособових даних". В ідеалі (третій рівень), "ми можемо сподіватися на принципи, що є максимально загальними за обсягом, є застосовними до будь-якої свідомої системи і до усіх аспектів свідомого досвіду", а також є "відносно простими за формою, подібно до фундаментальних законів фізики". Якщо нам вдасться

відкрити такі принципи, то "можна буде сказати, що ми маємо адекватну наукову теорію свідомості" [2, pp. 45-46].

На відміну від Чалмерса, Ричард Свінберн дотримується песимістичного погляду на перспективи ФЕНС, – принаймні, такої, що відповідала б окресленим вище Чалмерсівським критеріям *задовільної, адекватної* науки про свідомість (третього рівня). Скепсис Свінберна щодо можливостей ФЕНС стосується насамперед пропозиційних свідомо-психічних станів, таких як бажання та думки, що характеризуються складним інтенційним змістом. Свінберн обґрунтовував думку, що наукова теорія, яка встановлювала б відповідність між фізичними властивостями станів мозку та змістами думок і бажань, навряд чи можлива; спроба створити таку теорію наштовхується на труднощі, які, скоріше за все, є нездоланними. Звернемо увагу на одну з них, найбільш очевидну: пропозиційні змісти (смисли пропозицій, що висловлюють думки чи бажання) є нескінченно різноманітними і не зводяться до скінченної кількості компонентів, відношень та вимірюваних величин.

Свінберн проводить характерне порівняння з механікою Ньютона: спроможність останньої пояснювати величезний спектр фізичних явищ досягається завдяки тому, що її закони "усі мають справу з речами одного виду, фізичними об'єктами, і мають справу лише з невеликою кількістю їх властивостей, – їх масою, формою, розміром та розташуванням, які різняться між собою у вимірювані способи" [3, pp. 188-189]. Очевидно, ситуація зі свідомими психічними станами, що характеризуються пропозиційним змістом, (думки, бажання тощо) принципово інша: "змісти психічних подій не відрізняються одні від інших у якийсь вимірюваний спосіб" [3, p. 189]; тут ми маємо справу не з невеликою кількістю параметрів з варіабельними чисельними величинами, а з нескінченною різноманітністю смислів, що відрізняються якісно, а не кількісно.

Варто зауважити, що окреслена Свінберном проблема очевидно існує у будь-якому разі, незалежно від того, чи істинним є матеріалізм або дуалізм. Якщо вона усе ж може бути розв'язана, то матимемо теорію психофізичних відповідностей у когнітивній сфері, яку матеріалісти можуть тлумачити як теорію тотожності, а дуалісти – як теорію відповідностей, які забезпечуються каузальними психофізичними законами.

Разом із тим, дуалізм допускає і робить правдоподібним, що ідеальна (повна) фундаментальна наука *про свідомість*, у частині пропозиційно-інтенційних психічних процесів, не може зводитися до науки про психофізичні відповідності та функціонування мозку, що реалізує фізичні кореляти свідомих психічних станів. Адже людське мислення здійснюється на основі свідомого розуміння смислів, що є нередуковним до фізичних процесів. Ймовірно, що в частині процесів мислення свідомість може бути адекватно

зрозумілою лише з самої себе, на передувовно менталістській основі, а не як каузальний продукт процесів мозку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chalmers D. Facing Up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*. 1995. Vol. 2(3). P. 200-219.
2. Chalmers D. How Can We Construct a Science of Consciousness. *The Character of Consciousness*. New York: Oxford University Press, 2010. P. 37-58.
3. Swinburne R. Mind, Brain, and Free Will. New York: Oxford University Press, 2013. 242 p.

Вадим Слюсар,

доктор філософських наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

"ПОТОВОКОВЕ" ТА ФІКЦІОНАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ ЯК СКЛАДОВІ МЕДІАНАСИЛЛЯ У СУЧАСНІЙ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ

Нині поняття "інформаційне насилля" та "медіанасилля" лише утверджуються у науковому дискурсі. Ускладнюється це тим, що більшість вчених акцентують увагу на ролі інформації у процесі здійснення насилля. Але очевидним є факт, що у найпростіших видах і формах насилля завжди присутня інформація, оскільки насилля є не лише і не стільки акт застосування сили, скільки загроза її застосувати. Здебільшого метою соціального насилля є примушення його об'єкта відмовитися від певних дій через загрозу власного існування, чи через високу ресурсозатратність протидії [1]. Саме така інформація передається опоненту навіть якщо це фізичне насилля.

Іншим аспектом сучасних дискусій про надання інформаційному насиллю статусу соціального феномену є недостатня доведеність на експериментальному рівні деструктивного впливу продукovanого мас-медіа насилля, тобто того, що фільми, телепередачі та відеоігри, які містять у собі сцени насилля, детермінують агресивну, асоціальну поведінку індивідів. Але, як зазначають Крейг Андерсен та Кортні Планте, "той факт, що серед американських підлітків 97 % грають у відеоігри і середній час за день, проведений перед деякими формами засобів масової інформації, становить близько 7,5 годин, означає, що ці невеликі наслідки можуть мати суттєвий вплив при застосуванні їх у суспільному масштабі і, як такі, можуть мати важливе значення для соціальної політики" [2, с. 9].

Ми стверджуємо, що поняття "інформаційне насилля" позначає радше не роль інформації у здійсненні насильницьких актів, а інструментальне призначення новітніх засобів масової інформації (через фільми, телепередачі, відеоролики, комп'ютерні ігри і т. ін.) у продукуванні насилля, специфіку трансформації насилля в інформаційному суспільстві загалом. Миттєве поширення на широку аудиторію сцен насилля, його символів та образів здатне викликати відповідну реакцію у масовій свідомості і спричинити відповідні соціальні дії. Саме тому доречно вживати поняття "медіанасилля" у відповідності з усталеною германомовною традицією.

Різновидом медіанасилля є "потокowe насилля", тобто соціально-культурне насилля, яке здійснюється у латентній формі на основі репрезентації недостовірної картини світу через введення дезінформації і водночас збільшення інформаційних потоків. Тут актуалізується ключова проблема протидії інформаційному насиллю, а саме: формуванню культури перевірки інформації. Великі потоки інформації, які традиційно сприймалися як достовірні, з упровадженням сучасних Інтернет-технологій значною мірою формуються нефахівцями. Доступність кожному у формуванні новин збільшує долю недостовірної інформації у цих потоках. Так, у медіасфері утвердилася практика посилення на пости у соціальних мережах, а збільшення частки подібних репостів взагалі нівелює зміст підготовки медіа-фахівців як спеціалістів, які не просто володіють уміннями технологічного оформлення новин, а й навиками змістовної роботи з інформацією. Створення універсальної енциклопедії – Вікіпедії – суттєво спростило процес пошуку інформації енциклопедичного змісту. Водночас це, незважаючи на упровадження експертної перевірки поданих матеріалів, також збільшило ймовірність продукування недостовірної інформації. Відтак, зазначене потребує формування в користувачів культури її підтвердження іншими офіційними джерелами.

Ще одним різновидом медіанасилля вважаємо "фікціональне насилля". Це продукування медіа образів та символів насилля художніми засобами. Тобто, на відміну від документального фіксування актів насилля, які транслюються у репортажах та спеціалізованих хроніках, фікційне притаманне художнім фільмам, комп'ютерним іграм, літературі та ін. Зображення сцен насилля часто мало на меті переживання відчуття огиди (наприклад, провокаційний фільм Пазоліні "Салó, або 120 днів Содому"). Але нині спостерігається романтизація та героїзація насилля (хоча б серія фільмів "Рембо"). В останні десятиліття виникає жанр комп'ютерних ігор – екшен, в яких головний герой фізично знищує супротивників, при чому сцени насилля є надзвичайно деталізованими. 24 червня 2002 р. в Німеччині 19-річний Роберт Штайнхаузер, наслідуючи поведінку героїв комп'ютерного екшену, здійснив збройний напад на школу, убивши 16 чоловік, що спонукало до громадського

обговорення та наукових дискусій стосовно новітнього соціального феномену – фікційного насилля [3. Наразі здійснюється багато досліджень фікціонального насилля у предметній площині психології, культурології та соціології стосовно впливу художніх сцен вигаданого насилля на поведінку особи, стосовно його реалізації у практичному житті. Особливо ця тема стала актуальною після терористичного нападу на мечеть в новозеландському місті Крайстчерч, який транслювався нападником в онлайн-режимі [4]. Це свідчить про, по-перше, ймовірність переходу фікціонального насилля у реальне втілення; по-друге, відсутність адекватних соціально-культурних механізмів запобігання таким переходам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слюсар, В. М. Насилля: соціально-філософська природа. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 452 с.
2. Plante, C.N., & Anderson, C.A. (2017). *Media, Violence, Aggression, and Antisocial Behavior: Is the Link Causal?* in Sturmeу P. *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
3. Bohnert, M. *Fiktionale Gewalt und reale Aggression: Zur Wirkung gewalthaltiger Computerspiele*. Hamburg: Bachelor + Master Publishing, 2014.
4. *Christchurch shootings: 49 dead in New Zealand mosque attacks* (15 March 2019) // <https://www.bbc.com/news/world-asia-47578798> (дата звернення: 05.12.2019).

Олег Соколовський,
доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МІСТИЧНА ХРИСТОЛОГІЯ МАЙСТЕРА ЕКГАРТА

Зародження гуманізму викликало не лише догматичні суперечки, а й надало абсолютно нового імпульсу філософській і теологічній думці. Незважаючи на значний вплив Римо-Католицької Церкви у Західній Європі, з XIV ст. вона переживає стан морального занепаду, який також відобразився на розвитку христології. Вчення про Христа зумовлювалося повторенням доктрин попередніх богословів і загальним аналізом положень Вселенських

соборів про співвідношення Божественної та людської природи в Ісусі Христі. Це спонукало пошук нових способів розкриття таємниці Божого Сина. Відповіді на духовні запити суспільства сприяла поява містичної теології й містичної христології, насамперед у працях німецьких домініканців.

Підкреслимо, що християнська або надрейнська містика постає як екзистенційний досвід трансцендентного виміру буття людини, який передає об'єктивний шлях спасіння й обоження. Розвиток містичного досвіду полягає у зверненні до Бога, з'єднанні душі з Богом та переході до життя в чистоті божественної природи. Тому вона суб'єктивно присутня у християнському досвіді.

Значимо, що середньовічне слова "містицизм" у нашому дослідженні використовується для характеристики типу теології, яка була одним з методів пізнання Бога. Однак, семантичні спектри термінів містики і містицизму є відмінними, й на певному етапі дослідження абстрагування від подібної розбіжності стає неможливим, через викривлення поняття "містики" у багатьох дослідженнях. Зокрема, М. Бубер стверджував, що "віра і містицизм – це не два світи, хоча тенденція перетворення їх на два самостійні світи часом бере гору. Містицизм – це галузь на межі віри, сфера, де душа переводить дихання, перш ніж знову звернутися до слова" [1, с. 297]. Розмежовуючи поняття "містицизм" і "містика", М. Хорьков констатував, що «у випадку "рейнської" містики йдеться не про "містицизм" як конструкт ідеологічно заангажованої гуманітарної науки XIX–XX ст., який не має жодного відношення до середньовічних реалій, а про німецьку середньовічну містику як конкретний історичний феномен» [2, с. 101].

Слушними, на нашу думку, є визначення Є. Балагушкіним позицій, які нівелюють сутність цього явища: 1) позиція "здорового глузду", представники якої вважають містику фідеїстичною ілюзією; 2) позиція вузько-раціоналістичного сцієнтизму, що спростовує гносеологічну функцію містичного досвіду; 3) конфесійна упередженість, яку, за словами М. Еліаде, "західна Церква ледь терпіла" [3, с. 106]; 4) скепсис та заперечення релігійного досвіду послідовниками містичних учень [4, с. 14–17].

Становлення "німецької містики" (термін уведений К. Розенкранцем для позначення теологічних текстів, написаних німецькою мовою) пов'язане з постаттю вихованця богословської школи Томи Аквінського Майстера Екгарта. Містична христологія Екгарта розкривається у співвідношенні Божественної та людської природи Ісуса Христа з поняттями "зовнішньої" і "внутрішньої" природи людини. Тому христологія німецького богослова проявляється в антропологічному вимірі. Зовнішня природа людини, на думку Екгарта, відвертає її від пізнання Бога й уподібнення Йому. Тому внутрішня природа протистоїть зовнішній, вказуючи людині шлях до звільнення від залежності чуттєвого світу. За твердженням Екгарта, іпостастне єднання двох

природ у людині на основі Божественного начала позбавить її бажання "жити як тварина" [5, с. 61].

Співвідношення "зовнішньої" і "внутрішньої" людини Екгарт розглядає в христологічному аспекті іпостасного з'єднання Божественної і людської природи Ісуса Христа. Божественна природа в людині є першоосною людської природи, тим самим, німецький богослов, спростовує христологічну концепцію рівності двох природ. Подібна позиція характерна для монофізитської христології, яка поставила під сумнів досконалість Божественної та людської природи, стверджуючи, що в Христі Божественна природа поглинула людську, тому він мав лише одне єство – Божественне. Однак Екгарт розрізняє три типи стосунків між "зовнішнім" і "внутрішнім": 1) зовнішня природа, поглинаючи внутрішню, прирікає людину на тварному існування; 2) внутрішня природа частково підпорядковує зовнішню, вказуючи людині шлях пізнання Бога; 3) внутрішня природа повністю поглинає зовнішню, що символізує злиття людини із Богом.

Містична христологія Екгарта не позбавлена сотеріологічного впливу. Оскільки людина втратила безпосередній зв'язок з Богом, то для його відновлення їй необхідне божественне милосердя. Вищий акт милосердя був здійснений Богом через послання людству Свого Сина. Спаситель прийшов на землю внаслідок гріхопадіння. Шлях Христа відкритий усім людям та його проходження дозволяє пізнати Бога. Саме тому містика, на думку Екгарта, встановлює об'єктивний зв'язок людини з Богом. Провідне значення в цьому процесі богослов відводить природному розуму, який виступає в чотирьох значеннях: 1) як універсальний досвід; 2) як універсальний метод пізнання реальності; 3) як сфера філософського осягання дійсності; 4) як інструмент послідовного розрізнення "зовнішньої" і "внутрішньої" людини.

Теологія Екгарта стала джерелом нового типу філософії, яка знайшла відображення в лютеранстві і "німецькому пантеїзмі", що розвивалися в межах теософії. За словами С. Булгакова, "ідеї Екгарта заклали духовний розвиток Німеччини у вченнях М. Лютера і Я. Беме, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, А. Шопенгауера, Е. Гартмана, Р. Вагнера і навіть Р. Штейнера" [6, с. 219–224].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бубер М. Место хасидизма в истории религии; [пер. под ред. П. С. Гуревича]. Хасидские предания. Первые наставники. Москва: Республика, 1997. 335 с.

2. Хорьков М. Средневековая немецкая мистика как возможный объект религиозно-философских исследований: к критике историографических стереотипов; [ред. Е. Г. Балагушкин]. Мистицизм : теория и история. Москва: ИФРАН, 2008. 203 с.

3. Элиаде М. Оккультизм, колдовство и моды в культуре; [пер. с англ. Е. В. Сорокиной] ; ред. Л. Б. Комисарова. Киев: "София"; М. : ИД "Гелиос", 2002. 224 с.

4 Балагушкин Е. Аналитическая теория мистики и мистицизма. Мистицизм : теория и история. Москва: ИФРАН, 2008. 203 с.

5 Хорьков М. Майстер Экхарт : Введение в философию великого рейнского мистика. Москва: Наука, 2003. 278 с.

6 Булгаков С. Свет невечерний : созерцания и умозрения. Москва: АСТ ; Харьков : ФОЛИО, 2001. 672 с.

Володимир Стародубець,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та політології*

Галина Печериця,

*студентка II курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

«СРОДНА ПРАЦЯ» ЯК ОНТОЛОГІЧНА ЗАСАДА ЩАСТЯ ЛЮДИНИ (ЗА ФІЛОСОФІЄЮ Г. СКОВОРОДИ)

Актуальність цієї теми не викликає сумніву з огляду на шалений пресинг пропагандистської кампанії одіозних зарубіжних, а почасти й вітчизняних, засобів масової інформації щодо абсолютизації ролі фортуни в житті молоді людини. Разом із тим наполегливій праці або взагалі бракує місця, або відводиться роль тимчасової випадковості, по закінченні якої молоду людину чекає щасливе життя, пов'язане з розвагами, відпочинком, гучними вечірками та безтурботністю.

Ось чому ми повсякчас звертаємося до глибокої філософської мудрості Сковороди, зокрема до проблеми "сродної праці", яка онтологічно пов'язана з детермінаційним ланцюгом самопізнання та вченням про щастя. "Сродна праця" в розумінні Сковороди є потенційним задумом творця щодо саморозгортання людиною її творчих сутнісних сил, виступає смисловою складовою людського існування, визначає світоглядні орієнтації особистості стосовно свого місця в суспільстві.

Протистояння сциентизму та антисциентизму в культурологічній площині свідчить про духовну кризу, пов'язану з технологізацією та інформатизацією сучасного глобалізованого суспільного простору, де (з одного боку) проходить абсолютизація ролі науки в процесі людської діяльності, а (з другого) недооцінка, а часом і приниження людської творчості.

Щастя, в розумінні Сковороди, не є статичний факт, по досягненні якого людина заспокоюється і спочиває. Навпаки, щастя виступає процесом, нерозривно пов'язаним із самопізнанням та богопізнанням, що в реальному житті є єдиним процесом, коли принцип "пізнай себе" приводить до Бога за природною відповідністю [1, с. 337]

Носій "сродної праці", людина постає у творчості Г. Сковороди не просто частиною природи, а виступає особливим світом, "мікрокосмосом", що підноситься над природними явищами. Особистість у процесі свого внутрішнього духовного розвитку необхідною умовою бачить самопізнання як імператив розуміння і наближення до Бога. Це детермінує її моральне самовдосконалення, ціннісну орієнтацію, прагнення до знань, праці, формує глибоку віру і справжнє милосердя.

"Сродність" іманентно є богопокладеною сутністю, що підтримується природними покликами людини, спрямована на суспільне благо та виливається у певний вид діяльності, що в специфічно "сковородинській" манері метафорично демонструється на прикладі двох котів, один з яких природно ловить мишей, а інший неприродно рибалив, боячись води, втратив спокій.

Праця – це всеперемагаюча сила, без якої не може бути добра і щастя. Але вона приносить радість і задоволення лише тоді, коли є "сродною". Вчення про щастя людини і людства загалом є одним з найбільш значущих і актуальних сьогодні серед усіх інших у творчості Г. Сковороди, адже наш світ демонструє такі масштабні лиха, аморалізму і нещастя, яких ще не було ніколи. Щастя філософ пов'язує із внутрішнім самовідчуттям людини, якщо її душа (невидима натура) набуває гармонії, якщо в серці людини перебуває Бог. "... Не там щасті, а для сердця твого єдино єсть на потребу, и тамо Бог и щасті, не далече оно. Близ єсть. В сердце и в душе твоей" [2, с. 145]

Григорій Сковорода доходить висновку, що своє щастя людина повинна знайти в "сродній праці", яка відповідає природнім здібностям, нахилам та уподобанням людини. Тим часом у світі панують відносини, які ґрунтуються на несправедливому розподілі праці. В цьому філософ вбачає головне джерело нещастя і страждань людей, їх постійного невдоволення долею. Він виступає проти породженого таким станом речей поневолення людини, напруги над її гідністю.

Людина, на думку Г. Сковороди, може і повинна бути щасливою, проте суть щастя філософ пов'язує зі способом життя самої людини. Найбільш повно ця суть розкривається через вислів Сократа: "Інший живе для того, щоб їсти, а я – їм для того, щоб жити". Своїм розумінням щастя Г. Сковорода як би захищає людську природу від примітивного її зведення до споживання і користі.

Таким чином, "сродна праця" в філософії Г. Сковороди онтологічно "схрещена" з проблемами щастя, серця, моралі, самопізнання та богопізнання. "Сродність" є вибір, є свобода, є щаслива діяльність у гармонії зі світом і власною душею.

Концепція "сродної праці" Г. Сковороди це не просто показ людської ситуативності, це, насамперед, світоглядно-філософська система зі своєю специфікою в метафізиці, гносеології, антропології, етиці, практичній філософії. Принцип "сродності" в діяльності є принципом відповідності вищому, розумному і справедливому началу, що визначає сенс людського існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру. Григорій Сковорода. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
2. Сковорода Г. Навчальна дверь ко християнському добронравію. Григорій Сковорода: Повн. збір. тв.: У. 2т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1973. 532 с.

Виктор Старостенко,
кандидат философских наук, профессор
Могилевский государственный университет (Беларусь)

АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ СОВЕСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Современное правовое обеспечение свободы совести в Республике Беларусь – одна из актуальных проблем отечественного религиоведения [1]. Основывается оно главным образом на Конституции и профильном Законе "О свободе совести и религиозных организациях" от 31 октября 2002 г., в целом позволяет государству осуществлять целенаправленное регулирование конфессиональных процессов [2, с. 153-190], что не исключает совершенствования правового пространства республики в данной области [3]. Это совершенствование может осуществляться с целью адекватной реализации конструкта светского государства [4; 5], расширения возможностей реализации гражданами свободы совести, устранения коллизий нормативного обеспечения данного права, и по следующим основным направлениям:

1. Изменение некоторых аспектов правового регулирования отношений, связанных с деятельностью религиозных организаций (легитимизация деятельности малых религиозных групп, введение практики уведомлений религиозных организаций о деятельности и др.). Закон 2002 г. более жестко, по сравнению с его прежней редакцией 1992 г., регламентирует создание религиозных организаций. Религиозные общины могут образовываться по инициативе не менее 20 граждан Республики Беларусь, тогда как по Закону 1992 г. "О свободе вероисповедания и религиозных организациях" было достаточно 10 человек. Данное положение Закона 2002 г. не является уникальным для европейской законодательной практики [6, с. 100, 106, 456, 521, 549, 645]. Вместе с тем высокий количественный ценз не является в Европе правилом. Данные по странам ОБСЕ показывают, что в большинстве этих государств для регистрации общины требуется минимальное членство в 10 или менее человек [7, с. 349]. В странах – соседях Беларуси религиозная община учреждается не менее 10 гражданами в Украине ("Про свободу совісті та релігійні організації", ст. 14), России ("О свободе совести и о религиозных объединениях", ст. 9), Латвии ("О религиозных организациях", ст. 7), не менее 15 – в Литве ("О религиозных общинах и сообществах", ст. 11). Есть на постсоветском пространстве и другие примеры: не менее пятидесяти граждан требуется для создания религиозной общины в Казахстане ("О религиозной деятельности и религиозных объединениях", ст. 12). Возвращаясь к ситуации Беларуси, нельзя не заметить, что увеличение количественного ценза практически не сказалось на численности общин в республике, которые, по требованию Закона 2002 г., в период 2002-2004 гг. успешно прошли перерегистрацию.

Но главная проблема увеличения в 2002 г. количественного ценза для регистрации общины состоит в том, что его результатом стало как сужение контролируемых возможностей государства в области конфессиональной жизни, так и юридическое исключение возможности легитимной деятельности малых религиозных групп, что означает ограничение свободы вероисповедания. Более того, деятельность религиозных организаций без регистрации является противоправным деянием. В этих условиях видится целесообразным ввести в правовое поле понятие "религиозная группа", деятельность которой может осуществляться на основе заявительного принципа, без прав юридического лица. Граждане, образовавшие религиозную группу с намерением в дальнейшем преобразовать ее в религиозную общину, уведомляют о ее создании и начале деятельности органы местного государственного управления. Религиозные группы имеют право совершать богослужения, другие религиозные обряды и церемонии, а также осуществлять обучение религии своих последователей.

Введение уведомлений религиозных организаций о деятельности видится целесообразным, так как позволит упростить процесс мониторинга конфессиональной ситуации со стороны органов государственного управления, будет способствовать выявлению структур, которые используют преференции, предоставляемые религиозным организациям, для ведения иной деятельности и т. п.

2. Требуют редактирования некоторые формулировки текста закона "О свободе совести и религиозных организациях" и его преамбулы. Фиксируемые в Законе 2002 г. правовые нормы определенно указывают на светский характер государства, но данного буквального определения Закон не содержит. Данный недостаток может быть исправлен дополнением в статью 8 "Государство и религия": "Республика Беларусь – светское государство. Религиозные организации отделены от государства. Никакая религия не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной".

Пояснения некоторых терминов, приводимые в статье 3 Закона, нуждаются в уточнении. В частности, в современной редакции данной статьи под понятие "богослужение" подпадают таинства, что не соответствует религиозной традиции. Вероисповедание трактуется лишь как "вероучение", к тому же принадлежащее религии с "традиционной культовой практикой", и др.

Важно также устранить разночтение между конституционным и законодательным определением свободы совести. Трактовка в Законе "права на свободу совести" (статья 4) противоречит статье 31 Конституции. Конституционная норма предусматривает не только право "самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой" (идентично в статье 4 Закона и статье 31 Конституции), но и "выражать и распространять убеждения, связанные с отношением к религии". Иначе говоря, с формальной точки зрения Закон 2002 г. ограничивает права граждан на выражение и распространение атеистических убеждений, то есть сужает содержание свободы совести.

Преамбула Закона 2002 г. содержит положение о признании "определяющей роли Православной церкви в историческом становлении и развитии духовных, культурных и государственных традиций белорусского народа", о "духовной, культурной и исторической роли Католической церкви на территории Беларуси" и "неотделимости от общей истории народа Беларуси Евангелическо-лютеранской церкви, иудаизма и ислама". Преамбула, согласно законодательству Республики Беларусь, не имеет нормативного характера, однако содержащееся в ней ранжирование религиозных организаций, с акцентом на Православную церковь, оказало влияние на разработку ряда ведомственных документов различных органов государственного управления.

Кроме того, преамбула Закона 2002 г. в одном смысловом ряду перечисляет как религиозные организации (Православная церковь, Католическая церковь, Евангелическо-лютеранская церковь), так и религии (иудаизм, ислам), что с религиоведческой точки зрения некорректно. Утверждение об "определяющей" роли Православной церкви "в историческом становлении и развитии духовных, культурных и государственных традиций белорусского народа" не выдерживает серьезной критики. Так, с позиций историко-философской науки не оправданно сводить многообразие духовной культуры (и традиций) белорусского народа к религиозности, тем более к деятельности какой-либо одной конфессии. С позиций исторической науки невозможно согласиться с тем, что Православная церковь определяла государственные традиции белорусского народа, поскольку на протяжении значительной части истории Беларуси являлась своего рода "терпимым" вероисповеданием при государственном статусе римо-католицизма (период ВКЛ, Речи Посполитой), а в период советской истории влияние всех религий и церквей не только на государственную, но и на общественную жизнь в целом было минимизировано. Тем самым преамбула Закона "О свободе совести и религиозных организациях" в силу противоречивости и неадекватности ряда своих формулировок требует редактирования. Оптимальное редактирование данной части преамбулы видится в удалении ссылок на конкретные конфессии и замене фрагмента от "признания определяющей роли Православной церкви..." до "... и ислама" на формулировку "уважения религиозного наследия и традиций свободомыслия в развитии духовной культуры Беларуси".

Среди других не вполне корректных концептов Закона 2002 г. обращает на себя внимание неоднократно используемая формулировка "свобода совести и свобода вероисповедания". Свобода совести в ее понятийной полноте включает в себя и свободу вероисповедания (свободу религии), и свободу атеизма, иначе говоря, свобода совести и свобода вероисповедания соотносятся между собой как система и ее элемент [8]. Следовательно, применение формулировки "свобода совести и свобода вероисповедания" понятийно-терминологически является некорректным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Старостенко, В. В. Актуальные проблемы современного религиоведения в Беларуси // Национальная философия в глобальном мире: тезисы Первого Белорусского философского конгресса / Национальная

академия наук Беларуси, Институт философии; редкол.: В. Г. Гусаков (пред.) [и др.]. Минск: Беларуская навука, 2017. С. 542-543.

2. Старостенко, В. В. Религия и свобода совести в Беларуси: очерки истории: монография. Могилев: УО "МГУ им. А.А.Кулешова", 2011. 272 с.

3. Старостенко, В. В. О направлениях совершенствования законодательства о свободе совести в Республике Беларусь. *Религия и общество – 9: сборник научных статей* / под общ. ред.: В.В. Старостенко, О. В. Дьяченко. Могилев, 2015. С. 31-34.

4. Старостенко, В. В. Свобода совести и светское государство. *Веснік МДУ імя А.А. Куляшова. Серыя А. Гуманітарныя навукі (гісторыя, філасофія, філалогія)*. 2018. № 1 (51). С. 37-41.

5. Старостенко, Виктор. Светскость государства и обеспечение прав человека в области свободы совести в Республике Беларусь. "Глобалізований світ: випробування людського буття": Міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня 2017 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М. А. Козловець [та ін.]. Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. С. 42-45.

6. Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Сост. Г. Робберс. Москва: Институт Европы РАН, 2009. 719 с.

7. Свобода религии и убеждений: основные принципы (философия, законодательство, защита свободы совести) / Под ред. Т. Линдхольма, К. Дурэма и Б.Тахзиб-Ли. Москва: Институт религии и права, 2010. 744 с.

8. Старостенко, В. В. О структурировании понятия свободы совести. Национальная философия в глобальном мире: материалы Первого белорусского философского конгресса (Республика Беларусь, г. Минск, 18–20 октября 2017 г.). Доклады / НАН Беларуси, Ин-т философии НАН Беларуси. Минск: Право и экономика, 2018. С. 551-555.

Михайло Требін,

доктор філософських наук, професор,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНА ДЕРЖАВА ЯК ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Проблема кримінальної держави як загрози існуванню людської цивілізації стала дуже актуальною в ХХІ ст. Вона знаходиться в центрі уваги таких дослідників як Ю. Васарелій, К. Гіршфельд, Б. Мадяр, Д. Саттер, Л. Хардінг та ін. [1-6]. Кримінальна держава – це особливий тип держави, псевдопублічна організація суспільства для реалізації групових і приватних

інтересів на основі антиправила (неправа), в якій державна влада зрощується з організованою злочинністю; їй притаманні клептократія, тотальна корупція, nepotизм, використання злочинних елементів як соціальну опору влади.

Основні ознаки кримінальної держави: 1) кримінальна ідеологія, заснована на ксенофобії і моральному нігілізмі. Наприклад, у праці А. Гітлера "Моя боротьба" відкрито проголошується необхідність знищення народів-шкідників, зокрема євреїв, яких він постійно протиставляє арійцям: "Борючись за знищення єврейства, я борюся за справу божу" [7, с. 57]; 2) політика геноциду і порушення прав людини. Наприклад, акт геноциду українського народу, організований керівництвом ВКП(б) та урядом СРСР у 1932–1933 рр. шляхом створення штучного масового голоду; 3) причетність до торгівлі людьми; 4) перетворення закону в інструмент свавілля і насильства; 5) агресивні війни і тероризм (наприклад, участь Збройних сил РФ в актах воєнної агресії на території Грузії, України); 6) формування кримінальної інфраструктури для транснаціональної злочинної і терористичної діяльності; 7) здійснення державної влади криміналітетом. У кримінальній державі організація публічних інститутів пов'язана з нехтуванням конституційних основ демократичних держав, порушенням прав людини, фальсифікацією результатів демократичних процедур, маніпулюванням свідомістю населення. У такій державі відбувається підміна громадянського суспільства суспільством кримінальним. Якщо сутністю громадянського суспільства є ставлення до людини як до головної соціальної цінності, то в кримінальному суспільстві головна цінність – влада, тут людина стає розмінною монетою і часто навіть її життя оцінюється надзвичайно дешево.

У сучасному геополітичному проектуванні кримінальна держава виконує низку функцій: формування сили, яка здатна спрямувати певну "пасіонарність" (наприклад, "русский мір") в потрібному напрямку; криміналізація міграційного простору, що дозволяє управляти цим простором через кримінальні мережі; створення комплексних загроз безпеки для цілих регіонів, які можуть бути реалізовані в будь-який момент, зокрема, для досягнення потрібного політичного рішення (наприклад, Донбас); придушення осередків народного опору кримінальній політиці та усунення опозиції силами терористичних організацій; розміщення баз підготовки найманців для направлення їх у "гарячі точки" планети; управління глобальними потоками нелегальної міграції та торгівлі людьми; раціоналізація процесів контрабанди зброї, наркотиків, інших нелегальних товарів; реалізація стратегічних планів глобалізації через криміналізацію [8].

Свідченням соціального розвитку в напрямку трансформації в кримінальну державу є соціальне відчуження (влади від громадян, управлінської соціально-рольової функції від відповідальності, особистості від самосвідомості й совісті), яке породжує безліч симулякрів, що імітують

реальність, а також фетишизацію грошей і механістичний спосіб життя. Ознаками руху до кримінальної державі виступають показники криміналізованості економіки, інформаційного простору та інших сфер соціального життя. Сьогодні до кримінальних держав, за даними Індексу недієздатності держав (Failed States Index) та Індексу верховенства права (The WJP Rule of Law Index), належать "Ісламська держава", Іран, Росія, Косово, Сомалі, Південний Судан, Ємен, Венесуела, Болівія, Нікарагуа, Еквадор та інші. До речі і деякі постсоціалістичні країни мають можливість трансформуватися у бік кримінальної держави [5; 6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Сатгер Д. Тьма на рассвете: Возникновение криминального государства в России. Москва: ОГИ, 2004. 336 с.
2. Harding L. Mafiastate: how one reporter became an enemy of the brutal new Russia / Luke Harding. London: Guardian, 2011. ix, 310 p.
3. Harding L. Expelled: a journalist's descent into the Russian mafiastate / Luke Harding. New York: Palgrave Macmillan, 2012. vii, 304 p.
4. Hirschfeld K. Gangster states: organized crime, kleptocracy and political collapse / Katherine Hirschfeld. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2015. xiv, 176 p.
5. Magyar B. Post-communist mafiastate: the case of Hungary / Bálint Magyar. Budapest: CEU Press, in association with Noran Libro, 2016. xxiv, 311 p.
6. Twenty-five sides of a post-communist mafiastate / edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi. Budapest; New York: CEU Press, in association with Noran Libro, 2017. xi, 662 p.
7. Гитлер А. Моя борьба: (Пер. с нем.) с коммент. ред. Москва: Витязь, 1998. 590 с.
8. Герасіна Л. М., Требін М. П. Деструктивні мегатенденції сучасності: глобальний конфлікт, глобалізація злочинності, міжнародний тероризм. *Український соціум*. 2008. № 4(27). С. 140-148.

Микола Тур,
*доктор філософських наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ

Головну ознаку поняття "глобалізація" становить дедалі зростаюча

взаємозалежність сучасного світу. Ця його властивість не нова, вона в різних формах була притаманна соціальному світу на різних етапах історії людства й давно вже постала предметом філософської рефлексії. Так, Карл Ясперс усю історію людства поділяв на фази доісторії, історії і світової історії. Фазу світової історії він якраз і пов'язує з виникненням глобальної єдності світу й людства [1].

Всесвітня макроцивілізаційна система виникає з початком XIX ст., коли долаються межі раніше самодостатніх цивілізаційних світів. Проте, як зазначає український філософ Ю. Павленко, якщо "в XIX ст. об'єднання людства відбувалося під егідою західної буржуазно-індустріальної цивілізації, то XX ст. – час пошуків форм співіснування в цій макросистемі різних цивілізацій і народів" [2, с. 343]. Відтоді вони починають взаємодіяти як субсистеми єдиної глобальної макросистеми. Саме з того часу відбувається загострення всіх смисложиттєвих питань і гамлетівське – "Бути чи не бути?" з індивідуального виміру доби Просвітництва (модерну) переростає у вимір усього людства.

Єдність долі людства найбільш загострено відчувається в кризові періоди світової історії. Такими періодами були перша та друга світові війни, а також загострення екологічних проблем з другої половини XX ст. Все це призвело до значних зрушень в осягненні світу і позначило собою перехід від абстрактно-теоретичної рефлексії єдності світу до емпіричного, екзистенційно-буттєвого відчуття її. Проте соціально-філософська актуалізація поняття "глобалізація" найчастіше пов'язується з останніми двома десятиліттями, коли загострюється весь комплекс глобальних проблем, коли з розпадом Радянського Союзу і системи соціалізму заговорили вслід за американським професором Френсисом Фукуямом про "кінець історії", пов'язуючи з цим висловом тріумфальну перемогу у світовому масштабі ідеології демократичного лібералізму – як довшеної форми соціальної гармонії. Саме відтоді формується стратегія "силового глобалізму" в економічній, політичній та інформаційній сферах з боку світового центру, які уособлюють чи то транснаціональні корпорації (ТНК), чи то США, які разом з союзниками почали претендувати на безумовне домінування у сферах економіки, гуманітарних програм, військово-політичних акцій тощо.

Термін "глобалізація" в науковий вжиток входить у 80-х роках XX ст. з легкої руки американського вченого Роберта Робертсона [3, с. 72]. Але тон спрямуванню соціально-філософському дискурсу глобалізаційних проблем був заданий працями німецького соціолога Ульріха Бека, який здійснив аналітичне розрізнення понять глобалізм, глобальність та глобалізація. Під *глобалізмом* він пропонує розуміти процес підміни політичної діяльності світовим ринком, що й виражає ідеологія неолібералізму, яка лінійно редукує глобалізацію до господарського (економічного) виміру. Звідси *глобальність* –

це світове співтовариство, яке постає як уявний, рефлексивний образ. І, зрештою, *глобалізація* тлумачиться як сплетіння національних держав та їх суверенітетів у павутину транснаціональних акторів. У цьому контексті епоху глобалізму Ульріх Бек маркує як настання нового, другого модерну (суттєвою ознакою першого було чітке розрізнення політики й економіки), з позицій якого засади першого модерну оцінюються як суперечливі й малоефективні. На підставі зазначеного пропонується соціологічне визначення феномену глобалізації: *відсутність всесвітньої держави й всесвітнього уряду за наявності світового суспільства*. У цьому розумінні глобалізація постає як "глобально дезорганізований капіталізм" [4, с.23-29]. За цим підходом, як бачимо, на роль визначного чинника глобалізації світу висувається універсалізація економічного життя.

Проте тлумачення феномену глобалізації в економічному вимірі чи не вперше запропонував іспанський професор Мануель Кастельс. Він, зокрема, зазначив, що міжнародний вимір у розвитку економіки був помічений вже у XVI ст. Ф. Броделем, оскільки у процес накопичення капіталу став втягуватися весь світ. Однак економіка ще не була глобальною. Економісти зосереджувалися головним чином на аналізі сукупності таких процесів, як трансграничні потоки товарів, послуг, капіталів, технологій, інформації, робочої сили, просторової та інституціональної інтеграції ринків. Глобальною економіка стає, коли вона починає функціонувати як єдина система в режимі реального часу у масштабі всієї планети [5, с. 105]. У тандемі з терміном "глобальна економіка" М. Кастельс застосовує також термін "інформаціональна" економіка, тобто як глобальна/інформаціональна, протиставляючи його термінам "інформаційна" (*informational*) економіка і "інформаційне суспільство", які з початку 60-х років XX ст. стають загально визнаними для характеристики суспільних реалій Заходу.

Тож утворення єдиного інформаційного поля (гіпермедіа) в наслідок об'єднання комп'ютерних, телевізійних і телекомунікаційних інформаційних технологій в єдине ціле на ґрунті загальних стандартів передачі даних стає суттєвою ознакою ери глобалізації. Матеріальною базою такого злиття стає глобальна мережа Internet, яка бурхливо розвивається, залучаючи до себе дедалі більше коло нових користувачів. В соціокультурному аспекті це спричиняє також глобалізацію життєвого світу людини на ґрунті зростання темпів мобільності знайомства з іншими культурами. Це не може не спричинити розмивання усталених традицій, фонового знання як джерела некритичних переконань і, зрештою, до болючих проблем на рівні особистості – втрати колективної ідентичності. У гіперпросторі комунікативного поля внаслідок лавиноподібного зростання темпів оновлення досвіду та знайомства з новою інформацією суб'єкт втрачає відчуття її цінності. Він перетворюється

на пасивного споживача інформації, не встигаючи осмислити її та піддати морально-критичній рефлексії.

У площині гіперпростору децентрованої глобальної інформаційної мережі спостерігається "розпадання" ідентичності суб'єкта. У нього формується кліпова свідомість. Все це спричиняє виникнення патологічних змін в структурі духовності індивіда. Про це свідчить хоча б лексикон людини, який складається переважно із фраз, запозичених із кінофільмів та слоганів реклами [6, с. 14]. Під тиском "Всесвіту Біла Гейтса" руйнується "Всесвіт Гутенберга", який був пов'язаний із знаково-символічним відображенням реальності. Internet-користувач немовби розчиняється в "кіберпросторі". Таким чином, світ інформаційного суспільства несе загрозу "тотальної симуляції". Ці процеси на екзистенційному рівні переживаються індивідами як маргіналізація, оскільки вони намагаються жити на межі свого власного локального життєвого світу, за який вони тримаються, і глобального, що нестримно наступає. Це породжує неусвідомлену незадоволеність, екзистенційну тривогу та страх, які виражаються в різноманітних формах протесту, спрямованих на захист традиційних життєвих світів.

Глобалізація інформаційного поля призводить до стирання державних кордонів, елімінації відстані між людьми, формування віртуальної спільноти з власним етичним кодексом, та специфічною культурою (кіберкультурою), яка базується на постулатах інформаційного лібералізму та віртуальної демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ясперс К. Истоки истории и ее цель // Ясперс К. Смысл и назначение истории; пер. с нем.]. Москва: Республика, 1994. С. 28-286.
2. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Київ: Либідь, 1996. 360 с.
3. Robertson R. Globalization : social theory and global culture. L.: Sage, 1992. 240 p.
- 4 Бек У. Что такое глобализация?. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура; [пер. с англ.]. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
6. Левин А. И. Киноискусство как фактор формирования системы ценностей современного общества. *Философские науки*. 2004. № 1. С. 5-18.

Катерина Шестакова,
кандидат соціологічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕТНІЧНОСТІ

Методологічний арсенал сучасного соціолога надзвичайно широкий. Однак досягнути соціальну реальність максимально точно – завдання не просте. Розуміння феномену етнічної ідентичності (який власне й лежить в центрі уваги пропонованої статті) неможливе без спроби "зазирнути" в середину локального середовища етносу. Результати досліджень в інтерпретативній парадигмі "не можуть бути верифіковані прямим чином, оскільки уміння дослідника розуміти значення культурних актів і культурних кодів, його інтерпретувати виявляється в ці результати включеними" [1, с. 10].

Для вивчення етнічної ідентичності використовують якісні методи збору та аналізу даних. Як підкреслюють дослідники, інтерв'ю – один з найбільш популярних методів. Хоча метод вимагає від дослідника багато часу у зв'язку із транскрибуванням та аналізом матеріалу, тим не менше, нарративне інтерв'ю – найкраща дослідницька техніка, яка дозволяє знайти автобіографічний матеріал, який при цьому не редагований, створений *ex tempore* [2, с. 7].

В літературі класифікація інтерв'ю розрізняється в залежності від соціологічної традиції. Так, Д. Сільверман пов'язує глибинні інтерв'ю з етнографічною традицією. Під час інтерв'ю дослідник штучно створює контексти та ситуації [4]. Але, що найважливіше, інтерв'ю – це не тільки метод збору інформації, це важлива складова якісної методології. На практиці типологія інтерв'ю дуже відрізняється. Найвідомішим залишається поділ на структуроване/неструктуроване інтерв'ю, однак в літературі можна зустріти такі типи, як стандартизоване, напів- та неструктуроване, якісне, глибинне, фокусоване, групове, інтерв'ю – усні історії (або історії життя) [3, с. 16] тощо. Втім, мало хто з дослідників звертає увагу, що в процесі дослідження відбувається селекція респондентів. Адже важко передбачити, як складеться "картина теоретичного насичення" [3, с. 32]. Тому необхідність корекції вибірки призводить до зростання часових затрат. А це, в свою чергу, нерідко викликає зміни у типі інтерв'ю. В якості прикладу вказаної ситуації можна навести емпіричну ситуацію, пов'язану з вивченням етнічної ідентичності у полікультурному регіоні, а саме в Чернівецькій області. Процес ототожнення себе з етнічною групою пов'язаний з мовою, релігією, локальною культурою, політичними чинниками, відносинами з більшістю, а також з асиміляційно-інтеграційними процесами в області. У процесі збору інформації було

проведено понад 20 глибинних інтерв'ю. Однак між першими та останніми інтерв'ю, які проводились у п'ятирічному інтервалі, помітна різниця у часі проведення (тривалості), емоційній насиченості. Величезний вплив на перебіг розмови мав емоційний настрій співрозмовників, вік, професійна приналежність, сімейний стан, індивідуальні якості, але в першу чергу – індивідуальний досвід дослідника. Саме тому типологізація методу збору інформації набуває особливого значення. Хоча традиційно у соціології дослідники звикли називати вказаний метод "глибинним інтерв'ю", під час польового етапу ми використовуємо одночасно різні типи інтерв'ю. Повертаючись до прикладу вивчення етнічної ідентичності мешканців Чернівецької області, можна стверджувати, що починалось все як напівструктуроване інтерв'ю, оскільки було сформульовано чотири рамкові питання, або два блоки, присвячені ролі мови та релігії у етнічній самоідентифікації. Однак по мірі теоретичного насичення, особливо в той момент, коли з'явилися підстави типологізувати отриманий емпіричний матеріал, було прийняте рішення перейти від напівструктурованого інтерв'ю до неструктурованого, що дозволило варіювати послідовність питань з гайду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Н. Кількісне і якісне: взаємні претензії та спільні перспективи // *Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник* / За ред. Н. Костенко, Л. Скокової. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2009. С. 8-26.
2. Piotrowski A. Wstęp / Biografia a tożsamość narodowa / Pod red. Marka Czyżewskiego, Andrzeja Piotrowskiego, Alicji Rokuszewskiej-Pawełek. Łódź: Katedra socjologii i kultury Uniwersytetu Łódzkiego, 1996. S. 5-12.
3. Браймен Алан. Интервью в качественных исследованиях. *Социология власти*. 2007. № 4. С. 15–32. Режим доступа: Браймен Алан Интервью в качественных исследованиях. *Социология власти*. 2007. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intervyu-v-kachestvennyh-issledovaniyah-1> (дата звернення: 03.12.2019).
4. Silverman, David. 2008. Interpretacja danych jakościowych. *Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Людмила Шкіль,
кандидат філософських наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ УНІВЕРСАЛІЗМУ ТА РЕЛЯТИВІЗМУ У ФІЛОСОФІІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Для епохи Постмодерну характерний абсолютно новий підхід щодо поглядів на людину, її характеристику та властивості. Починаючи від психоаналізу, у філософії дудалі більше популярним стає відхід від гуманізму до антигуманізму, від антропології до антиантропології. Якщо в епоху Відродження людина була взірцем, вершиною гуманізму, то у психоаналізі усі відкриття спрямованні на спростування гуманістичних ідей. З. Фройд відкриває у людині низку негативних інстинктів, серед яких інстинкт агресивності та влади. Зазначена тенденція на відкриття та дослідження у людині не позитивних, а саме негативних рис, "моду" не на звеличення людської гідності, а, навпаки, ніби на навмисне приниження, спроба зображати її зі своєрідним "комплексом меншовартості" характерна для філософії екзистенціалізму, філософії життя, що особливо яскраво відображається у філософії французьких постмодерністів. Яскравим прикладом можуть служити твори Жоржа Батая, Жака Дерріди, Мішеля Фуко, Ж.-Ф. Лютара та інших мислителів. Так, британський філософ Пітер Беррі, досліджуючи релятивіський контекст філософії постмодернізму, стверджував, що людська природа є міфом, що істина відносна, а значення випадкове тощо. Зазначимо, що проблеми універсалізму та релятивізму стали об'єктом уваги не лише зарубіжних мислителів, а й філософів країн пострадянського простору.

Починаючи будь-яке дослідження, перша проблема з якою стикається вчений – це проблема визначення поняття, яке аналізується. У нашому випадку постає питання щодо визначення поняття універсалізму, адже у філософії немає однозначного його трактування. Універсалізм (від. лат. *universalis* – загальний) в словниках позначають як всебічність, багатогранність, всеохоплююче значення; прагнення до цілісності, форма мислення, яка розглядає універсум як ціле і з нього намагається пояснити, зрозуміти і вивести одиначне. Універсалізм визначають і як етичний світогляд, що протилежний індивідуалізму. Тобто універсалізм – це подолання егоїзму, усвідомлення, що індивідуальне щастя неможливе без щастя інших, без солідарності. Соціологічний універсалізм, який виступає проти індивідуалізму, досліджується, зокрема, відомим німецьким публіцистом Адамом Мюллером та австрійським філософом і соціологом Отмаром Шпанном. Універсалізм визначають також і як віру в те, що можна створити універсальні закони як моральні, так і правові, які будуть прийнятними, універсальними для усіх.

Відтак, ми зіткнулися, насамперед, з проблемою визначення терміну універсалізм. Незважаючи на розмаїття визначень терміну універсалізм у словниках та чисельних статтях, ми все ж пропонуємо власне визначення цього терміну саме у контексті досліджуваної проблематики. Під терміном універсалізм ми розуміємо саме антропологічний універсалізм, тобто – віру в універсальність, унікальність, неповторність та всемогутність людини, віру у надможливість людини та її розуму (епоха Нового часу та Просвітництва), віру у владу над собою та владу над природою і світом (філософія екзистенціалізму, зокрема Ф. Ніцше), віру у здатність до нескінченного морального вдосконалення (епоха Середньовіччя) тощо.

Відштовхуючись від ідей психоаналізу, філософи дедалі сміливіше починають говорити про недосконалість людини, про релятивність її природи, про односторонність її будь-яких нахилів, хобі та талантів тощо. Саме таку антропологічну ідею щодо релятивності природи людини із задоволенням підхопили філософи-постмодерністи. Зазначимо, що деякі постмодерністи категорично заперечують свою приналежність до розгляду людини як релятивної істоти. Водночас філософи-постмодерністи не заперечують той факт, що на противагу гуманістичному універсалізму в світі має існувати і релятивізм, як деякий критичний аналіз людської природи. Адже тривалий час людина стала розглядалась як певна вершина ідеалу, вище творіння природи і Бога. Саме такі міркування та погляди на людську природу, на думку постмодерністів, посяли в людській свідомості надмірну самовпевненість і навіть нарцисизм, який, до речі, став серйозною психологічною проблемою нашого століття. Адже нарцисизм, як правило породжує в людині почуття глибокої самотності.

Саме тому, нам потрібен, як уважає В. Гарпушкін, принцип критичного гуманізму, котрий "вимагає не сліпої любові і поваги до людини, а забороняє її ідеалізацію і абсолютизацію, відкидає антропоцентризм, який визнає людину вищим творінням природи і мірою всіх речей, як стверджував класичний гуманізм" [1, с. 96]. Таким чином ми спостерігаємо обережні кроки відходу від універсалізму (пропагування ідеалізації людини, розуміння людини як істоти, наділеної універсальними здібностями) до релятивізму, тобто розуміння людини, як істоти, яка далека від ідеалу й наділена лише якимись конкретними здібностями і поривами.

Такий світогляд якраз характерний для французьких філософів-постмодерністів. Наприклад, про людину, як маргінальну істоту майже у всіх своїх роботах писав Мішель Фуко. Проте частина філософів-постмодерністів відносять себе до універсалістів, зокрема, Поль Рікер. Він часто вживає в своїх роботах поняття "людина, яка може" ("l'homme capable"). Ось як він пояснює цей термін: «Твердження "я можу" означає, що я можу говорити, я можу діяти, я можу розповідати, я можу визнавати себе

відповідальним за свої вчинки. Я висловив ідею про здатність чи нездатність людини здійснювати ті чи інші дії» [2, с. 10]. Тим самим П. Рікер ніби намагається пояснити, що людина в принципі на багато що здатна, що вона може багато чого, наділена схильністю до універсальності своїх здібностей. Водночас філософ не заперечує і той факт, що людина також може бути і не здатна на багато вчинків і дій, вона не має надможливостей, тобто тут очевидний як раз момент релятивізму.

Як же вирішити конфлікт між універсалізмом і релятивізмом в сучасному світі? Відповідь на це питання шукають багато філософів. І одним із запропонованих варіантів є побудова нового універсалізму, який буде містити в собі і "відтінок" релятивності, відповідати всім запитам сучасності, характеризувати людину як універсальну істоту, проте без перебільшення. Але є й філософи, які дивляться на цю проблему не так оптимістично, котра вважають, що побудова нового універсалізму не завжди можлива. Наприклад, український філософ С. Пролєєв зазначає, що "якщо питання неможливо розв'язати позитивним чином – побудовою нового універсалізму, – слід вдатися до негативної стратегії. Тобто стратегії не ствердження, а уникання, застереження, утримання" [3, с. 203]. Що ж стосується модерного універсалізму людини, то його вчений вважає ліберальним, оскільки він ґрунтується на свободі.

Так само на захист постмодерністського універсалізму виступає й українська дослідниця Т. Суходуб: «На наш погляд, постмодерністський умонастрій зробив багато позитивного для сучасного культурного поступу, хоча й не подолав проблеми універсалізму, прагнучи просто на неї не зважати. Але повернімося до позитивних його наслідків. Слід зазначити, що такі теми, що увійшли в коло філософських розмислів з іменами Ж.-Ф. Лютара, Ж. Дерріди, М. Фуко, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, як проблема прихованості від раціонально орієнтованої свідомості "простору" периферії, безумств, тюрем, сексу тощо як традиційних в минулі епохи світів репресій, завоювали місце пріоритетних проблем дискурсу в європейському не тільки інтелектуальному, але й суспільному житті» [4, с. 57].

Отже, простеживши еволюцію поглядів на людину в історії, доходимо висновку, що зневіра людини у собі, у своїх силах та можливостях, яка відображена у французькій філософії, в дійсності є тимчасовою песимістичною хвилею, яка огорнула не лише Францію, а й загалом усю західноєвропейську філософію. Найочевидніше це підтверджує історія. В суспільстві вже були спроби перекласти з людини віру у себе на віру "у когось" (епоха Середньовіччя), або перекласти відповідальність за свою долю "на когось" (надмірна довіра до держави, як основного гаранту майбутнього). Як засвідчує практика, такі спроби були тимчасовими та неуспішними. Адже людина не здатна позбутись відповідальності й віри у себе та своє майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарпушкин В. Е. Универсализм как парадигма философии: прошлое и перспектива. *Философия и общество*. № 2. с.89–98.
2. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с.
3. Пролеев С. Негативна онтологія "пост-": пошук нового культурного універсализму. *Дб́жа / Докса*. 2010. Вип. 15. С. 193–203.
4. Суходуб Т. На захист філософії універсализму. *Дб́жа / Докса*. 2010. Вип. 15. С. 52–61.

Олена Юрчук

*доктор філологічних наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Оксана Чаплінська,

*кандидат філософських наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЗНАННЯ, ЩО ПРИМНОЖУЄ ПЕЧАЛЬ (ЗА РОМАНОМ Д. КІЗА "КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА")

Світовий бестселер Деніела Кіза "Квіти для Елджернона" був нагороджений престижними літературними преміями. Зворушлива історія спочатку з'явилася у вигляді оповідання, згодом переросла в епістолярний роман, вона неодноразово екранізувалася (найуспішнішим став фільм "Чарлі" (1968), виконавець головної ролі Кліф Робертсон отримав "Оскар"), була адаптована у формат театрального, музичного й радіоспектаклю, «процитована» в окремих епізодах сучасних телепроектів. Письменник у романі моделює історію людини з обмеженими розумовими здібностями, шукаючи відповідь на питання "Чи може наука підвищити інтелектуальний рівень людини й забезпечити їй гідне спів-буття?".

32-річний Чарлі Гордон працює прибиральником у пекарні Доннера. Тричі на тиждень він відвідує школу для розумово відсталих, у нього погана пам'ять, дуже низький рівень IQ (68). Понад усе Чарлі хоче стати розумним, пояснюючи це так: "... тому що все життя я хотів бути розумним а не тупим і моя мати завжди казала щоб я старався та коли я навіть чогось навчався у школі міс Кінніан я швидко все забував" [1, с. 12]. Доктор Штраус і професор Немур гіпотетично припустили, що хірургічним шляхом можна поліпшити

властивості мозку. Після успіху експерименту з мишеням Елджерноном вони потребують людини: "...міс Кінніан сказала йому я найкращий учень у школі Бекмана для недорозвинених учнів і найбільше стараюся бо я справді хочу навчитися грамоти хочу навіть більше аніж люди тямовитіші ніж я" [1, с. 12]. Так Чарлі Гордон стає піддослідним, залишаючи позаду звичний життєустрій, де було спілкування з містером Доннером, друзями Джо Карпом і Френком Райлі, вчителькою міс Кінніан.

Д. Кіз використовує щоденникове мовлення головного героя для відтворення екзистенційного пограниччя між "темнотою розуму" (до операції Чарлі) і ясним світлом (після операції). Спочатку юнак по-дитячому щиро вірить, що як тільки він стане розумним, то його життя неодмінно покращиться. Однак згодом навіть бажана перша перемога над Елджерноном не подарує йому відчуття тріумфу, натомість вона допоможе зрозуміти, що мишеня для нього не суперник: "Я переміг Елджернона. (...) Либонь я став розумним якщо зміг перемогти такого розумного миша як Елджернон. Але чомусь я не почував себе розумнішим ніж був. (...) Елджернон приємний миш. М'який як бавовна. (...) Я думаю ми станемо друзями з Елджерноном" [1, с. 39].

З часом набуті розумові здібності сприяють усвідомленню і власної ролі в амбітному науковому проєкті. Мишеня Елджернон, як і Чарлі, лише піддослідні, лабораторні екземпляри, за якими цікаво спостерігати, але аж ніяк не комунікувати за близько. Участь у міжнародному симпозиумі стає кульмінацією цього "прозріння": «Мене описували як частину наукової презентації, і я сподівався, що мене виставлять як експонат, але вони говорили про мене як про новостворену річ, яку її творці показують науковому товариству. Ніхто в цій залі не вважав мене індивідом – людським створінням. Постійне зіставлення "Елджернона й Чарлі" і "Чарлі та Елджернона" не залишало сумнівів у тому, що вони думали про нас як про двох експериментальних тварин...» [1, с. 161].

Виходячи з "темряви розуму", Чарлі швидко примножує знання, його IQ наближається до рівня генія (sic! не дивно, що першою художньою книгою, яку прочитає герой, стане історія просвітника Данієля Дефо про Робінзона Крузо, який символізував віру в силу й могутність людського розуму). Надалі юнак все більше часу проводить в університетській бібліотеці й згодом вона стає його другою домівкою: "Вони виділили для мене приватну кімнату, бо мені вистачає однієї секунди, щоб проглянути друковану сторінку (...) До моїх найбільших інтересів нині входять етимології стародавніх мов, нові дослідження з числення варіацій та історія Індії. Просто дивовижно, як об'єднуються, здавалося б, нічим не пов'язані теорії" [1, с. 101]. Цікаво, що знання, які отримує Чарлі, з одного боку, вивищують його над оточуючими (навіть тими, хто подарував йому таку можливість), з іншого – сприяють

відчуженню й трагічній зневірі в людях. Він почувається одуреним і приходиться до парадоксального умовиводу – науковці – шахраї, котрі удають геніїв: "Шахраї вони обидва. Вони лише прикидаються геніями. Але вони звичайні люди, що працюють сліпо, вдаючи, ніби можуть принести світло в темряву" [1, с. 152].

Розчарування приносять і колишні друзі, які сприймають його розумові здібності вороже: "Розум загнав клин між мною і тими людьми, яких я знав і любив, розум примусив мене покинути пекарню" [1, с. 112] (sic! у цьому контексті алегоричної конотації набуває оповідь Фанні Берден біблійної історії про яблуко з дерева пізнання й вигнання Адама і Єви з раю). Отже, розумний Чарлі залишається самотнім. Цей стан підсилюється переконанням, що попереднє щасливе життя було лише примарою. Якщо "дурник" Чарлі щиро вірив у приязнь працівників пекарні, у їхнє дружнє ставлення, то "розумний" Чарлі усвідомлює, що весь час був лише об'єктом кпинів. Він також переживає катарсисне прозріння щодо ницості людей, коли неможливість розумово відсталої людини захистити себе породжує тотальну безкарність. Юнак був не просто калікою, а "калікою серед калік": "Як дивно, що люди, чесні й співчутливі, які не стануть збиткуватися з чоловіка, народженого без рук, без ніг або очей, – як такі люди вважають, що немає нічого поганого в тому, щоб глузувати з хлопця, наділеного слабким розумом. Мені вривало терпець пригадувати, що зовсім недавно я, як і цей хлопець, подурному виконував роль клоуна. І я майже забув. Лише нещодавно я довідався, що люди сміялися з мене. Це завдавало мені найбільшого болю" [1, с. 197].

Ймовірно, що порятунком із апорії, в яку потрапляє головний герой, стає фатальна помилка науковців, адже так само швидко, як Чарлі опановував знання, так само швидко він починає його забувати. Можемо припустити, що "забування" є своєрідним захисним психологічним механізмом, коли герой позбувається не стільки знань, скільки тої самотності й відчуження, що ці знання спричинили. Д. Кіз ставить під сумнів не тільки можливість людини за допомогою науки перетворитися з розумово відсталої на генія, а й критичний щодо аксіології самого розуму: "... сам по собі розум нічого, в біса, не означає. Тут, у вашому університеті, розум, освіта, знання стали великими ідолами. Але тепер я знаю, є одна річ, яку всі ви прогледіли. Розум та освіта, не поєднані з людською любов'ю нічого не варті" [1, с. 245]. І тоді питання, яке прозвучало на початку пропонованої студії "Чи може наука підвищити інтелектуальний рівень людини й забезпечити їй гідне спів-буття?", нівелюється наступними питаннями "Чи може розум зробити людину щасливою? Чи може розум забезпечити будь-кому гідне спів-буття?".

Таким чином, Д. Кіз у романі "Квіти для Елджернона" піддає сумніву просвітницький метанаратив ratio, гегелівська ідея загальної раціональності й розвитку втрачає легітимізуючу функцію. Письменник акцентує увагу на тому,

що, з одного боку, не брак розуму обумовлює суспільну дискримінацію, а відсутність толерантності, нестача людяності в ставленні до Іншого, а з другого – надлишок розуму стає причиною екзистенційної самотності. То де ж та золота середина? Чарлі Гордон знає відповідь: "Я пропоную її вам як гіпотезу: розум без здатності віддавати й отримувати любов приводить до ментального й морального зриву, до неврозу й, можливо, навіть до психозу. А ще я скажу, що розум, який зосередився на собі як на центрі, що виключає людські взаємини, може привести тільки до насильства й болю" [1, с. 245].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіз Д. Квіти для Елджернона: роман; [пер. з англ. Віктора Шовкуна]. Вид. 2-ге. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.

НАУКОВІ СТУДІЇ АСПІРАНТІВ, МАГІСТРАНТІВ І СТУДЕНТІВ

Алібей Доган Фарід огли,
студент 2 курсу 10 групи,

*Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПОЛІТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ

Актуальність обраної теми зумовлена проблемами розбудови і розвитку демократичної, правової держави та громадянського суспільства в Україні. Відповідно до Конституції України, наша держава має гарантувати ідеологічну, культурну та політичну багатоманітність. Події останніх років активізували розвиток політичних відносин та вплинули на формування громадянського суспільства. Відтепер ми відчуваємо підвищений вплив політичної та правової культури на розвиток політичного процесу, а принцип політичного плюралізму вже відображається не лише у тексті Конституції, а й в буденному функціонуванні нашої держави [1].

Політичний плюралізм – явище, яке означає такий стан розвитку держави і суспільства, коли суспільні групи мають можливість вільно виражати власну ідеологію завдяки діяльності своїх представників у політичних та громадських об'єднаннях. Плюралізм передбачає наявність відмінних одна від одної позицій, їх вільне відстоювання і вираження, та звичайно багатопартійність. За допомогою політичного плюралізму у парламенті та в місцевих радах депутатські мандати отримують представники різних політичних сил, що дозволяє репрезентувати настрої суспільства в представницьких органах влади. У цій роботі ми звернемо увагу на питання позитивних та негативних аспектів розвитку явища політичного плюралізму в Україні [2].

Розпочати слід із того, що політичний плюралізм дозволяє забезпечувати цивілізований трансферт влади. У західних країнах завдяки політичному плюралізму влада циркулює і не затримується довго в межах окремої політичної сили. У Великій Британії консерватори та лейбористи змінюють один одного на виборах, у США така ситуація повторюється із демократичною та республіканською партіями. В Україні, на відміну від багатьох інших країн, що стали незалежними після розпаду СРСР, політичний плюралізм існує реально й окремі партії дійсно прагнуть отримати владу задля

реалізації своїх програм та ідей на державному рівні. Зміна влади є гарантією захисту суспільства від узурпації влади і встановлення диктатури. Зазначимо, одна з причин стабільності авторитарного режиму в Білорусі полягає у тому, що там відсутній політичний плюралізм та реальне партійне багатоманіття.

Інший позитивний аспект політичного плюралізму полягає у тому, що за його допомогою кожний громадянин здатний практично реалізувати власні політичні права та свободи. Свобода вираження поглядів, право на свободу об'єднання і асоціації – ці та інші права реалізуються в тому числі у випадку створення політичних партій, які мають право вільно брати участь у виборах та інших формах безпосередньої демократії. Відтак, громадянин України отримує можливість не лише обирати з-поміж існуючих політичних сил, а й самому створити власну конструктивну на свій погляд ідеологію [3].

Але в Україні через те, що наша демократія ще не накопичила великого обсягу політичного досвіду плюралізм викликає певні проблеми. Зокрема, історично в Україні склалася така ситуація, що плюралізм в політиці призводив до розколу думок та втрати потрібної для державного благополуччя консолідації. На початку минулого століття в часи УНР різні проукраїнські політичні сили не могли домовитись між собою та створити консенсус. Як наслідок, поодиночки вони були нездатні захистити державний суверенітет, швидко втратили вплив і зазнали поразки.

Історія сучасного парламентаризму також вказує нам на проблему невміння політичних сил домовитись один з одним. Неefективність парламентських коаліцій, потрапляння у представницькі органи влади дрібних партій позбавляли обрану народом владу можливості ухвалювати потрібні рішення. Так, Україна багато років поспіль не могла вчасно приймати закони про Державний бюджет, багато важливих для держави актів досі залишаються непроголосованими тощо. Тобто багатоманіття політичних партій стає чинником ескалації агресивних настроїв у суспільстві та зниження ефективності органів публічної влади.

Основна проблема, яку породжує політичний плюралізм – ризик набрання популярності тих ідеологій, які є недемократичними за своєю природою або які спрямовані на повалення державного ладу і втрату державного суверенітету. Націоналістичні та комуністичні ідеології за своєю природою несуть велику загрозу для збереження демократизму та захисту прав людини. Однак, такі політичні сили часто отримують підтримку серед населення за рахунок тих громадян, що не мають належної освіти і легко підпадають під зовнішній вплив [4].

Виникає питання, яким чином слід вирішити наявну проблему? В Україні політичний плюралізм може призводити до деструктивних проявів у політичній системі нашої держави лише у поєднанні з низьким рівнем культури соціуму. Тож, розв'язавши окреслену проблему, ми одразу зможемо

перетворити плюралізм думок на позитивний аспект вітчизняної демократії. Для вирішення цього завдання на нашу думку слід: 1) посилити позиції громадянського суспільства в Україні; 2) робити напрацювання в руслі підвищення політичної культури громадян задля того, щоб останні не надавали підтримку деструктивним політичним силам; 3) сприяти формуванню консенсусу між прогресивними політичними силами. Таким чином, політичний плюралізм не потрібно обмежувати. Заборона політичних ідеологій призводить лише до підвищення ймовірності тоталітаризації суспільства. І навпаки, у випадку, коли наше суспільство досягне політичної зрілості, деструктивні ідеології самі по собі втратять підтримку, а інші політичні сили зможуть домовлятися між собою. В такому разі політичний плюралізм стане ключовою засадою збереження демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя: монографія / О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 560 с.

2. Горбатенко В. Плюралізм політичний. *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.560–561.

3. Остапенко М. А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 349 с.

4. Требін М. Плюралізм політичний. *Політологічний енциклопедичний словник* / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. С 516-517.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **М. П. Требін**

Дмитро Андрійченко,
магістр I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕРОРИЗМ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Дослідження терористичної діяльності і можливостей протистояння їй набувають особливої актуальності в реаліях процесів глобалізації, що

породжують нові численні соціально-політичні кризи, суперечності й конфлікти. Одним із наслідків загострення соціальних протиріч є тероризм. Проблематика взаємозв'язку глобалізації і тероризму актуалізується необхідністю вибору стратегії, що є гарантією національної та міжнародної безпеки для людства.

У соціально-філософському аспекті можна виділити два основних методологічних підходи до проблеми впливу глобалізації на тероризм. Перший з них представлений працями таких дослідників, як І. Валлерстайн [2], Дж. Стігліц [6], А. Чумаков [7] та ін., котрі пропонують розглядати цей процес як об'єктивний, закономірний, природний, в основі якого лежать закони еволюції розвитку техносфери і ноосфери. Представники другого методологічного підходу (Г.-П. Мартін, Х. Шуманн [4], О. Панарін [5] та ін.) інтерпретують глобалізацію як штучно планований і контрольований соціальний процес.

Під впливом глобалізаційних процесів людська цивілізація набуває нових рис. Розвиток сучасного світу супроводжується зростанням взаємозалежності і взаємовпливу країн і народів, економічною інтеграцією, політичними й правовими процесами об'єднання, соціокультурними взаємодіями, масштабною міграцією. Водночас людство зіштовхується з посиленням збідніння населення, загрозами екологічної деградації, техногенними катастрофами, міжнародною злочинністю, військовими конфліктами, які позбавляють життя мільйони людей. У контексті теми нашого дослідження особливий інтерес представляє вивчення взаємозв'язку зазначених явищ з процесами наростання терористичної активності й загроз. Сьогодні формуються спровоковані глобалізацією нові феномени терористичної спрямованості – з'являється екологічний тероризм (рух "Greenpeace"), антиглобалізм, зростає етнонаціональна конфліктність, зміцнюються зв'язки тероризму зі злочинністю. На думку Л. Гриніна, "супутником глобалізації виступає розповсюдження злочинності та насильства внаслідок послаблення національного суверенітету, відкритості кордонів, що сприяють поширенню тероризму і полегшенню наркотрафіку" [5, с. 88].

Сучасний тероризм вийшов за межі державних територій, що сприяє не тільки зміні територіального простору його поширення, а й змінює форми, зміст, роль його суб'єктної бази. Процес просторових мутацій призвів до появи як нових національних терористичних груп та інших екстремістських організацій, що використовують терористичні методи боротьби, так і виникнення міжнародних терористичних організацій (МТО). Глобалізація при цьому сприяє тенденціям об'єднання розрізаних терористичних груп у великі МТО, деструктивна діяльність яких стає інтенсивнішою і небезпечнішою.

Фактором, що сприяє інтенсифікації деструктивності сучасного тероризму, є діяльність ЗМІ, які в умовах інформаційно-комунікаційної революції миттєво передають повідомлення про теракти, сприяючи тим самим перетворенню мільйонів людей в свідків фактів насильства і викликаючи підвищення рівня емоційно-психологічного впливу тероризму. Це інтенсифікує процеси формування атмосфери страху, кидає виклик політичній владі.

У процесі аналізу економічних тенденцій встановлено, що глобалізація не є загальним позитивним вектором світового розвитку, а навпаки, сприяє виявленню протиріч в розвитку різних груп країн. Наслідком цих протиріч і нерівномірної світової економічної системи стають посилення загрози діяльності терористичних груп. Тероризм перетворюється в метод формування капіталу певної кримінально орієнтованої частини національних і світових еліт. Грошові доходи терористичних організацій займають значну нішу в світовому потоці фінансового капіталу, перетворюючи тим самим тероризм в спосіб збагачення і самовідтворення капіталу.

Тероризм перетворюється в довготривалий фактор соціальних процесів глобалізації в політичному, економічному, соціокультурному і соціально-психологічному контекстах, що супроводжується зростанням терористичних утворень, створенням блоків терористичних організацій, зрощенням з організованою злочинністю, посиленням взаємодії із міждержавним, міжнародним і внутрішнім тероризмом.

Отже, процеси глобалізації мають тенденцію інтенсифікації терористичної діяльності щодо дестабілізації соціальних систем за напрямками і рівням системності актуалізації. Напрямами інтенсифікації та хаосогенності є: політичні, економічні, соціокультурні та соціопсихологічні наслідки взаємозв'язку глобалізації та тероризму. Крім того, застосування соціосинергетичної методології дозволило встановити тенденції загострення соціальних суперечностей в системах різного ступеня складності – від метадо мікросоціальної системи. Зазначені протиріччя також мають специфічні риси прояву, які свідчать про біфуркаційний стан сучасної глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
2. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер. с англ. П. М. Кудюкина; под. общ. ред. к. полит. н. Б. Ю. Кагарлицкого. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. 416 с.

3. Гранин Ю. Д. Глобализация, нации и национализм. История и современность. Опыт социально-философского исследования. Москва: Медиаиндустрия, 2013. 282 с.

4. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобалізації. Атака на процвітання і демократію / пер. с нем. Москва: Изд. дом "АЛЬПИНА", 2001. 335 с.

5. Панарин А. С. Искушение глобализмом. Москва: Эксмо, 2003. 408 с.

6. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / пер. с англ. Г. Г. Пирогова. Москва: Национальный общественно-научный фонд, 2003. 304с.

7. Чумаков А. Н. Глобализация. Контуры целостного мира. Москва: Проспект, 2014. 432 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Олександр Андрух,
курсант ІV курсу,

Житомирський військовий інститут імені С.П. Козьова

СОЦІОКУЛЬТУРНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні складається нова соціокультурна ситуація. Базисною її особливістю є те, що наше суспільство перебуває в періоді перелому, зміни типу своєї організації й існування, яке можна визначити як трансформаційне або перехідне. Дана ситуація активно формує нову культурну реальність, яка виявляється:

- у формуванні нової ієрархії системи традиційних і сучасних цінностей;

- у поступовій зміні характеру відносин між людьми, у зміні соціальної орієнтації та ідеалів, новому соціальному виборі;

- у зростанні ступенів свободи (яке визначається лібералізацією), особливо особистісного акценту, по всьому полю соціуму і культури;

- у ствердженні статусу, а відповідно ролі і функцій національної культури, яка стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, розвитку його державності.

Населення України вже не інтегроване в жорстко централізовану систему моноідеологічних цінностей, громадяни можуть вільно обирати відповідні до їх потреб та запитів види і форми дозвілля. Процес лібералізації, безумовно, відіграє позитивну роль у відтворенні та створенні громадян

нового суспільства, формуючи самостійність, незалежність думки, життєву активність. На противагу лібералізму швидкому згуртуванню українського суспільства, особливо в умовах московсько-української війни, слугує націоналізм, зокрема його етнокультурницька складова [1].

Серед населення, особливо молоді, сьогодні простежується, принаймні, чотири типи ціннісних орієнтацій на проведення дозвілля.

Перший – "вестернізований", який відіграє домінуючу роль в дозвіллі споживачів масової культури (поп-культури) з усіма її атрибутами. Цей тип орієнтації за останні роки досить поширився, його матеріально підтримують комерційні структури.

Другий – національно-патріотичний, в якому орієнтація на проведення дозвілля спрямована на плідний синтез національно-народної і новітньої національної культури. Вона реалізується переважно в державних освітніх і культурно-дозвільних закладах та у засобах масової інформації.

Третій – інтернаціональний тип, який в основному притаманний російськомовному населенню. В ньому відбивається прагнення синтезувати культуру народів України на російськомовній основі або на основі двомовності. Цьому типу культури дозвілля властива внутрішня розбіжність, неузгодженість між традиціями соціалістичної культури минулого і новими ліберально-демократичними цінностями, між "русоцентризмом" і "україноцентризмом".

Четвертий – націоналістичний тип ціннісних орієнтацій, наполягає на повній дерусифікації і не визнає поміркованого еволюційного механізму формування культури української держави, роблячи наголос на "боротьбі" і "рішучих діях".

Такий стан соціокультурної ситуації актуалізує проблему розвитку української культури в ситуації "культурного шоку", як конфлікту двох або більше культурних систем. На думку вітчизняних дослідників культурний шок в Україні є результатом взаємовпливу трьох культуро творчих векторів: нової системи цінностей, що "імпортується" разом з ринковими моделями економічної трансформації; старої "радянської" системи цінностей, які домінують в суспільній свідомості; цінностей традиційної української культури, яка швидко відроджується.

Економічна ситуація посилює явище соціальної і матеріально-фінансової диференціації серед населення. З'являються окремі групи, яким недоступні цілі галузі культури, що породжує вплив цих груп, особливо підлітків, в "тусовки" вуличного спілкування, що соціально і кримінально небезпечно. Порушується спадкоємність, наступність у дозвіллі поколінь, втрачаються деякі важливі радичійно-національні форми дозвілля і спілкування.

Тому нова культурна політика України повинна передбачати умови для формування культури відповідального лідерства, співпраці, солідарності. Доволі ефективно це можна робити через формування культурних кодів, свого роду поведінкових вірусів, які будуть емоційно привабливими для наслідування та передаватимуться на підсвідомому поведінковому рівні. Треба встановити своєрідну моду на творчі середовища та спільноти. Має бути запропонований новий емоційно позитивний соціальний тренд (вірус) приналежності до таких середовищ. Для прикладу, тема національного відродження кінця 80-х, Помаранчева революція та Революція Гідності були також свого роду соціальними вірусами, які "інфікували" велику кількість людей – багатьом хотілося бути частиною цих рухів і цих середовищ. Люди ставали їх учасниками найперше через те, що хотіли асоціюватися з цими середовищами та рухами і бути корисними суспільству [2].

Отже, у потоці новацій відбувається акцентування уваги на людському факторі в духовному житті українського суспільства, переміщення уваги системи освіти, громадянського виховання з базового принципу колективізму на особистість, на врахування індивідуалістичного начала української ментальності як фактора активізації соціальної енергії. Водночас зростають вимоги до національної культури, до більш ширшого розкриття спектра її функцій – особливо в сучасній ситуації, коли вона прагне зайняти гідне місце у світовому співтоваристві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова соціально- культурна реальність. URL: <http://studepedia.org/index.php?vol=2&post=13880> (дата звернення 20.11.2019).
2. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdusoc_2012_201_189_14.pdf (дата звернення 20.11.2019).
3. Міщенко В. Духовна культура особистості і суспільства в умовах трансформації до ліберальних цінностей. *Наукові записки Харківського інституту Повітряних Сил. Соціальна філософія. Психологія*. Харків: ХУПС. – 2006. Вип. I (25). С.114-120.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Лазуріна Н. П.**

Анна Артеменко,
старша викладачка.
*Житомирський економіко-гуманітарний інститут
ВНЗ Університету "Україна",
аспірантка Харківського гуманітарного університету
"Народна українська академія"*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЛІТАРНОГО ТРАНЗИТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

В історії соціології військова тематика ніколи не займала провідних позицій, в силу чого багато теоретиків вважають за краще говорити про периферійність військової соціології як різновид галузевої спеціальної соціології [1, р. 482;]. Разом з тим, можна назвати багато прізвищ відомих соціологів, які цікавилися військовою проблематикою і створили оригінальні концепції, що розкривають суть взаємин між армією і суспільством, зокрема, Г. Спенсер, М. Вебер, Е. Дюркгайм, С. Стауфер, М. Яновиц, Е. Гідденс, Ч. Тіллі, Ч. Москосо, С. Гантінгтон. У сучасній соціології можна виявити різні класифікації теорій військових аналітиків-соціологів, побудовані за різними підставами, які можна використовувати незалежно або в поєднанні. Оскільки в історії соціології недостатньо розроблена теорія періодизації військової соціології, то актуальним є розгляд соціологічних військових концепцій в контексті класичної, модерністської та постмодерністської теорії.

У західній соціології поняття мілітарна ідентичність широко використовується і всебічно розглянуто. Як і проводилися дослідження, завдяки яким можна визначити ступень, рівні мілітарної ідентичності і т. ін. Що ж стосується вітчизняної соціології, то, на жаль такого досвіду у нас немає. У більшості з військовослужбовцями, які повертаються з лав армії, працюють психологи, які визначають емоційний стан індивіда, його можливість у швидкій адаптації тощо. Тому виникає потреба у визначенні рівня мілітарної ідентичності воїна після повернення його додому.

Мілітарна ідентичність може виявлятися з різною мірою – від сильно вираженою ідентифікації з армією (або військовими практиками) до слабо вираженої. У. Вагнер, Я. Стельмахер, О. Христова і П. Тиссингтон виділяють три рівня мілітарної ідентичності: ідентифікація з особистою кар'єрою в армії, ідентифікація з окремими армійськими угрупованнями (з військово-морським флотом, піхотою, військово-повітряними силами та ін.), ідентифікація зі збройними силами в цілому ("я – солдат, офіцер") [2].

Феномен мілітарної ідентичності тісно пов'язаний з двома транзитами – переходом з цивільного життя в армійське (після військової мобілізації або добровільного вступу до лав збройних сил) і зворотнім переходом з армії в

громадянське поле (після демобілізації або звільнення за станом здоров'я). Транзит соціальних акторів від армійського до цивільного життя вивчають А. Демерс, П. Хигате, Т. Карнер, Д. Волкер, Р. Сміт, Д. Тру, Д. Блекберн та інші дослідники. Так, Н. Прахарсо використовує термін «транзити ідентичності» (identity transitions), фіксуючи дрейф від мілітарної ідентичності до цивільної (або навпаки) [3], який може тривати від декількох днів до декількох років.

Велике значення у формуванні мілітарної ідентичності має вік вступу на службу в армію. Якщо рекрутування відбувається в 18-20 років (вік, який багато соціологів включають в інтервал формативних років), то висока ймовірність глибокої ресоціалізації та засвоєння мілітарної культури, цінностей, від яких індивіду досить складно буде дистанціюватися після повернення з армії. На думку Р. Сміта і Д. Тру, висока ступінь мілітарної ідентичності (сильна ідентифікація з армією) є предикатором складнощів в період постмілітарної реадаптації [4]. Військовослужбовці, які добровільно прийшли служити в армію і в більш пізньому віці вже зі сформованою соціальною ідентичністю, найімовірніше вони сформуєть множинну ідентичність, в якій будуть поєднуватися нові й старі патерни соціальних ідентифікацій; вони з більшою легкістю зможуть здійснити зворотній дрейф з армії в цивільне життя.

Мілітарна ідентичність може мати значний вплив як на досвід перебування в армії [5], так і на процес соціальної реадаптації після демобілізації, коли перед колишніми військовослужбовцями постає завдання возз'єднати / синтезувати громадянську і мілітарну ідентичності. Якщо високі рівні мілітарної ідентичності можуть перешкоджати соціальній реадаптації в період другої транзичії (переходу від армійського до цивільного життя), то у випадку першої транзичії (переходу від цивільного життя до армійського) вони можуть сприяти успішному пристосуванню призовника до життя в армії. Р. Йохансен, М. Мартінус і Н. Квілвен виявили зв'язок між високим рівнем мілітарної ідентичності й успішним функціонуванням військовослужбовців в армії. Високий рівень мілітарної ідентичності пов'язаний з високим ступенем професійної залученості військовослужбовців в процес вирішення армійських / бойових завдань, що, в свою чергу, пов'язано з високим рівнем емоційної задоволеності.

Сьогодні дуже важливо виміряти рівень мілітарної ідентичності індивіда, що дасть можливість в подальшому правильно працювати з військовослужбовцями, які демобілізуються з лав армії з різних причин або ж тимчасово залишають військову службу.

Мета нашого опитування полягала у вимірі мілітарної ідентичності військовослужбовців після звільнення в запас. Воно слугувало визначенню рівня мілітарної ідентичності, який може бути слабким (нейтральним),

середнім або високим. Слабкий (нейтральний) рівень мілітарної ідентичності – це коли індивід після повернення додому дуже слабо ідентифікує себе з армією, військовослужбовець може частково або ж повністю забувати про військовий досвід, набуті норми, цінності, поняття.

Середній рівень мілітарної ідентичності – це коли військовослужбовець після демобілізації цінує і пам'ятає свій досвід, розповідає про нього, а при необхідності готовий повернутися на службу, спокійно говорить, що він військовослужбовець.

За високого рівня мілітарної ідентичності військовослужбовець пишається тим, що служив в лавах збройних сил, цінує свій попередній військовий досвід. Він спокійно може перенести в цивільне життя норми, цінності, поняття, які засвоїв під час проходження служби, а деякі з них можуть пов'язати свою подальшу кар'єру з армією. Ці люди активно взаємодіють зі своїми товаришами по службі (це можуть бути і дзвінки по телефону, особисті зустрічі тощо).

Гадаємо, що розроблена нами методика вимірювання мілітарної ідентичності, може буде використана при вивченні впливу мілітарної ідентичності українських ветеранів на процес їх соціальної адаптації після транзиту з армії в цивільну сферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. West B., Matthewman S. Towards a strong program in the sociology of war, the military and civil society. *Journal of sociology*, 2016. vol. 52, no. 3, 482–499.
2. Wagner, U., Stellmacher, J., Christ, O., & Tissington, P. A. To Be(long) or Not to Be(long): Social Identification in Organizational Contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*. 2005. № 131(3). P.189-218.
3. Praharso N., Tear M., Cruwys T. Stressful life transitions and wellbeing: A comparison of the stress buffering hypothesis and the social identity model of identity change. *Psychiatry Research*. 2017. №247. P.265-275.
4. Smith R. T., True G. Warring identities: Identity conflict and the mental distress of American veterans of the wars in Iraq and Afghanistan. *Society and Mental Health*. 2014. №4. P.147–161. doi:10.1177/2156869313512212.
5. Johansen R. B., Martinussen M., & Kvilvang N. The influence of military identity on work engagement and burnout in the Norwegian army rapid reaction force. *Journal of Military Studies*. 2015. № 6. P.1–11. doi:10.1515/jms-2016- 0196.

Наталія Байда,
*аспірантка кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет*

ОСОБЛИВОСТІ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ ПРОТЕСТАНТІВ В УКРАЇНІ

Коли ми говоримо про богослов'я чи теологію (ми використовуємо ці терміни як синоніми), а тим більше про богословську (теологічну) освіту, то потрібно розуміти, що навіть в межах однієї конфесії існують різні розуміння того, що є теологія. Теж саме відбувається і з богословською освітою. Немає єдиної точки зору щодо того, якою повинна бути богословська освіта, немає й єдиного стандарту підготовки богослова. Необхідно враховувати той факт, що залежно від конфесії, навчального закладу чи навіть уподобань окремих осіб, розуміння богословської освіти може суттєво відрізнятись одне від одного.

Дослідники (Келсі Девід, Бенкс Роберт, Брайан Едгар) пропонують виокремлювати такі моделі теологічної освіти:

Афіни – академія – трансформація індивіда – класична освіта – теологія.

Єрусалим – громада – зміна світу – місіонерська освіта – місіологія.

Женева – семінарія – пізнання Бога – конфесійна освіта – доксологія.

Берлін – університет – посилення Церкви – професійне – наука [1].

Для обслуговування потреб релігійних організацій насамперед потрібні навчальні заклади, які б були організовані на основі єрусалимської і женевської моделей, в яких цілепокладання підготовки теолога забезпечувалося б на рівні афінської моделі. А підготовка теологів берлінської моделі, напевно, є бажаною, але не необхідною. Можливо, вона була б бажаною для вищих осіб релігійної ієрархії. В багатьох конфесіях є заклади, які орієнтовані на підготовку саме теологів "берлінського зразка", але таких навчальних закладів, як правило, небагато.

Зазначеною проблематикою нині активно опікується Євро-Азійська Акредитаційна Асоціація (ЄААА) – громадське об'єднання, створене для піднесення духовної освіти у протестантському середовищі колишнього СРСР. У своєму навчальному процесі протестантські навчальні заклади, не маючи свого освітнього надбання в Україні, змушені звертатися до закордонних навчальних систем і програм. Вони є доволі різноманітними; існують й певні відмінності між протестантськими семінаріями Європи та Америки, інститутами класичних і радикальних течій, між різними акредитаційними моделями.

Звичайно, не всі заклади в структурі ЄААА однаковою мірою готові до її рекомендацій і стандартів. Передусім очевидними є відмінності між рівнями семінарій, створених різними протестантськими течіями, де виявляють

неоднакове розуміння важливості самої освіти. Серед майже 50 суб'єктів цієї акредитаційної системи є інститути, що існують 7-10 років і вже змогли підготувати власних педагогів. Є заклади, які працюють 3 роки (це мінімальний термін для вступу в ЄААА, а серед викладачів першого курсу тут можна зустріти навіть старшокурсників. Євангельсько-баптистське, п'ятидесятницьке, адвентистське братства, котрі визначають сучасне обличчя протестантизму в Україні, також зацікавлені у зміцненні своєї позиції в освітньому просторі. Вони не приховують цього. Євро-Азійська акредитаційна асоціація чітко окреслює свою мету як прагнення здобути не лише міжнародний авторитет, а й "визнання шкіл Асоціації на державному рівні у своїх країнах". З'ясування цього вимагає серйозної наукової підготовки, плекання своїх дослідників. Але відсутність глибоких освітніх традицій, тривала ізоляція від світових релігійно-наукових центрів ускладнює вирішення зазначених питань. Протестантизм в Україні потребує власної богословської школи, котра скерує навчальний процес на підготовку національних кадрів церковно-суспільного життя. Це, у свою чергу, піднесе саму протестантську школу на якісно новий, професійний рівень, наблизить її до стандартів світської освіти [2].

Нагальність цієї потреби гостро відчуває сьогодні чимало протестантських церков. І це набуває дедалі конкретніших виразів. Однак слід враховувати розмаїття самого українського протестантизму.

Історія богословської освіти в Україні починається в 1989 році – з моменту відкриття Одеської богословської семінарії. І з цього періоду постає динамічний розвиток мережі протестантських богословських навчальних закладів по всій території України.

На сьогодні в євангельських богословських навчальних закладах богослов'я є лише однією з переліку спеціальностей підготовки. Богословська підготовка пов'язана з систематичним вивченням віровчень, небогословські спеціальності пов'язані з практичними спеціальностями церковного служіння. Незважаючи на назви цих навчальних закладів, навчання здійснюється у них з більш прикладних церковних спеціальностей – пасторське служіння, психологічне консультування, соціальне служіння. Богословський характер означеної сфери освіти забезпечує наявність значного блоку дисциплін богословського змісту. Кількість протестантських навчальних закладів налічує 87 одиниць, з них створених євангельськими церквами – 86. У відсотковому співвідношенні протестантські богословські навчальні заклади становлять 70 % всієї мережі богословських навчальних закладів в Україні. За даним Євро-Азіатської акредитаційної асоціації, в Україні в євангельських богословських навчальних закладах навчаються: на акредитованих ЄААА програмах – 726 осіб, на неакредитованих – 2608, всього 3334. Ці дані дають

можливість стверджувати, що євангельські духовні заклади становлять значну частину в системі богословської освіти України [3].

Якщо проаналізувати динаміку розвитку протестантських навчальних закладів, то після 2000-х років спостерігається зменшення кількості студентів, що продовжуються і до цього часу. В євангельській богословських навчальних закладах домінує заочна і дистанційна форма навчання.

Прикметним є й цифрове співвідношення викладацького складу: на одного штатного викладача – чотири позаштатних. Насправді, динаміка, яку демонструють наведені дані, свідчить про системну кризу в богословській освіті євангельських церков в Україні.

Причинами цього, на наш погляд, є:

1) незатребуваність частини випускників і, як наслідок, зменшення кількості студентів, з одного боку, та зменшення чисельності тих, хто навчається на денній формі, з другого, що призводить до зменшення навантаження і кількості штатних викладачів;

2) відсутність системи розподілу випускників на церковні посади;

3) відсутність централізованої системи керівництва і фінансування. В протестантських навчальних закладах не відстежується система управління ними. Вони створювалися стихійно в контексті зростання кількості бажаючих навчатися в них, і це призвело до збільшення їх кількості. Лише в Києві протестантських навчальних закладів тринадцять. Така велика кількість навчальних закладів призводить до розпорошеності фінансів, тому деякі з них утримуються на мінімальному рівні функціонування;

4) відсутність визнаного державою диплому веде до зниження престижу богословської освіти. Для протестантського контексту це особливо важливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хромець В. Л. Визнана (невизнана) богословська освіта в Україні: пошуки виходу із замкненого кола. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4258/1/Khromets%20V.L._Viznana%20%28neviznana%29%20bogoslvs%27ka%20osv%D1%96ta%20v%20Ukra%D1%97n%D1%96_poshuki%20vihodu%20%D1%96z%20zamkneno%20kola.pdf Назва з екрану. – (дата звернення: 13.12.2019).

2. Любашенко В.І. Євро-Азійська Акредитаційна Асоціація – громадське об'єднання, створене для піднесення духовної освіти у протестантському середовищі колишнього СРСР. URL: <http://e-aaa.org/index.php/eaaa-home/soobshchestvo-eaaa/148-shcho-take-eaaa> Назва з екрану. – (дата звернення: 13.12.2019).

3. Хромець В. Види та форми християнської богословської освіти: огляд світової практики URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/10621->

vidi-ta-formi-xristiyanskoyi-bogoslovskoyi-osviti.html Назва з екрану. – (дата звернення: 13.12.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **І. І. Панчук**

Дмитро Башманівський,
*аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ПОНЯТТЯ СМИСЛОУТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Сьогодні процес смислоутворення в соціальних системах, зокрема його вплив на соціогуманітарні проблеми, займає вагоме місце в списку досліджень сучасних філософів. Особливо значущою ця проблема постає в розрізі останніх соціально-економічних і політичних змін, що відбуваються в нашій державі. Соціальні смисли, будучи одним із найвагоміших важелів людського впливу, мають безпосереднє відношення до соціогуманітарних проблем, оскільки допомагають вирішити питання формування особистості в суспільстві. Вони задають нові рамки та канони, сприяють виникненню уявлення про соціальний статус, бачення добра і зла. Відтак мають змогу творити активну особистість, свідомість якої спрямовується на виявлення смислів тих чи інших подій.

Зазначимо, що попри численні дослідження поняття смислу залишається одним із найскладніших для опрацювання науковцями, а процес смислоутворення як соціогуманітарної проблеми дотепер є недостатньо обґрунтованим.

Визначення цьому поняттю намагалися сформулювати філософи різних епох і напрямків. Серед них вагомі напрацювання мають Е. Гусерль, Ж. Дельоз, Г. Фреге, О. Лосєв. Наприклад, Е. Гусерль у феноменології розглядав смисл як результат синтетичного напрацювання свідомості людини, а сам результат, на думку вченого, повинен завдавати предметність переживанням. Тобто смислом є певний об'єкт, включений у дійсність безпосередньо при нашому сприйнятті. При цьому регулюється він свідомістю, а дійсність є трансцендентною [1].

Інше визначення з погляду постструктуралізму дав Ж. Дельоз, який розглядав смисл як ідеалізовану, абстраговану від окремої матеріальності подію. Як вважав філософ, смислом є те, що має відображення в реченні. Це певний атрибут справи, її стану, що існує поряд із "межею слів та речей". Крім того, де в чому погоджуючись з Е. Гусерлем, смисл також носить

трансцендентальний характер. І хоча онтологічний генез визначає його в основі буття та свідомості, в актуалгенезі, це результат конкретики, поєднання речей, а його вираження в речення зумовлюється свідомістю [2, с. 49-59].

Цікаве визначення смислам дається в аналітичній філософії. Так, Г. Фреге, досліджуючи смисл знака, вважав, що це є вид представлення відображеного цим знаком, зокрема, він уперше досліджував денотат (об'єкт), що позначався знаком, виокремлення якого розрізняє сам смисл. Наприклад, два однакових денотати можуть мати різні смисли. Філософ наводить приклади "ранішньої" та "вечірньої" зірки, які стосувалися об'єкта – планети Венера, проте для первісних людей, що не орієнтувалися в цьому понятті, об'єкт мав різний смисл. Щодо речення, то його смислом учений вважав судження, тобто вираження змісту певної думки, яка може розумітися як істинність або хибність. Саме таке "істинне значення" стає денотатом [3].

Ще одне визначення знаходимо у О. Лосева. Звертаючись до античних традицій, філософ знаходить визначення смислу в тому, що в ідеалістичній концепції визначається як "ейдос". Автор розглядає його як сутність, суб'єктність, що може сама себе пізнати та співвіднести з іншим. Приділив увагу вчений і категоріям смислу, під якими розумів сутність, яка має внутрішній зміст, безпосередньо смисл та зовнішню форму, що відображає його. Крім того, цікавою є теорія символічного виразу, за якою кожна річ може бути цим виразом, оскільки вона має свій смисл і пропускає його через себе [4].

До визначення смислів звертається і Н. Шевченко, яка в статті "Співвідношення феноменів "смислоутворення" та "інтерпретація" в ціннісно-смисловою просторі" зазначає: "Смислоутворення варто розуміти як процес поширення смислу від провідних, ядерних смислових структур до периферійних, похідних у конкретній ситуації діяльності, яка розгортається. Смислоутворення є поступовим процесом, у ході якого, за взаємодії різних рівнів свідомості, формуються одиниці смислу – від відчуттів, уявлень, базових потреб і мимовільних настанов до концептів, категорій, ціннісно-смислових конструктів, переконань, вищих потреб, довільних настанов і програм" [5, с. 33-35].

Дослідники К. Леві-Стросс, Р. Берд, П. Бурд'є, Т. Парсонс та інші в нормативній парадигмі в різний час розглядали смисли як механізми соціальної системи, яка зумовлена надособовими патернами, наприклад, символами та цінностями, що визначаються примусовими соціальними фактами, які має поглинути індивід. У такому випадку соціальний смисл розглядається як конструкт, який викликає певні емоції, що виражають відповідність правових норм окремого суб'єкта до соціальної поведінки та переходять у звичку, тобто ми спостерігаємо конкретну спрямованість підсвідомості людини щодо об'єкта.

Враховуючи вищезазначене, доходимо висновку, що поняття смислоутворення в контексті соціогуманітарних проблем сучасності дедалі більше набуває актуальності. Соціальні смисли створюються в підсвідомості людини водночас із виникненням потреби в оцінці того, що відбувається поряд та всередині самого явища. Важливою особливістю соціальних смислів є їх властивість до старіння, тобто втрати їхньої цінності з часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология: Введение в феноменологическую философию; [пер. с нем. Д. Скляднева]. Санкт-Петербург, 2004. 398 с.
2. Дельоз Ж. Логика смысла: Пер. с фр. Фуко М. Д. Москва, 1998. 480 с.
3. Фреге Г. Смысл и денотат [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://pcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_15FREGE.pdf
4. "Дом А. Ф. Лосева" [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.losev-library.ru/materials/russian-philosophy?id=46>
5. Шевченко Н. Ф. Особистісний смисл у структурі смислоутворювальної активності особистості. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції "Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід"*. Харків: Изд-во ХНПУ, 2013. С. 33-35.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **М. А. Козловець**

Юлія Бодашевська,
*магістрантка I курсу соціально-психологічного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЦІНІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ РАНЬОГО ЮНАЦТВА В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

В умовах соціальних змін в нашій країні, коли формуються нові стандарти життя, з'являються нові смисли, проходить переорієнтація цінностей, створюються нові вимоги до особистості — юнаки та юнки є особливо вразливою категорією. Зміни, які відбуваються на цій віковій стадії є визначальними для подальшого завершального самовизначення й інтеграції у спільноту дорослих людей. Соціум репрезентує молодим людям різноманітні системи цінностей, які трансформуються в систему їх особистісних, завдяки

чому здійснюється вибір стратегії поведінки, конструювання особистісного життєвого нарративу, відкриття "власного культурного Я", "Я – концепції".

Проблематикою психологічних досліджень особливостей формування та актуалізацією цінностей в ранньому юнацькому віці проводили західні (Г. Олпорт, Л. Колберг, В. Франкл та інші), російські (К. Альбуханова-Славська, Б. Братусь, М. Гінсбург, Л. Божович, Д. Леонтьєв, В. Столін та інші) та українські (Г. Костюк, Т. Тітаренко, О. Моляко, Н. Чепелєва, та інші) вчені, на думку яких система цінностей є результатом впливу культурного та соціального середовища. Так, В. Ананьєв [1, с. 264], Л. Божович, [3, с. 34], Д. Леонтьєв, [4, с. 290] розглядали ціннісні орієнтації як вищий рівень фіксованих установок особистості, що визначають ставлення особистості до матеріальних і соціальних благ – від потреб до ідеалів. Цінності як "базові, первісні" властивості особистості, за В. Ананьєвим, визначають мотиви її поведінки, формують систему соціальних ролей та ціннісних орієнтацій [1, с. 264]. На думку О. Асмолова [2], система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості та моделює систему її ставлень до навколишнього світу, інших людей, до себе самої.

Американські дослідники М. Рокич, У. Томас [4] вважали цінності та установки психологічними факторами, які регулюють соціальну поведінку індивіда, є більш абстрактними та організовані в певні системи за мотиваційно-цільовим компонентом – термінальні цінності та процесуальним компонентом – інструментальні. Основні індивідуальні цінності закладаються ще в дитинстві в процесі соціалізації й залишаються незмінними. Змінити ж ієрархічні позиції можливо лише усвідомлюючи своє незадоволення собою та стабілізувати їх при позитивному ставленні до себе та оточуючих.

Зважаючи на те, що для раннього юнацького віку характерною рисою є формування життєвих цілей та планів, стабілізація ціннісних орієнтацій особистості, метою нашого дослідження було встановлення психологічних особливостей ціннісних орієнтацій юнаків та юнок. Завданнями дослідження були наступні: диференціювати респондентів за статтю у відповідні групи; провести аналіз психологічних особливостей ціннісних орієнтацій в кожній групі, з'ясувати ієрархічну структуру цінностей-цілей і цінностей-засобів та виявити їх статеві особливості.

Систему ціннісних орієнтацій досліджували за допомогою методики "Ціннісних орієнтацій" М. Рокича, яка заснована на прямому ранжуванні списку цінностей (термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби)). Дослідження охоплювало 359 осіб раннього юнацького віку від 15-18 років. Середній вік респондентів – 16, 5 років. Серед респондентів – 152 юнака та 207 дівчини.

Результати дослідження виявили, що юнаки надали перевагу таким інструментальним цінностям, як "життєрадісність" (2,05), "виконавчість"

(3,83), "освіченість" (5,67), "чесність" (6,69), "непримиренність до недоліків в собі та інших" (6,97) та "самоконтроль" (8,3), а юнки – "життєрадісність" (1,99) "виконавчість" (3,67), "освіченість" (5,57), "чесність" (6,31), "непримиренність до недоліків в собі та інших" (7,25) та "відповідальність" (8,82).

Найбільш вагомими термінальними цінностями у юнаків виявилися "здоров'я" (2,07), "цікава робота" (3,8), "матеріальне забезпечення" (5,21), "кохання" (7,42), "щасливе сімейне життя" (7,05) та "кохання" (7,42), а у юнок – "здоров'я" (2,23), "цікава робота" (3,63), "матеріальне забезпечення" (5,54), "активне діяльне життя" (7,41), "суспільне визнання" (8,5) та "щасливе сімейне життя" (8,69).

Спільними найменш значущими у юнаків та юнок виявилися такі термінальні цінності, як "життєва мудрість" (14,05), "краса природи" (14,6) та "щастя інших" (12,5), а серед інструментальних – "незалежність" (14,2), "вихованість" (14,1), "високі запити" (12,5)

Отже, аналіз результатів досліджень засвідчує, що в основному юнаки та юнки мають спільні найменш вагомі інструментальні та термінальні цінності. Юнаки найбільш орієнтовані на цінності спілкування, особистісного розвитку та альтруїстичні, а юнки – на цінності спілкування, професійних досягнень та соціальної спрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания психологии. Санкт-Петербург, 2001. 288 с.
2. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. Москва: Смысл, 2002. 343 с.
3. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение, 1968. 464 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности; [2-е испр. изд.]. Москва: Смысл, 2000. 487 с.

Науковий керівник: кандидат медичних наук, доцент **Шаюк А. В.**

Віктор Брагін,
*аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

НОРМИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У ПРАВОСЛАВНІЙ ТРАДИЦІЇ

Феномени світського й релігійного, відрізняючись своїми особливостями, у повсякденному житті українського віруючого є діалектично взаємопов'язаними. У широкому значенні, з одного боку, спостерігаємо тенденцію до посилення впливу релігії в суспільстві, а з другого – чимало проблем безпосередньо пов'язані із забезпеченням гармонії між світськістю та релігійністю. Аналіз цих питань потребує використання методологічного підходу, який передбачає врахування того, що сучасне суспільство функціонує в умовах секуляризації та світської держави. З огляду на це в правовій державі й громадянському суспільстві створені широкі можливості для досягнення гармонії між світськістю та релігійністю на основі толерантності.

Протягом століть національні спільноти перебували під впливом релігії, поширеної на певній території. Особливості релігійних побутових практик у різних країнах трансформувалися під впливом національної культури та історії. Національна культура впливає на особливості релігійної обрядовості, немовби синтезує релігійну свідомість і національні традиції в когломерат цінностей, уявлень та ідеалів, що дозволяє говорити про існування національно-релігійних картин світу як цілісностей.

Формування церковно-правових відносин українського віруючого істотно зумовлює характер релігії зумовлюючи формування релігійної свідомості. Переважання в суспільстві релігійних цінностей супроводжується формуванням конфесійної свідомості, що є стрижнем правового мислення, яка має релігійне вкорінення. Конфесійна свідомість взаємодіє з іншими структурними компонентами свідомості, тому поєднання із сукупністю уявлень та знань, накопичених завдяки життєвому досвіду людини й етнічної спільноти, зумовило становлення та розвиток етноконфесійного синкретизму. Його риси в Україні виражаються у звичаях, традиціях, літературі, моралі, тобто в компонентах культури, які є носіями етнічного. Культурною матрицею, що зберігає відносну пам'ять про міфорелігійне мислення й міфоритуальну дію попередніх епох, є буденна обрядовість з концентрованим вираженням етнічної міфології та історії, основа запозичень і новацій.

Духовна картина світу українського народу відображає особливості православної культури і моралі, що сформувалася на території України під впливом української національної традиції, історії та міжкультурних зв'язків. Релігійна і національна картини світу перебувають у постійній взаємодії,

створюючи загальну картину світу українців, у якій релігійні цінності органічно входять у структуру звичаєвого права.

Основним джерелом звичаєвого права є традиційна література, зокрема аскетичні посібники для монахів, представлених виключно авторами чоловіками та містить упереджене ставлення до жінки в Церкві. Релігійні норми щодо її ролі в суспільстві були запозичені із патріархальної релігійної спадщини, яка заклала основи беззаперечного домінування чоловіків у публічній та духовній сферах. Релігійне підґрунтя має більшість традиційних норм, що передбачають обмеження громадянської активності жінок приватним життям, приписування чоловікам і жінкам різних прав і можливостей у суспільстві.

Деномінації християнства розходяться у ставленні до ролі жінки у суспільстві і церкві. Питання жіночої ординації опинилося в епіцентрі уваги та викликало широку дискусію в різних релігійних організаціях, ставши важливим викликом для багатьох із них. Погляд на цю проблему з точки зору православного віровчення відзначається консервативністю. Згідно церковних канонів жінкам заборонене таїнство священства, а дискусії навколо жіночої ординації були менш інтенсивні, ніж серед католицьких теологів, священнослужителів та самих парафіян. Проте, деякі православні богослови та священники наголошують на важливості широкого діалогу щодо цього питання в межах православної традиції. Зауважимо, що значна кількість віруючих – жінки, але, незважаючи на це, дуже часто простежується нехтування їхніх потреб, хоча доречніше було б дати їм можливість брати участь у церковному житті і виконувати своє божественне покликання з максимальною користю у розкритті своєї особистості.

Повсякденне життя сучасних віруючих також визначається православним традиціоналізмом, що значною мірою зумовлює регламентованість усіх сторін їхнього побуту – від зовнішнього вигляду до поведінки людини. Ці вказівки значно виражені серед простих вірян. Одяг православної жінки повинен підкреслювати скромність його власниці, тому вона має бути одягнена в довгу спідницю та блузу або сорочку із закритим коміром і рукавами, як мінімум, до ліктя й у хустку. Значно послаблені вимоги до зовнішнього вигляду чоловіків, елементами якого часто є костюм без краватки, застебнута доверху сорочка світлого кольору.

Українська православна картина світу відображає специфіку православної культури та моралі, які формувалися на території України під впливом вітчизняної історії та між культурних зв'язків, жіночу ідентичність відповідно до національного сприйняття біблійних текстів та святоотцівської літератури. Християнська філософська рефлексія в українській традиції висуває низку головних принципів, на яких базується православна картина світу народу, що знаходить своє вираження у традиції київського

християнства. Серед них Є. Харьковщенко виділяє такі постулати: пріоритет поваги до особистості як образу і Подоби Божої, розуміння особистої свободи як Божого дару, синергія духовно-тілесної сутності людини, поцінування розуму і пізнавальних здібностей як ознака присутності харизми у людській сутності, софілогічно-діалектичний спосіб богословування [4]. Визначення основних принципів жіночої сутності крізь призму національної традиції сприяє виявленню екзистенційного змісту жіночого та всебічному розвитку жінки з метою побудови цілісної, духовно й інтелектуально розвиненої особистості. Однак, на думку О. Кісь, такий підхід призводить до "небезпеки, що чатує на українське жіноцтво, який полягає у створенні та підтримці ілюзії про особливе і високе становище жінки в Україні, що насправді має мало спільного з існуючими соціальними реаліями" [2, с. 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства. Київ: Наукова думка, 2003. 224 с.

2. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *І.* 2003. № 27. С. 6–12.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент кафедри Соколовський О. Л.

Наталія Венцель,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЗРОСТАННЯ РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Глобальні проблеми сучасності є одним із чинників нелінійності розвитку світ-системи. Вони проявляються у поглибленні економічної відсталості країн периферії та їх неповноцінної участі в технологічних і глобальних процесах людства, зростанні бідності та загрозі голоду у багатьох регіонах світу. За останні роки у сфері глобальних проблем надзвичайно актуалізується проблема безробіття, яка поглиблюється не лише у країнах периферії, а й центру і напівпериферії у зв'язку із впровадженням новітніх технологій, які є результатом четвертої промислової (індустріальної) революції. В умовах Industry 4.0. безробіття призводить до соціально-

політичної напруженості і нестабільності у суспільстві, а відтак потребує впровадження заходів щодо його подолання та попередження як на світовому, так і на національному рівнях. Ситуація ускладнюється й тим, що країни периферії самостійно не можуть вирішити сучасні проблеми безробіття. Навіть надання фінансової допомоги та підтримки від міжнародних організацій не допомагає у його скороченні.

Проблематиці безробіття та причин його виникнення присвячені праці П. Даймонда, Дж. М. Кейнса, Т. Мальтуса, К. Маркса, Д. Мортенсена, Д. Рікардо, К. Піссарідіса, Ж. Б. Сейя, А. Сміта та ін. Окремі питання попередження і подолання безробіття у контексті глобалізаційних процесів досліджували українські науковці, серед яких Т. Дудка, В. Гейць, О. Грیشнова, Н. Ковтун, М. Козловець, О. Кравчук, І. Марченко, О. Ярош та ін. Проте проблема зростання безробіття у контексті впровадження досягнень Industry 4.0. потребує більш глибокого опрацювання та дослідження.

На тлі Industry 4.0. зростання безробіття стало однією з глобальних проблем людства. При цьому безробіття, причини його виникнення у країнах центру та напівпериферії відрізняються від країн периферії, серед яких, на жаль, і Україна. Ще німецький філософ К. Маркс вважав, що технічний прогрес є причиною зростання маси і вартості засобів виробництва, які припадають на одного працівника, що призводить до відставання попиту на працю від темпів нагромадження капіталу, та є однією з причин безробіття [1]. З початком Industry 4.0. проблематика зростання загрози безробіття, яке поглиблює макроекономічну нестабільність у розвитку світ-системи, стала одним із ключових аспектів у наукових дослідженнях.

На думку науковців та експертів, яка прозвучала на Всесвітньому економічному форумі у Давосі в 2016 році, Industry 4.0. до 2020 р. відкриє людині світ робототехніки та автономного транспорту, штучного інтелекту та навчання за допомогою машин, нових матеріалів, біотехнологій та геноміки [2]. Відтак будуть виникати нові робочі місця та професії, якими зможуть скористатися висококваліфіковані працівники, які будуть володіти новими знаннями та навичками у сфері ІТ-технологій. Тому країни центру та напівпериферії уже планують видатки для перекваліфікації та навчання середньокваліфікованих працівників. Однак країни периферії закономірно не мають додаткових коштів для подібної перекваліфікації.

Крім того в умовах діджиталізації та роботизації виробництва, які є характерними для Industry 4.0., у країнах центру та напівпериферії почало зростати технологічне безробіття, яке пов'язане із заміною робочих місць малокваліфікованих працівників цифровими технологіями. Англійські науковці К. Б. Фрей та М. Осборну відмічають, що найближчим часом на світовому ринку праці зазнають змін або зникнуть взагалі близько 40-50 % робочих місць [3]. Це стосується професії водіїв таксі та великовантажного

транспорту, обслуговуючого персоналу в готельній, банківській, туристичній сфері, та ін. професій, які не будуть затребуваними на ринку праці.

Водночас при впровадженні таких досягнень Industry 4.0., як "розумні заводи", "розумні будинки", "інтернет послуг", "інтернет речей", які призведуть до скорочення робочих місць малокваліфікованих працівників, слід врахувати, що майже 4 млрд. людей на сьогодні не мають доступу до Інтернету. Насамперед, це стосується країн периферії та територій, на яких відбуваються військові конфлікти. Тому такі країни не лише не зможуть приєднатися до Industry 4.0., а й отримати нові знання, які необхідні для впровадження її результатів, а відтак створення нових робочих місць.

Отже, проблема безробіття на тлі впровадження четвертої промислової стає одним з магістральних викликів як на національному, так і на загальноцивілізаційному рівнях. Інтернетизація, роботизація і діджиталізація виробництва значною мірою призведе до трансформації форм і видів безробіття і до подальшої втрати роботи значної частини населення. У перспективі це призведе до скорочення доходів населення, глобального зростання бідності, голоду, неконтрольованих міграційних потоків, розповсюдження пандемій у всьому світі. Тому, з огляду на глобалізаційний характер проблеми безробіття, світова спільнота має виробити новітню стратегію і тактику вирішення проблеми безробіття у ситуації четвертої промислової революції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Харьков: Рипол Классик, 2018. 719 с.

2. The Future of Jobs Employment, Skill and Work force Strategy for the Fourth Industrial Revolution. *The World Economic Forum, January 2016.* – Access mode. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf (дата звернення: 01.12.2019).

3. Frey C. B., Osborne M. A. The future of employment: how susceptible are jobs to computerization. *Retrieved.* September 2013. Vol. 7. 72 p. Access mode. URL: http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (дата звернення: 01.12.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Н. М. Ковтун**

Анастасія Гладищук,
*студентка 33 групи історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Процеси децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, які розпочалися в Україні ще в 2014 році разом із поверненням до конституційних засад парламентсько-президентської республіки, зумовили зміни в управлінні освітою. До реформування функцій виконавчих органів сільських та селищних рад передбачали реалізацію другорядних завдань у сфері освіти, в той час як решту проблем вирішували елементи вертикалі державної виконавчої влади – відділи освіти районних або облдержадміністрацій. Нині, в умовах децентралізації, органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад отримали не лише автономію, а й повноваження, у тому числі й у сфері управління освітою.

Проблеми реформування освітньої галузі, використання зарубіжного й насамперед європейського досвіду у цих процесах досліджували вітчизняні науковці різних галузей, зокрема такі як Л. Белова, Л. Гриневич, Є. Красняков, М. Набока, І. Попова, Н. Тарасенко, П. Хозбей, Л. Юрчук, О. Юхоу та інші. Тим не менше, у вітчизняній науковій літературі недостатньо розробленими й досі залишаються питання присвячені змінам в управлінні освітою на рівні об'єднаних територіальних громад на сучасному етапі їх розвитку.

Тому метою нашої розвідки є аналіз змін в управлінні освітою на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ) у процесі їх реформування. З огляду на обмежений обсяг, буде висвітлено лише окремі аспекти зазначеної проблеми.

Управління освітою, завдяки соціальному характеру, в різні періоди розвитку суспільства мало власну специфіку реалізації через вплив на свідомість і волю людей, їх інтереси та вподобання. Саме тому децентралізація адміністративних впливів у сучасних умовах дозволить створити адекватну організаційну структуру керівництва системою освіти та професійної підготовки, сприятиме посиленню не лише незалежності, а й відповідальності закладів і вдосконаленню механізмів їх саморегуляції.

Узгодженість дій владних структур, закладів освіти і громадськості з метою задоволення державних запитів й інтелектуального та професійного зростання особистих потреб громадян відіграють важливу роль в управлінні освітою. Як зазначає Л. Белова, саме "реалізація інноваційної системи місцевого самоврядування в Україні відкриває можливості для здійснення управлінських впливів, метою яких є створення сприятливих умов для появи,

реалізації та розвитку інтелектуальних запитів кожної особистості" [1]. Зміни у порядку створення освітніх округів та конкретні умови функціонування загальноосвітніх навчальних закладів у межах децентралізації окреслено Постановою Кабінету Міністрів від 20 січня 2016 року № 79. Відповідно до якої ОМС (органи місцевого самоврядування) й ОТГ отримали більше повноважень і фінансових можливостей, а також зможуть самостійно розв'язувати проблеми матеріально-технічного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів різних рівнів.

У сучасному суспільному розвитку, освіта як основна функція держави відіграє вирішальну роль, оскільки виступає важливим механізмом творення соціально-культурного образу людини, її особистості в умовах перетворення українського суспільства. Проте система освіти сучасної України характеризується зростанням кризових явищ, нині утворилася величезна прірва між потенціями людської культури, досягненнями суспільства та масовою культурою. Людство досі ще ніколи не використовувало власні інтелектуальні ресурси, наукові відкриття, нові технології та інформаційні системи з таким низьким коефіцієнтом корисної дії.

Зазначені фактори актуалізують вивчення проблеми управління освітою на локальному рівні і їх узгодженість з стратегічними напрямками розвитку освіти у процесі реформ. Сподіваємось, що певним дороговказом у сфері освіти в 2020 році стане підготовлений експертами Програми "U-LEAD з Європою" посібник "Путівник керівника. Успішна громада: надання якісних послуг громадянам та сприяння сталому розвитку", котрий містить посилання на нормативно-правові акти, узагальнює важливі аспекти кожної теми та використовує практичні приклади для ілюстрації основних ідей. Важливо, що питанням освіти у ньому присвячено окремий розділ ("06 Освіта"), а також те, що автори зауважують що "з 2014 року система освіти перебуває у процесі фундаментальної і радикальної реформи, яка змінює характер навчання, робить шкільну освіту більш орієнтованою на учнів, розширює свободу вчителів та залучає батьків до прийняття рішень" [2, с. 219]. Нині забезпечення надання доступних та якісних освітніх послуг всім дітям в Україні незалежно від місця проживання, походження, соціально-економічного статусу чи стану здоров'я є завданнями держави та органів місцевого самоврядування. Керівники ОТГ, розуміючи їхню важливість і значущість та всіляко підтримуючи реформи, можуть якнайкраще сприяти запланованим змінам.

Отриманню знань щодо комплексного підходу до створення спроможних освітніх мереж й виробленню практичних навичок прийняття рішень стосовно проблем та складних питань також сприяють заняття, які відбуваються в межах розробленого робочою групою експертів МОН України інтерактивного тренінгу-семінару "Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ". Учасниками вже понад 30 таких тренінгів були

представники різних ОТГ. Зокрема для представників органів управління освітою Львівської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Хмельницької, Житомирської, Тернопільської, Полтавської та Закарпатської областей у Львові 8-9 жовтня 2019 року пройшов черговий тренінг-семінар у форматі інтерактивної лабораторії "U-LEAD EduLab – спроможна освітня мережа від А до Я" [3].

Проте практична реалізація окреслених реформ буде успішною, лише тоді, коли зміняться цінності та ставлення громадян до ситуації, а реалізація закону України "Про освіту" буде відбуватися спільними зусиллями педагогів та батьків. "De jure", за умов наближення до головного джерела – людей, влада сприяє залученню громадськості до суб'єктів процесу управління. Проте аналіз ситуації засвідчує, що новітній вітчизняний державно-громадський спосіб управління освітою, котрий базується на принципах мінімізації функцій держави й має демократичний характер процесу прийняття рішень з широкою участю в управлінні органів громадського самоврядування, є суто формальним, а відтак "de facto" – лише дискредитує ідею. Зокрема, батьківські ради, які повинні бути рівноправними учасниками навчально-виховного процесу в частині його змісту, форм та методів навчання, фактично перетворилися на джерела фінансової підтримки освітніх закладів. Крім того, процес значно сповільнює впровадження інклюзивної освіти та її адекватне сприйняття суспільством в сучасних умовах відсутність належної взаємодії та комунікації між органами, закладами освіти та громадськими організаціями, які займаються проблемами людей з особливими потребами. Зазначене також перешкоджає реалізації закону "Про освіту" та підвищенню освітнього рівня громадян задля збагачення інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу й забезпечення сталого розвитку України.

Залишається відкритим питання не лише освіти та всебічного розвитку людини як особистості та найвищого суспільного блага, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, а й досі не реалізованим є алгоритм формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей. Актуальною донині залишається проблема не тільки освіти, а й виховання підростаючого покоління, формування відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та діяльності на користь іншим людям і суспільству. Сподіваємось, що сучасні умови уможливають підготовку суспільства до викликів XXI століття шляхом удосконалення стандартів, покращення результатів навчання, створення нових інституцій контролю за якістю освіти. Окреслені питання будуть предметом подальших наукових розвідок авторів щодо впровадження нововведень в рамках концепції "Нова українська школа" та змін у системі освіти в Україні.

На допомогу громадам, членами проекту міжнародної технічної допомоги Програми "U-LEAD з Європою", представниками Проектного офісу секторальної децентралізації /EDGE та шведсько-українського проекту "Підтримка децентралізації в Україні" спільно з робочою групою експертів Міністерства освіти та науки України розроблено методично-інформаційний посібник "Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ" [3]. Призначений для використання представниками ОТГ посібник містить не лише законодавче обґрунтування запропонованих критеріїв із посиланнями на нормативно-правові акти, а й приклади застосування кожного із критеріїв в ОМС й ОТГ, перелік корисних джерел про управління освітою на місцевому рівні.

Практична реалізація реформування системи управління освітою можлива за умов забезпечення довгоочікуваної автономії закладів вищої освіти, академічної свободи професорсько-викладацького складу й студентства, незалежного контролю якості освіти. Варто також забезпечити регіональний рівень управління професійно-технічною освітою, котра реалізує переважно регіональні запити й розглядати існування закладів вищої освіти регіонального рівня (обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів та інших) як виняток за умови відсутності в обласному центрі класичних і педагогічних університетів. Важливим моментом має бути впровадження незалежного тестування, яке б підтверджувало неупередженість й об'єктивність оцінювання рівня знань на етапі переходу-вступу між рівнями бакалавра-магістра та забезпечення його демонополізації шляхом створення мережі незалежних центрів тестування. Саме розв'язання зазначених питань на державному та регіональному рівнях й стане предметом наших подальших досліджень.

Отже, нагальним пріоритетом побудови Української держави має бути прискорення процесів децентралізації різних сфер суспільного життя, у тому числі й освітньої. Змістом реформування місцевого самоврядування має бути повноцінний доступ до якісної освіти, вдосконалення інтелектуальних здібностей і забезпечення сталого розвитку людства, а також дебіюрократизація системи управління освітньою галуззю на всіх рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова Л. О. Реформування системи управління освітою за умови децентралізації місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 109-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_16 (дата звернення: 28.11.2019).
2. Путівник керівника. Успішна громада: надання якісних послуг громадянам та сприяння сталому розвитку. URL:

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/527/RFL-UA-Web.pdf>. (дата звернення: 28.11.2019).

3. Громади мають підтримку у створенні спроможної освітньої мережі. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11697> (дата звернення: 28.11.2019).

4. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/461/1.pdf> (дата звернення: 28.11.2019).

*Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Горохова Л. В.***

Людмила Горобчук,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ГРОМАДЯНСЬКА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ

Життя суспільства, як і життя окремої людини, ґрунтується на впливі ідей, поглядів, теорій. За історію людства їх було чимало. Вони оволодівали розумом людей на більший чи менший термін. Деякі з них закликали до барикад, призводили до війн, ставали підставою для створення "образу ворога" з іншого народу. Але з розвитком суспільства до людей прийшло розуміння, що Земля не є надто великою, вона – наш спільний дім, всі люди в якому – сусіди. Для успішного розвитку людства потрібно знаходити спільну мову.

У безмежному морі різноманітних культур, релігій, думок, ідей, що належать людям різних країн на планеті, на допомогу має прийти "рятувальне коло" толерантності. Ще у XVIII ст. французький філософ-просвітитель Франсуа-Марі Вольтер сказав свою знамениту фразу: "Ваша думка для мене глибоко ворожа, але за Ваше право висловити її я готовий віддати життя" [1].

Толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті, перехід від війни до культури миру. Для громадян це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність – це суттєва риса суверенітету і важлива причина, щоб його бажати.

Громадянська толерантність – яскравий показник ступеню демократичності кожної держави й одна з умов її розвитку [4]. Політична толерантність є основою для плідних міжнародних відносин.

Для того, щоб досягти успіху у власному житті, не витратити сил на конфлікти, "побутові війни", кожному доцільно сформувати у собі толерантність як рису характеру.

У сучасному глобалізованому світі проблема громадянської толерантності є викликом. До громадян у національних державах мають ставитися з толерантністю, навіть коли відомо, що їхні співвітчизники, котрі перебувають при владі в інших країнах, нетерпимі до жорстокості. Ті ж самі меншини не можуть практикувати нетолерантність у своїй країні (у Франції або, скажімо, в США), тобто вони не можуть цькувати своїх сусідів або переслідувати чи гнїтити неслухняних або еретиків у своєму середовищі.

Проте режим толерантності не може триматися на таких «сильних» особистостях, оскільки ці особистості є продуктом групового життя й не можуть самостійно відтворювати ті зв'язки, які дають можливість розвинути їхню власну силу. Отже, слід підтримувати й посилювати асоціативні зв'язки, навіть якщо ці зв'язки поєднують когось із нас із кимось іншим, а не один з одним. Існує чимало способів як це зробити. Першим і найголовнішим є державна політика, що спрямована на створення робочих місць і підтримує та фінансує на робочих місцях профспілки. Майже так само важливі програми, спрямовані на зміцнення родинного життя, не тільки в його традиційних, а й у нових формах – в будь-якому варіанті, здатному до створення стабільних взаємин, що ґрунтуються на взаємодопомозі, взаємоповазі.

Україна у цьому контексті тільки прокладає свій шлях, сповнений ідеологічною боротьбою, інформаційною війною та особистою неприязню. Ми постаємо на світовій мапі молодю та амбітною державою, але зі своїм правом голосу та поглядом на життя. Громадянська толерантність – це інструмент формування ціннісного поля громадян, світогляду та життєвих перспектив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майкл Уолцер. Про толерантність. Харків, 2003, с. 50-64.
2. Біла книга з міжкультурного діалогу "Жити разом у рівності й гідності". *Затверджена міністрами закордонних справ країн-членів Ради Європи на 118-й сесії Комітету міністрів*. Страсбург, 7 травня 2008 року. URL: http://www.model21.in.ua/files/bila_knyha_.pdf (дата звернення: 30.11.2019).

3. Никитюк Г. Механізми регуляторного впливу держави на формування ідентичностей. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. Вип. 1. С. 253–264.

4. Гаджиев К. С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования. *Вопросы философии*. 2010. № 3. С. 3-10.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Анастасія Жук,
*студентка II курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Комфорт однієї людини закінчується там, де починається комфорт іншої. Я вважаю, що коли ми говоримо про толерантність, то це має бути основною тезою, тому що не існує двох однакових людей, у яких були б ідентичні погляди на життя. Схожі є, але не ідентичні. І саме тут починаються "проблеми", постає питання взаємної терпимості – толерантності.

Проблему толерантності досліджували П'єр Бурдьє, Джон Стюарт Мілль, Поль Рікер, Майкл Дамміт та інші. Слово "толерантність" походить від латинського "tolerantia" – терпимість, тобто здатність підтримувати добрі або хоча б нейтральні зв'язки з людьми, які якимось чином відрізняються від переважної більшості. Толерантність виступає протилежністю до ненависті та антипатії. Саме поняття виникло в добу Середньовіччя, але пояснити його змогли пізніше у 1689 р. Локк у "Листах про толерантність" та у 1753р. Вольтер у "Трактаті про толерантність", беручи до уваги Просвітницькі релігійні ідеї.

Проте в сучасному науково-філософському світі таке трактування вважають не зовсім правильним та доречним. Так, дослідження Майкла Дамміта ґрунтуються на основі нетотожності толерантності та терпимості, неприпустимості сплутування цих понять. Терпимість до іншого, на його думку, йде від вищого до нижчого, тобто простежується певна нерівність між індивідами, зверхність. Тоді ж як доречнішим буде використання поняття "поваги до іншого", що підсвідомо налаштовує на рівність, коли ти поважаш думку іншої людини і ставиш її на один щабель зі своєю.

Основою толерантності є визнання рівності між індивідами, цей принцип має форму виразу: "Всі різні – всі рівні". М. Дамміт визнає право на власну думку, життєву позицію, цінності, при цьому таке різноманіття

розглядається з позитивного боку. Проте толерантність не слід ототожнювати з уседозволеністю, адже не можна поважати об'єктивно негативні речі та ситуації, як наприклад, фанатизм, расизм, різні прояви сексуальної дискримінації та злочини проти людяності. Коли ми говоримо про толерантність, то в першу чергу говоримо про повагу до іншого, його прав та свобод, але ніколи не стаємо на захист тих, хто їх порушує.

Наскільки гострою проблема толерантності є сьогодні? Безперечно, так. Не потрібно бути великим дослідником, аби на власні очі побачити як певна категорія людей з певними поглядами може вороже ставитися до іншої. Така "нетерпимість" пов'язана з багатьма факторами, починаючи від морально-етичних цінностей, які закладаються під час виховання, й закінчуючи власними поглядами, сформованими на основі індивідуального життєвого досвіду.

Для прикладу наведемо конфлікти, які в більшій мірі пов'язані з релігією. В наш час гостро постає ця проблема, хоча, здається, в умовах науково-технічного прогресу вона мала б втратити свою актуальність. Але ні. Любов до Бога втратила всю свою любов, переростаючи в гіпертрофованій і заснований на ненависті фанатизм, який буквально принижує, пожирає всіх людей довкола себе. Не випадково, питання про Бога і релігію загалом табууються, тому що після будь-якої "неправильної" відповіді починаються суперечки, які ніколи не призводять до адекватних висновків, а породжують ще більшу ворожнечу, яка тягне за собою ненависть.

Отже, питання толерантності й досі є проблемним в сучасному суспільстві, адже людям важко й досі приймати чужу думку, відмінну від своєї. Разом із тим, вважаємо, що це питання є основним, коли йдеться про благополучне співіснування представників різних конфесій, етнічних груп та культур в умовах глобалізованого світу, адже в його основі закладено взаємоповагу один до одного, що є важливим в умовах суспільних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ситник О. І. Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2012. № 15. С. 107-110.

2. <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/03/3/6959888/> (дата звернення: 24.11.2019).

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Стародубець В. О.**

Артем Захаров,
магістр I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ГОНКИ ОЗБРОЄНЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проблема гонки озброєнь в сучасному глобалізованому світі є і буде залишатися досить актуальною, що передусім пов'язано з останніми подіями на світовій арені. Війна в Сирії та на сході України, гарячі точки в Афганістані і на ізраїльсько-палестинському кордоні, посилення американо-китайської та американо-російської військової конфронтації, збільшення витрат на озброєння, зокрема на ядерну зброю, а також посилення міжнародного тероризму визначають актуальність зазначеної проблеми, особливо сьогодні і на майбутнє.

XXI століття – століття інновацій та глобалізаційних процесів. Водночас це століття, в якому великі держави поряд з розвитком партнерських стосунків активно конкурують в сферах економіки, торгівлі та озброєнні. Такі країни як США, Росія, Китай та країни ЄС активно конкурують та ведуть боротьбу за сфери впливу у тих куточках світу, де є передусім великі ресурси, насамперед природні (нафта та природний газ). Також варто виділити такий важливий аспект як вплив на політико–економічні сфери тих чи інших країн або територій. Події у Венесуелі і Сирії яскраво засвідчують про протистояння США та Росії. Так, під час розгортання подій в Сирії та Венесуелі США підтримували опозиційні демократичні сили, а Росія – правлячі режими. Повертаючись саме до проблеми гонки озброєнь, в першу чергу слід згадати про найбільші оборонні бюджети світу. За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру, в 2018 році найбільше на озброєння витрачали: 1) США – 649 млрд. дол. або 3,2 % від ВВП; 2) Китай – 250 млрд. дол., 1,9 % від ВВП; 3) Саудівська Аравія – 66,5 млрд. дол., 8,8 % від ВВП; 4) Індія – 66,5 млрд. дол., 2,3 % від ВВП; 5) Росія – 61,4 млрд. дол., 3,9 % від ВВП; 6) Велика Британія – 50 млрд. дол., 1,8 % від ВВП; 7) Німеччина – 49,5 млрд. дол., 1,2 % від ВВП; 8) Японія – 46,6 млрд. дол., 0,8 % від ВВП [1].

Аналізуючи наведену вище статистику, варто зазначити, що великий відсоток оборонних бюджетів йде на закупівлю передового озброєння та оновлення її під сучасні умови та стандарти. Наприклад, вартість одного з найсучасніших винищувачів світу, американського F-22 Raptor, який виконаний за технологією STELS, становить від 300 до 400 млн. доларів [1]; вартість найсучаснішого російського танку Т-14 Армата – від 4,5 до 7,7 млн. доларів за одиницю [2]. Також активно ведеться розробка крилатих

гіперзвукових ракет, продовжується нарощування ядерного озброєння. Для зброї важливим є й випробування в реальних бойових діях, що, на нашу думку, було, є і буде однією із причин виникнення збройних конфліктів у світі. Беручи, наприклад, ту ж саму війну в Сирії, американці активно використовували літаки F-22 Raptor, а росіяни – літаки Су-30 і танки Т-72 та іншу тактичну зброю. Важливе місце в оборонних бюджетах США, Росії, Китаю та інших держав займають прибутки від продажу озброєння. За даними сайту www.army-technology.com, у 2018 році експорт озброєння США становив 10,5 млрд. дол., Росії – 6,4 млрд. дол., Франції – 1,76 млрд.дол., Німеччини – 1,27 млрд. дол., Іспанії – 1,18 млрд.дол., Південної Кореї – 1,08 млрд. дол., Китаю – 1,04 млрд. дол. [3]. Найбільшими імпортерами зброї, за даними сайту www.army-technology.com, є Саудівська Аравія – 3,81 млрд. дол., Австралія – 1,57 млрд. дол., Китай – 1,56 млрд. дол., Індія – 1,53 млрд. дол. та Єгипет – 1,48 млрд. дол [4]. Загалом же середньосвітовий показник витрат на озброєння за 2018 рік, у порівнянні з 2017 роком, зріс на 2,6%, що, на наш погляд, є тенденцією сучасної гонки озброєнь. Також варто виділити показники Китаю за 2018 рік, який витратив на модернізацію та озброєння армії 250 мільярдів доларів, а за останні 10 років їх військовий бюджет зріс на 83 %. [5].

Важливим показником у гонці озброєння серед передових держав світу є розробка і виробництво багатоцільових винищувачів, які виконані за стелс – технологією. Сьогодні такі літаки наявні в США (F-22 Raptor, F-35 та B-2 Spirit), Росія (Су-57) та Китай (J-20 Shenyang, J-31 Shenyang), розробка яких обійшлася в мільярди доларів [6]. Головним елементом у гонці озброєнь сьогодні, як і в 60-80 роки ХХ століття, є ядерний збройний потенціал держави. Президент США Дональд Трамп та президент Росії Володимир Путін у 2018 році оголосили про вихід із Договору з ліквідації ракет середньої та меншої дальності, а також наголошують про модернізацію та бойову готовність своїх стратегічних ядерних сил [7]. На Росію та США припадає в сукупності майже 92% всієї ядерної зброї світу: Росія – 6850 боеголовок, розгорнуті – 1600; США – 6450 боеголовок, 1750 розгорнутих [8]. Найважливішим виявом, на нашу думку, сучасної гонки озброєнь є збройні конфлікти, які відбуваються на сході України, ізраїльсько-палестинському кордоні, Ємені, Сирії та Афганістані, а також посилення китайсько-американської конфронтації [9].

Отже, гонка озброєнь у ХХІ столітті набула нових тенденцій. Саме в цей час провідну роль у цьому процесі почали посідати ТНК із виробництва зброї, заключаючи багатомільйонні контракти із державами. Проголошуючи партнерство і дружбу, великі держави світу заглиблюються у все більшу конфронтацію, де велику роль займає фактор збройного оснащення. Важливо зазначити вірогідність того, що сучасна гонка озброєнь може поставити світ на поріг Третьої світової війни, яка буде ще масштабнішою та катастрофічною,

ніж усі попередні війни разом узяті. Тому наявна проблема гонки озброєнь ставить виклики сучасному світу, провідним державам зокрема, як зберегти мир у світі та вирішити збройні конфлікти без використання зброї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gene L. Dodaro. Defense Acquisitions: Assessments of Selected Weapon Programs, United States. Government Accountability Office. 2011
2. Хасбиев А. "Армата никак не разгонится". URL: <https://expert.ru/2019/02/14/armata-nikak-ne-razgonitsya> (дата звернення: 28.11.2019).
3. "The top ten arms exporting countries in 2018". URL: <https://www.army-technology.com/features/arms-exports-by-country> (дата звернення: 28.11.2019).
4. "The world's ten biggest arms importing countries in 2018". URL: <https://www.army-technology.com/features/largest-importer-of-arms> (дата звернення: 28.11.2019).
5. "World military expenditure grows to \$1.8 trillion in 2018". URL: <https://sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018> (дата звернення: 28.11.2019).
6. "5 действующих самолетов с технологией стелс" URL: <https://mport.ua/tehnologii/techno/762033-5-dejstvujucshih-samoletov-s-tehnologiej-stels> (дата звернення: 28.11.2019).
7. "США вышли из ДРСМД". URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-pulling-out-of-inf-treaty-/5026015.html> (дата звернення: 28.11.2019).
8. "Modernization of nuclear weapons continues; number of peacekeepers declines: New SIPRI Yearbook out now". URL: <https://sipri.org/media/press-release/2018/modernization-nuclear-weapons-continues-number-peacekeepers-declines-new-sipri-yearbook-out-now> (дата звернення: 28.11.2019).
9. Robert Malley "10 Conflicts to Watch in 2019". URL: <https://foreignpolicy.com/2018/12/28/10-conflicts-to-watch-in-2019-yemen-syria-afghanistan-south-sudan-venezuela-ukraine-nigeria-cameroon-iran-israel-saudi-arabia-united-states-china-kurds-ypg> (дата звернення: 28.11.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Юлія Каралаш,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ІМПЕРАТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі людство постало перед обличчям уповільнення темпів економічного зростання розвинених країн, незворотних кліматичних змін, збільшенням соціальної нерівності, кризи глобальної Півночі, занепаду середнього класу і національних держав та власне всієї соціально-економічної системи – капіталізму і вільного ринку. З огляду на обмеженість ресурсів – питної води, їжі, енергоресурсів тощо – постає питання щодо перспектив існування населення на планеті. Доводиться констатувати, що за допомогою існуючого мислення, цінностей і соціальної організації неможливо адекватно відповісти на існуючі виклики глобалізованого світу.

Рішення проблем вбачається в поверненні до теоретичного випередження практики, що можливо в результаті нетривіальної наукової революції. Власне, наукова революція вже відбулася, або, принаймні, відбувається – це виникнення синергетики і теорії самоорганізації (І. Пригожин, Г. Хакен). Необхідність її експлікації в суспільствознавство повинна доповнюватися системними методами третього покоління [1].

З цих методологічних позицій потребують свого переосмислення фундаментальні ідеї і цінності, що лежать в основі сучасного суспільного устрою – *laissez-faire* ринку і капіталістичної системи. Однією з таких ідей є концепція конкуренції. Вільна конкуренція тлумачиться як природно еволюціонуючий впорядковувачий принцип ринкових відносин, що підвищує ефективність господарської діяльності (Ф. фон Хайек), як раціональна дія, продиктована християнською, зокрема протестантською етикою і підприємницькими здібностями суб'єкта (М. Вебер); як суспільні відносини, змагання заради прибутку (К. Маркс). Прибуток як мета індивідуалістичної системи цінностей, помножена на аргументацію Ф. фон Хайєка про природність економічної конкуренції, виглядає як соціобіологічний редуccionізм, з єдиним імперативом – сильніший (більш хитрий, раціональний, підприємливий) виживає за рахунок слабшого. В цьому ракурсі зовсім не випадковим є вираз, що характеризує суб'єктів ринкових відносин з акцентом на їх тваринні, хижі риси – "акули бізнесу".

З системних позицій соціальні відносини конкуренції та індивідуалізму можна уявити як такі взаємодії елементів (суб'єктів соціо-економічної діяльності – фізичних та юридичних осіб), які переслідують різні цілі, тому роз'єднані, вектори їх зусиль стихійно спрямовані врізнобіч до приватних

інтересів, часто протилежні, вони компенсують корисну дію один одного, "обнуляючи" соціальний розвиток. Такий стан суспільних відносин можна охарактеризувати як хаотичний, безструктурний броунівський рух соціальних атомів. В умовах глобальних проблем, обмеженості ресурсів для їх вирішення й подолання, витратити ресурс на нівеляцію соціального розвитку конкуренцією, протистоянням, боротьбою стає не тільки неетично, а й найвищою мірою прагматично недоцільно для сталого розвитку.

Синергетична парадигма, осмислена системно, пропонує більш конструктивний сценарій, який полягає в самоорганізації за рахунок оптимізації ресурсів і набуття хаотичною системою індивідуалістичної конкуренції загальної мети і руху до неї. Г. Хакен визначає самоорганізацію так: "...система може спонтанно формувати структури без специфічного впливу ззовні" [2, с. 9]. З системних позицій самоорганізацію можна уявити як односпрямовані вектори корисної роботи, соціально орієнтованих дій, спрямованих до спільної мети (у фізиці – ефект лазера, в хімії – автокаталітичний гіперцикл), які взаємно посилюють один одного емерджентними синергетичними ефектами. Самоорганізація, що веде до зміни рівня системної організації на бажаний, вже відбувається – це соціальна орієнтація бізнесу, зростання популярності волонтерського руху та урбаністичних практик [3], зростання значення третього сектору – громадянського суспільства, розвиток кооперативного руху і способу організації, зміщення акцентів з прибутку на бренд [4], з індивідуалізму на цінність колективу з можливостями індивідуального розвитку [5]. Підприємливість є конкретним випадком здатності на вчинок вже не тільки в економічній діяльності, а і в соціальній, орієнтованій не на особисту вигоду, а на загальний інтерес, яка містить в собі і економічну, і політичну, і власне соціальну, та іменується тепер громадянською ініціативністю.

Отже, самоорганізація в соціальних системах є альтернативою конкурентним і суто індивідуалістичним соціальним відносинам. Зміщення ціннісних акцентів на колектив та ініціативну діяльність громадян є такою соціальною взаємодією суб'єктів, що виступає як хронотопічний імператив сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малюта А. Н. Гиперкомплексные динамические системы. Львов: Вища школа. 1989. 120 с.
2. Self-organization of complex structures: From individual to collective dynamics / Ed. by F. Schweitzer, Foreword by H. Haken // *Boca-Raton, London, New-York, Washington, D.C.: CRC Press. 1997. 597 p.*

3. Alfes K., Antunes B. & Shantz A. D. The management of volunteers – what can human resources do? A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management*. 2016. DOI: 10.1080/09585192.2016.1242508.

4. Gromark J. & Melin F. From market orientation to brand orientation in the public sector. *Journal of Marketing Management*. 2013. DOI: 10.1080/0267257X.2013.812134.

5. Puusa, A., et al. Individuality vs. communality – A new dual role of co-operatives? *Journal of Co-operative. Organization and Management*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcom.2016.02.002>. (дата звернення: 28.11.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Крістіна Кваша,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЬЯТЬ "ПОВСЯКДЕННЯ" ТА "ЖИТТЄВИЙ СВІТ"

Свої витoki категорія "життєвий світ" бере у пізньому періоді феноменологічної школи Е. Гуссерля. Життєвий світ визначається Гуссерлем, як універсум усього актуально існуючого, суцього для людини у повсякденному житті, не зачеплений логіко-математичними ідеалізаціями та абстракціями, як світ культури у якості "життєвого світу довкола нас з його власним способом буття" [1, с. 18].

Гуссерль трактує "життєвий світ" як основу об'єктивного пізнання, сукупність очевидностей, коло впевненостей, вірувань та поглядів, прийнятих як безумовно значущі та практично апробовані. Предметні значення світу виникають в залежності від нашої свідомості, від "Я" з його інтенціональним життям, вільним від соціальних та індивідуально-психологічних характеристик. [2, с. 16]. Частково він ототожнював життєвий світ зі світом повсякденного досвіду, тобто зі світом природної установки, попередньої наукової об'єктивності. Однак повсякдення і життєвий світ слід розрізняти, тому доцільним є встановлення співвідношення між ними. Так, І. Касавін і С. Щавелев вважають повсякденність вузькою, фрагментарною, функціональною сферою, натомість життєвий світ – гранично широким горизонтом буття, інтегральною структурою світу [3].

А. Шюц же розглядав життєвий світ у рамках феноменологічної соціології і вважав, що повсякдення це ситуації взаємодії, а життєвий світ є обов'язковою ланкою, для розвитку цих подій. Кінцевими сферами сенсу А. Шюц вважає повсякденність, світи сновидінь, фантазій, релігії, наукового споглядання, світ безумства тощо [4, с. 82]. Життєвий світ – це донануковий і позанануковий світ, що передує науково-теоретичному світу. Життєвий світ складається з рутинних дій за допомогою яких люди категоризують повсякденний досвід і повідомляють про нього.

Схожої думки притримувався І. Гофман, який вивчав життєвий повсякденний світ з драматургічного підходу. Повсякденний світ він досліджував через сітку понять, які демонструють соціальну взаємодію. Він уважав повсякдення – суспільним досвідом.

Помітний відхід від феноменологічної методології до вивчення концепту життєвого світу здійснили українські дослідники такі, як Л. Сохань [5], О. Злобіна [6]. О. Злобіна вважає, що зміни життєвого світу пов'язані зі змінами самого суб'єкта, які відбивають і процес формування особистості, й становлення індивіда як суспільної істоти. Перетворення суб'єктом свого життєвого світу здійснюється як завдяки зміні об'єктивної реальності, так і шляхом створення особистістю свого внутрішнього світу й передусім усвідомлення змісту й цілей життя [7, с. 132].

Отже, життєвий світ – це сфера того, що відомо всім, що очевидно, область впевненості людини. Досвід життєвого світу має статус початкового в тому сенсі, що людині не потрібно застосовувати спеціальних зусилля для освоєння життєвого світу, він виявляється як даність. Це означає що засвоєні сенси починають виступати в якості того, що не вимагає доказів (процес "змістоутворення") [7, с. 82]. Життєвий світ це соціальне життя, яке є буденним, само собою розуміюче, повсякдення же є складовою життєвого світу, воно рутинне, але взаємопов'язане, яке існує в життєвому світі та функціонувати поза межами життєвого світу не може. Як особлива сфера життя людини повсякденність включає всю "життєву сферу людини, сферу неопосередкованого вживання, задоволення матеріальних та духовних потреб, пов'язані з цим звичаї, ритуали, форми поведінки, звички свідомості" [8, с. 95].

В більшості випадків повсякдення описують, як образ життя, стиль життя чи буденність. На думку Ю. В. Карлсона, повсякденність "передбачає завжди реальне існування в світі" [9]. Так, Б. Вальденфельс називає повсякденність та буденне життя синонімами [10]. В. Давидович, О. Золотухіна-Аболіна зазначають, що "повсякденний світ – реальність, яку формує буденна свідомість, з образів свідомості, установок і цінностей" [11, с.7].

Повсякденність завжди спрямована на оповсякденювання, вона дуже стійко проходить усі поштовхи від життєвого світу, а саме через те, що повсякденність побудована на традиціях, звичаях, які поколіннями викарбовувалися під тиском життєвого світу. Поява в житті нових оригінальних явищ, процесів, викликає обережне ставлення до них з боку повсякденності, яка при цьому змінюється сама. Процес перетворення повсякденності може тривати протягом різного періоду часу. Тривалість цього процесу не є негативною характеристикою, адже йдеться про зміну та перетворення останнього рубежу виживання людини [12, с. 18].

Таким чином, структура життєвого світу – це сукупність кінцевих сфер сенсу, де повсякденність є системоутворюючим стрижнем завдяки інтерсуб'єктивному характеру. Повсякденність є смисловим універсумом, витканим із безлічі буденних ситуацій, які існують в житті індивідів у соціальному просторі буття. Повсякденне життя є цілісним універсумом, що володіє власними внутрішніми законами, звичаями, традиціями. Повсякденність є компонентом життєвого світу, повсякдення це складова "життєвого світу".

ЛІТЕРАТУРА

1. Кошарний С. Поняття "життєвий світ" та джерела його походження у феноменологія Гуссерля. URL:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13731/Kosharnyi_Poniattia_zhyttievyyi_svit_i_dzherela_yoho_pokhodzhennia_u_fenomenolohii_Husserlia.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.01.2020).

2. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ, 2002. С. 304

3. Касавин І. Т., Щавелев С. П. Анализ повседневности. URL: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-1561.html> (дата звернення: 10.01.2020).

4. Шюц А. О множественности реальностей. Социологическая теория: история, современность, перспективы. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2007. С.58–109.

5. Сохань ІІ. В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. Киев: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. 576с.

6. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. 400с.

7. Серебренникова П. Н. Жизненный мир как философская категория. URL: http://elar.ufrfu.ru/bitstream/10995/3210/2/Alter_Idem_2_10.pdf (дата звернення: 10.01.2020).

8. Ястребицкая А. Л. Повседневность и материальная культура средневековья в отечественной медиэвистике. *Одиссей: Человек в истории*. Москва : Наука, 1991.

9. Карлсон Ю. В. К вопросу о структуре повседневности с позиции социальнофилософского анализа // По материалам интернет – конференции «Научно-философский анализ повседневности: проблемы и перспективы развития в XXI веке». Воронеж, 2010 г. URL: <http://www.vspu.ac.ru/> (дата звернення: 10.01.2020).

10. Вандельфельс Б. Повседневность как плавильный тигель рациональности. *Социологос*. Вып. 1. М.: Прогресс, 1991.

11. Давидович В. Е., Золотухина-Аболина Е. В. Повседневность и идеология. *Философские науки*. 2004. №3. С.7.

12. Карпенко І. В. Філософська рецепція повсякденності в просторі культури: автореф. дис. ... докт. філос. наук. Харків, 2007. 37 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент кафедри **Соколовський О. Л.**

Леся Климчук,
магістрантка II курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАВМИ ШОТРА ШТОМПКИ

Стрімкі зміни світу, пов'язані зі зростаючими і суперечливими процесами глобалізації, розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій, актуалізують й загострюють проблему національної ідентичності. У широкому контексті під національною ідентичністю розуміють індивідуальне й колективне відчуття належності до певної національної спільноти, ототожнення з її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами [2, с. 3].

Назвичайно гостро проблема національної ідентичності постає перед Україною, котра перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації і національно-етнічного, державного

уособлення і модернізації. Особливості сучасного розвитку українського суспільства зумовлені та максимально обтяжені наявністю триваючої травми, котра має глибоке історичне коріння, передумови та детермінанти.

Для осмислення процесів націє- і державотворення, шляхів подолання їх негативних наслідків нами здійснена спроба філософського дослідження детермінуючих і водночас травматогенних факторів сучасного державно-національного самовизначення українців за допомогою концепції соціокультурної травми польського соціолога П'єтра Штомпки.

Загалом українці, слушно зазначає М. Александрова, звикли аналізувати історичні події України як величезний перелік травм минулого: Перша світова війна, громадянська війна, колективізація і депортації, голодомор 1932-1933 рр., Великий терор, Друга світова війна, голодомор 1947 р., Чорнобильська катастрофа [1, с. 208]. А далі настав період перебудови, котрий став визначальним для українського національно-державного самовизначення, часом кардинальної переоцінки цінностей, докорінних змін суспільної свідомості, зрештою – векторів суспільного і державного розвитку. Подальші етапи трансформації також були травматогенними: Помаранчева революція, Євромайдан 2013-2014 рр., анексія Криму, збройний конфлікт з Росією. Кожний із зазначених періодів вітчизняної історії (як й інші) здійснював тяжкий психотравмуючий вплив, що надбудовувався над попереднім [3, с. 22].

Саме для позначення негативних наслідків соціальних змін П. Штомпка вводить поняття "*травма*". При цьому на особливу увагу заслуговує саме концепт культурної травми, позаяк культура є найбільш вразливою та чутливою до травматогенних змін сферою, де кодується ідентичність нації та неперервність розвитку суспільства. Під культурною травмою П. Штомпка розуміє травму змін щодо сфери культури, і як наслідок, колективної та індивідуальної ідентичності [4, с. 482].

Науковець розглядає соціокультурну травму як циклічний процес, що має певні періоди: по-перше, структурне і культурне минуле – середовище, яке сприяє виникненню травми (дезорганізація, дезінтеграція, деконсолідація, нестабільність та ін.). Щодо передумов формування соціокультурної травми, то дослідник апелює до поняття морального зв'язку як особливого ставлення до інших, які входять в категорію «ми», і котре реалізується через: а) довіру – очікування щодо себе порядної, дружньої поведінки інших; б) лояльність – зобов'язання виправдати ту довіру, що інші проявляють до тебе; в) солідарність – турботу про інтереси інших, готовність діяти задля захисту останніх навіть у випадку, якщо це йде у розріз із власними інтересами.

Щодо реалій розвитку сучасного українського суспільства, то очевидним є як існування протиріч явищ посилення та розширення морального зв'язку між членами соціуму, так й одночасно прояви його

патології (атрофії). Посилення та розширення морального зв'язку, на думку П. Штомпки, супроводжуються війною, загрозою безпеці, необхідністю захисту від ворога, кризовими ситуаціями, опозиційною діяльністю, революційними виступами.

Водночас в українському суспільстві чітко вираженими залишаються типові прояви атрофії морального зв'язку – зникнення внутрішніх зобов'язань щодо інших та крайнє звуження категорії "ми": а) антитеза довірі – культура цинізму (підозрілість, що отримує значне поширення, недовірливість, приписування іншим найнижчих мотивів, пошук різних змов; б) антитеза лояльності – культура маніпуляцій (використання довіри інших, їх наївності, вдавання до шахрайства та обману; в) антитеза солідарності – культура байдужості (надмірна зацікавленість власними справами, егоїзм, індиферентність щодо тієї шкоди та страждань, які терплять інші)

П. Штомпка констатує, що в такому атрофованому соціумі неминучим є конфлікт ідентичностей, коли інтереси різних спільнот, до яких людина може належати, розходяться або суперечать, а лояльності не співпадають [7, с.197]. Прикладами таких конфліктів можуть слугувати особливості свідомості українця, який працює в Росії; історика-українця в анексованому Криму, який оминає, замовчує факти з історії України через відчуття небезпеки, страху чи сорому; народний депутат, який лобіює, відстоює інтереси рідного села, селища, міста тощо.

По-друге, детермінанти формування соціокультурної травми, зокрема, соціально травматогенні зміни (революція, радикальна реформа, окупація, геноцид та ін.). Зазначимо, що не кожна соціальна зміна є джерелом травми. Детермінуючі травму зміни мають низку ознак: а) раптові, швидкі зміни, що відбуваються в дуже короткий проміжок часу (революції, перевороти, зміна суспільного і політичного устрою); б) зміни в широкій суспільній сфері (війни, масові міграції, урбанізація, секуляризація, демократизація, лібералізація поглядів, моралі); в) глибокі, радикальні зміни, що зачіпають основні для цієї групи цінності, правила та переконання (зміни суспільного устрою, ставлення під сумнів попередніх усталених цінностей, нав'язування нових). Відтак, травматичний вплив здійснюється не лише негативними, а й позитивними змінами у суспільстві.

По-третє, культурні межі травми – особливі способи визначення, інтерпретації, вираження або тлумачення травматичних подій за допомогою фонду успадкованих культурних ресурсів. Тут вчений апелює саме до відмінностей сприйняття цих змін і формування індивідуальної та колективної ідентичності, розрізняючи: а) реальні зміни (конфлікти, сутички, що мали різні наслідки аж до денационалізації, наприклад, анексія Криму); б) зміни сприйняття та інтерпретації подій та реальних практик (ревізія певних традицій, оцінок історичних подій, наприклад, "колаборація", голодомор,

операція "Вісла", переписування історії, руйнування міфів, створення нових і т. ін.); в) віртуальні зміни (ґрунтуються на плітках, міфах, пересудах, стереотипах, забобонах тощо).

По-четверте, травматичні симптоми: а) синдром відсутності чи нестачі довіри як до соціальних інститутів, так і до окремих громадян (поведінкові, вербальні ознаки, наприклад, негативні висловлювання про політику, поява субінститутів внаслідок недовіри до існуючих); б) пасивність (апатія) – відчуття власного безсилля (скажімо, відмова від участі в голосуванні, відсутність інтересу до політики і т. ін.). Відчуття небезпеки та розуміння неспроможності держави та її структур протистояти військовій агресії Росії є вже потужною колективною травмою; в) орієнтація на сьогодення і зменшення часової перспективи щодо майбутнього; г) ностальгія (ідеалізація минулого); г) невизначений, розсіяний стан тривоги (страхи, поширення чуток, фантазій, міфів); д) "моральна паніка", як наслідок, гарячі масові дискусії, спори, мобілізація певних соціальних рухів [4, с. 484].

По-п'яте, посттравматична адаптація – чутливість різних соціальних груп до культурної травми (центральні групи, що глибоко переживають і сприймають її, периферійні групи, для яких вона – несуттєва, маргінальна). Вплив потенційно травматичних змін може бути якісно протилежним для різних груп: деструктивним та руйнівним для одних, корисним та бажаним для других, незначущим для третіх.

По-шосте, подолання травми – заключна фаза або початок нового циклу травматичної послідовності, коли неусвідомлена або пом'якшена травма отримує потенційно сприятливі умови для прояву нового виду травми (передача соціокультурної травми у спадок).

З огляду на зазначене, є підстави говорити про колективну та історичну травми як складову історичної пам'яті та національної ідентичності українців. Хоча сьогодні українське суспільство переобтяжене поляризацією та фрагментацією, вираженими ціннісним розколом та надконфліктністю, а населення перебуває у стані "трагедії невизначеності", однак травматичний досвід українців має стати об'єднуючим чинником нації. Наша національна ідентичність має базуватися на солідарності, формуванні нової політичної культури та атмосфери соціальної довіри й толерантності, подоланні соціальної відчуженості та соціального цинізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова М. В. Соціокультурні трансформації сучасної України крізь призму поняття травми. *Культура України*. 2015. Випуск 48. С. 206-217.

2. Козловець М. А. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 60. Філософські науки*. 2011. С.3–9.

3. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Випуск 6 (74). С.18-32.

4. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. С. М. Червонной. Москва: Логос, 2005. 664 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Олена Коваленко,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

У ситуації наростаючої соціальної транзитивності в сучасному цивілізаційному просторі відбувається зростання обсягів трудової міграції та зміна її якісних характеристик. Якщо у минулому столітті трудова міграція була пов'язана переважно з економічною відсталістю, бідністю населення деяких регіонів планети та з наслідками світових військових конфліктів, то на початку XXI століття зростання трудової міграції співвідноситься з активним переселенням у розвинуті країни світу науковців, представників сфери IT-індустрії, менеджерів високого класу та ін. Ці тенденції, з одного боку, пов'язані з процесом якісного перерозподілу трудових ресурсів. Однак, з другого боку, вони засвідчують подальшу деградацію економічно відсталих регіонів світу і зростання нерівномірності у розвитку різних регіонів планети.

Точні обсяги трудової міграції з України невідомі. Згідно з соціологічними опитуваннями, даними фірм-посередників з працевлаштування за кордоном трудова міграція з України лише зростає. Однак розходження в різних джерелах суттєві і становлять "від 1,5 до 7 млн. осіб" [1, с. 95]. Зміна форм і напрямків трудової міграції на сучасному етапі ще більше ускладнюють визначення її обсягів.

Як стверджує О. Краузе, за оцінками різних експертів поза межами України на сьогоднішній день перебуває від 2,5 до 5 млн. осіб працездатного віку [2, с. 26]. Натомість за авторською методикою аналізу міграційних процесів Ю. Гуменюка обсяг міграції з України сягає 4,93 млн. осіб [3, с. 281], що становить 24,3 % працездатного населення країни, в якій кожен четвертий

є трудовим мігрантом. Якщо до їх кількості додати сезонних і маятникових робітників, то їх кількість може становити 5 млн.

Україна обіймає ключові позиції не тільки за обсягами трудової міграції, а й за рівнем міграційного потенціалу. Так виходячи з даних Світового банку, Ф. Дювел називає Україну після Мексики другою країною у світі за обсягом міграційного коридору, третьою у списку країн походження мігрантів після Індії та Китаю і четвертою у списку приймаючих країн після Німеччини. Дослідник оцінив міграційний потенціал у 20 % працездатного населення [4]. Утім, у перспективі міграційний потенціал українського суспільства лише зростатиме. Так, експерти вже очікують нову хвилю трудової міграції у зв'язку з тим, що з 2020 року відкривається ринок працевлаштування з Німеччиною [5].

Загалом в умовах несприятливої суспільно-економічної та геополітичної ситуації зростання рівня трудової міграції в Україні пов'язане з цілим комплексом політичних та соціальних явищ: відсутністю в державі громадянського суспільства, корумпованістю різних сфер влади, безвідповідальністю державних посадових осіб, недієздатністю правової системи, політичною нестабільністю, неможливістю захистити громадянам держави права власності й гідності в судах та ін. Нівеляція масового відтоку працездатного населення з України вимагає виваженої державної міграційної політики. Чи не першим завданням, на чому сходяться практично усі дослідники проблеми міграції, є кардинальне підвищення рівня заробітних плат в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петроє О. М., Васільєв В. Т. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 4. С. 93–100.
2. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 26 – 34.
3. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 619 с.
4. Dvell F. Ukraine – Europe's Mexico. *Central and East European migration. Research Resources Report 13: Country Profile*. URL: <http://www.compas.ox.ac.uk> (дата звернення: 10.11.2019).

5. В 2020 році експерти очікують нову хвилю трудової міграції. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1824944-v-2020-rotsi-eksperti-ochikuyut-novu-khviluyu-trudovoyi-migratsiyi> (дата звернення: 10.11.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

Віталій Коваль,

*аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОПТИМАЛЬНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ АДАПТОВАНOSTІ РЕКЛАМИ У КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обсяг людських знань кожного року збільшується принаймні вдвічі, спричинених процесами глобалізації та інформатизації, за яких середньостатистична людина умотивовано дедалі більше стає споживачем інформації, яку вона отримує із зовнішніх інформаційних ресурсів. Враховуючи нинішню активну трансформацію "віртуалізації" соціуму, зміну соціальних комунікацій принципів суб'єктної комунікації, реклама, як вид комунікації, стимулює соціальну динаміку, породжуючи процеси взаємодії в суспільстві, орієнтовані на задоволення потреб суспільства. Проблематикою визначення оптимізації реклами в сучасному глобалізованому суспільстві є визначення відповідності та ефективності реклами в контексті трансформації суб'єкт-суб'єктних взаємодій суспільства, враховуючи багато змінних факторів соціуму внаслідок стрімкого інформаційного розвитку.

Оптимальність, як критерій ефективної реклами, адаптує рекламну комунікацію під змінну систему ситуацій всередині соціуму і є її обов'язковою принциповою складовою ефективного функціонування в середовищі комунікативної діяльності.

Сучасна рекламна комунікація значно розвивається через активну соціальну комунікативну активність. Завдяки рекламній комунікації існує високий рівень суспільної динаміки. Внаслідок цього, в сучасному глобалізованому суспільстві відбуваються внутрішні трансформаційні процеси, пов'язані з еволюцією комунікаційних процесів, спричинених розвитком технологій і суспільства, за допомогою реклами. Комунікація об'єднує всі сфери життя людини і суспільства, завдяки чому забезпечується взаємодія між людиною та світом [4].

Японський вчений Е. Масуда охарактеризував комунікацію як економічну категорію та суспільне благо, яке впливає на розвиток всіх сфер суспільного життя [1]. Саме рівень розвитку комунікацій, на думку

дослідника, є критерієм суспільного прогресу, який забезпечується завдяки скороченню тривалості запровадження новачій, збільшенню швидкості їх циркулювання та появі нових автоматизованих систем, покликаних продукувати динамічні процеси розвитку суспільства [2]. Суспільство динамічно переживає етап "віртуалізації", що змінює його комунікативні принципи, внаслідок чого відбуваються зміни в знаннях, культурі, науці, особистісних знаннях, техніці та технології. Соціум набуває риси "віртуальності", немов би існує в символічному просторі.

В цьому контексті реклама виступає як специфічна комунікативна діяльність у структурі соціальної комунікації, як синкретично-кумулятивний фактор суспільної динаміки, як синергія інформації й особистісних знань, науки і технології. Внаслідок розвитку "віртуальних" комунікацій, людина набула здатність спілкуватись на відстані, без реального живого контакту з іншим суб'єктом. Разом з тим, сучасна комунікація набула якісно нових форм, що породжує еволюцію в спілкуванні. Особливістю такої еволюції є трансформація комунікації з "суб'єкт-суб'єктної" на "об'єкт-суб'єктну". Рекламна комунікація, будучи видом комунікативної діяльності, вдало підпадає під "об'єкт-суб'єктну" комунікацію, оскільки вона існує як окреме повідомлення, адресат якого невідомий чи виступає об'єктом: компанією, спільнотою тощо.

Комунікативні процеси всередині суспільства неоднорідні. Вони контролюються окремими її суб'єктами і визначають форму, зміст, значущість, напрямок інформації між частинами системи-суспільства. Стан системи-суспільства змінюється під впливом її інформаційно-комунікативних потоків. Оптимальність процесів зміни стану визначає, наскільки результативним, з точки зору впливу інформації на суб'єкта, буде вплив після кожного інформаційного повідомлення на систему-суспільство та наскільки цей вплив відповідає завданням цього повідомлення. Критерій оптимальності реклами –це основний показник якості функціонування реклами в суспільстві. В контексті комунікативної діяльності, оптимальність виступає як показник ефективного результату виконання завдань інформації, найвідповідніший її завданню та умовам. Під терміном "оптимальність" прийнято розуміти властивість, при якій забезпечується найбільша відповідність завданню, умовам тощо [3].

Оптимальність як критерій здійснення реклами визначає наскільки актуальним є повідомлення для соціуму. Створення ефективної рекламної комунікації передбачає дослідження суспільства як непостійної системи. Зміна ситуації комунікативної складової суспільства відбувається як самостійно суспільством, само по собі, без втручання інших, так і з перешкодами розвитку з боку інших. Комунікація одночасно є базовою

потребою і рисою суспільства, так і залежною від впливу суб'єктів суспільства, що може змінити її стан, характер та завдання.

Оптимальність комунікативної діяльності визначає наскільки активно породжує подальшу реакцію з боку суспільства. Виникнення оптимальності вирізняється потребою постійно вдосконалювати систему виконання завдань та потребою адаптуватись під змінну природу суспільства та його процесів, в тому числі й його зворотній реакції на рекламну комунікацію. Це збільшує адаптованість системи та її стійкість. Адаптована система ефективно працює, що збільшує якість її внутрішніх соціальних комунікацій та еволюціонує. Оптимальність також притаманна соціальним процесам, які мають свої завдання. Одне з них – комунікація в межах реклами: відповідність ефективності реклами на суспільство, визначення якості здійснення популяризації товарів та послуг з метою привернути увагу споживачів шляхом поширення інформації про товар чи послугу різними способами; в деяких випадках, найкращий з можливих варіантів, завданню та умовам засіб здійснення популяризації товарів та послуг можуть бути як разові продажі, залучення тільки малої частини цільової групи до послуг чи товару, як і взагалі проведення інформаційної кампанії, мета якої – поширити відомості про щось. В сукупності з умовами проведення реклами, оптимальність може бути різною, але основною її характеристикою залишається "найкращий з можливих варіантів, найвідповідніший завданню та умовам" [3]. Таким чином, оптимальність – це свого роду "золота середина" впливу, опрацювання й формування інформації, засіб ефективного здійснення реклами в комунікативному середовищі суспільства.

Отже, реклама, як вид комунікації, стимулює соціальну динаміку, породжуючи процеси взаємодії в суспільстві, орієнтовані на задоволення потреб членів суспільства. Оптимальність як критерій здійснення реклами в контексті комунікативної діяльності визначає відповідність поставленим завданням реклами, забезпечуючи ефективність їх виконання. Оптимальність є критерієм адаптованості реклами в суспільстві, складовою існування та виконання завдань рекламної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Y. Masuda. Washington 2005. 456 p.
2. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові записки інституту журналістики*. Том 56. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2014.

3. Оптимальність [Електронний ресурс]. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Оптимальність> (дата звернення: 10.08.2019)

4. Шрамко Т. Філософія. Львів: «Новий світ», 2010. 345 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Слюсар В. М.**

Катерина Косовська,
*студентка II курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка*

ЩАСТЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА У ФІЛОСОФІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Проблема щастя як стан людського буття завжди була однією із провідних тем в історії філософської думки. Звернення до поняття "щастя" і його похідних демонструє безліч сенсів, функцій, надзвичайно велике розмаїття відтінків, що ускладнює розуміння сутності цього явища духовного життя людини. Більше того, має місце й редукція смислу категорії щастя до її похідних – психоемоційних та етико-практичних – феноменів, що значною мірою відвертає увагу дослідників від онтологічного осмислення проблеми щастя в контексті універсальної сутності людини. Тому осмислення екзистенційної глибини категорії щастя у філософії Стародавнього Світу, що безпосередньо пов'язано з онтологією людської істоти, є досить актуальним.

Питання про те, що таке щастя і що означає бути щасливим, з давніх-давен хвилювало людину. Адже від правильного розуміння та усвідомлення компонентів щастя залежало й досягнення людиною морального задоволення життям, своїм місцем у соціумі, у світі загалом.

Давньогрецьке слово "eudaimonia" ("справжнє щастя") складається із двох слів – "eu" ("добро") і "daimon" ("божество") і дослівно означало, що доля людини знаходиться під заступництвом богів. У Стародавньому Римі слово "щастя" означало ім'я богині – Фортуна. Остання була богинею щастя, долі, успіху та мала особливу шану й зображувалася з рогами достатку, колесом і веслом. Тим самим богиня уособлювала божественну милість, яка може бути дана тільки гідному. Тому сприйняття щастя римлянами було чисто практичним, воно розумілось ними насамперед як добробут, можливість виконання бажань тощо. Зазначимо, що іншою характеристикою щастя в античній філософії було його розуміння як прагнення до гармонії (внутрішня гармонія людської душі та її гармонія зі світом). Тобто рецепт щастя передбачав перетворення внутрішнього світу індивіда, установку на

моральність, добродійну поведінку. Так, давньогрецький філософ Демокріт стверджував: "Щасливий той, хто за малих засобів має добрий настрій, а нещасливий той, хто за великих коштів не має душевного піднесення" [1, с. 83]. Згідно з його вченням, щастя полягає в доброму душевному настрої, у його незворушності, гармонії, симетрії, безстрашності душі. Саме тому людина за малих статків цінує все, що її оточує, і від цього стає щасливою.

Осмилення щастя як феномену людського буття набуло особливого звучання у філософії буддизму і даосизму. Буддисти вважали, що щастя – це природний стан розуму. Але відчувати людям щастя постійно заважають обмеження мислення різними поняттями і світоглядами, зміна станів розуму і пристрасті. Філософська доктрина буддизму стверджує, що життя людини – це нескінченний круговорот страждань. Буддизм з самого початку свого існування виникає як специфічний проєкт трансформації людини як стражденної, онтологічно пригніченої істоти в істоту вільну і досконалу.

Як би того люди не бажали, й щоб вони не робили – їм ніколи не позбавитись від життєвих проблем й не уникнути болю і душевних мук. Задоволення і страждання, народження і смерть невід'ємні одне від одного. Щастя міститься у нещасті і, навпаки, ущербність оберігає в собі досконале. Незважаючи на те, що страждання пронизує всі рівні сансаристичного буття, буддизм стверджує, що існує стан, в якому немає страждань. Цей стан звільнення за допомогою зосередження означає вгасання пристрастей – нірвану (четверта благородна істина), у результаті якого настає стан повного трансу, коли зникає реальний навколишній світ. Вгасання пристрастей – це стан безтурботності, незворушності й безпристрасного самовладання людини. Відтак щастя – це стан повного спокою, відсутність емоцій. За допомогою медитації – буддистської молитви – послідовники вчення можуть увійти в паралельну реальність, в якій відсутні біль, голод, страх, досягнути стану дзену, тобто щастя. Тому не існує більш великої мети в житті, на думку буддистів, ніж знайти цінності, які дозволять безповоротно "подолати" страждання, звикнути розуму до відчуття щастя. Іншими словами, медитація є виходом за межі логічно структурованої свідомості, що робить можливим взаємодію людини зі світом в інтимному переживанні. Буддисти переконані, що лише на цій основі можливе очищення "Я", формування глибокої ширості і повної відкритості світу. Тим самим буддизм постулював особливу значущість мінімізації залежності людини від чуттєвих задоволень шляхом самообмеження і вгасання пристрастей.

Конфуціанське вчення про щастя ґрунтується на таких етичних поняттях, як "взаємність", "золота середина" і "людинолюбство", які загалом становлять "правильний життєвий шлях" (дао), якому має слідувати кожен, хто бажає жити в гармонії і з самим собою, з іншими людьми і зі світом у цілому, а значить, жити щасливо. Важливим принципом конфуціанства є вчення про

"золоту середину" ("чхун юнь") у поведінці людей між нестриманістю та обережністю. Вміти знаходити цю середину нелегко, більшість людей або надто обережні, або надто стриманні. Найважливішою категорією для Конфуція була міра – межа, перехід через яку провокує негативні наслідки. Тільки той, хто має почуття міри, йде "шляхом золотієї середини" досягне щастя. Згідно з конфуціанським уявленням, сім почуттів, які присутні в людському серці – радість, гнів, сум, страх, любов, ненависть і жадання – хороші в міру.

Оскільки, за Конфуцієм, наші думки впливають на наші справи, тому першим кроком морального виховання повинно стати набуття добродішних думок – те, що він називає "душевною чистотою". Йдучи шляхом морального удосконалення, філософ радив постійно орієнтуватись на тих, хто пройшов цим шляхом якнайдалі. Висоту моральності Конфуцій напряму пов'язував зі щастям. Він уважав, що найвища насолода – бути вільним душею і відчувати задоволення від своїх вчинків. Шлях до цього відкриває етика – мистецтво подолання страхів і страстей. Слова Конфуція "Не роби іншим того, чого не бажаєш собі", "Якщо у тебе немає поганих думок, не буде і поганих вчинків ..." [2, с.23] були названі "золотим правилом моралі". Людину, яка живе за цим девізом, філософ уважав щасливою. "Жити потрібно в злагоді з самим собою, іншими людьми і з самим всесвітом" [2, с.24] – вчив Конфуцій.

Своєрідне осмислення феномен щастя знайшов і в філософії даосизму, засновником якого вважається Лао-цзи. Щастя та нещастя, уважав Лао-Цзи, містяться одне в одному і взаємно проникають, переходять одне в одне. Щастя перетворюється у нещастя за певних умов, найголовнішою з яких є діяльність людини. Лао-Цзи говорив, що для того, щоб унеможливити перетворення щастя в нещастя необхідно знати міру і дотримуватись її у всьому. Він вчив, що потрібно розглядати всі явища і речі всебічно й у всьому знаходити дві сторони: як позитивну, так і негативну. Філософ зазначав, що не можна нехтувати жодною зі сторін, бо вони є важливими. Лао-Цзи уважав, що людина повинна "знати себе" і "перемагати себе", тобто перемагати все погане в собі, а невміння "перемагати себе" – це найбільше лихо.

Філософи санкхья-йоги стверджують, що звільнення повинне бути досягнуте за допомогою духовного проникнення в реальність "Я" як чистого безсмертного духу, абсолютно відмінного від тіла і розуму. Але духовне проникнення може бути досягнуте лише тоді, коли розум очищений від усіх домішок і залишається абсолютно спокійним і ясним. Фізична природа людини розглядалася йогами як гріховна, порочна субстанція, що перебуває у вічному протиставленні з душею. Результат боротьби двох цих протилежних сил визначає головне: чи стане людина Богом або ні, змінить вона свою земну природу чи ні, звільниться вона від рабства тілесних пут чи ні. Мораль йоги, таким чином, зводилася до того, що для досягнення щастя треба чимало

працювати фізично і духовно, докладаючи при цьому максимум зусиль і постійно тримаючи себе в суворих межах [3].

Загалом, стародавні мислителі сходяться на тому, що щастя як онтологічну сутність необхідно розглядати процесуально, як ставлення до чогось і когось, як життя в правильному напрямку, як відсутність труднощів і принесення користі іншим людям. З одного боку, є багато насолод, які приносять для людей щастя, а з другого, – багато страждань, які свідчать про дефіцит щастя. Тому щастя – швидкоплинний процес, оскільки все життя в людей трансформуються погляди, світогляд, а разом з ними змінюється і розуміння щастя.

Отже, осмислення феномену щастя є складовою філософської рефлексії щодо сенсу людського буття. У межах філософії Стародавнього світу постулювалась нерозривна зв'язаність доброчесності і щастя, котра досягається людиною та (як наслідок) її найближчим оточенням за допомогою всебічного розвитку власної особистості в єдності її духовного і тілесного начал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мотрошилова Н. Демокрит о человеке, его жизни и ценностях. История философии. Запад – Россия – Восток. Книга первая. Философия древности и Средневековья. Москва : Греко-латинский кабинет, 1995. С. 82 - 85.
2. Бахтин М. В. В поисках счастья. Религиозно-этические учения древности. (издание 4-е, исправленное и дополненное). Москва, 2005. 100 с.
3. <http://open.kmbs.ua/lao-czi-i-doskonala-mudrist> (дата звернення: 01.12.2019).

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Стародубець В. О.**

Альона Костецька,
*магістр I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Упровадження у виробництво найновіших досягнень науки і техніки, поява нових технологій призвели до глибоких якісних змін у житті суспільства. Відбувається вдосконалення технологій і зростання виробництва,

що сприяють повнішому задоволенню потреб людей, раціональнішому користуванню природними ресурсами, збільшенню виробництва продуктів харчування, але в той же час забруднюється природне середовище, знищуються ліси, посилюється ерозія ґрунтів, випадають кислотні дощі, зменшується озоновий шар навколо землі, погіршується стан здоров'я людей тощо.

Глобальні проблеми – це особливий ряд соціальних явищ і процесів у сучасному світі, які за масштабами і значущістю вирізняються загальнопланетарним характером, пов'язані з життєвими інтересами народів світу і можуть бути вирішені шляхом взаємодії усіх країн світу.

Глобальні проблеми відображають суттєві негаразди, що охоплюють економічну, енергетичну, демографічну, соціальну, екологічну та інші сфери людського існування. Вони зачіпають людське життя не лише в певних регіонах світу, а й мають планетарний характер.

Сьогодні дослідженням глобальних проблем займається значна кількість науковців. Серед них варто відмітити В. Внучка [1], А. Савельєву [4], В. Федоренко [6], В. Корнієнко [3].

За загальним визнанням більшості фахівців, глобальними можна вважати такі проблеми: збереження миру, зміцнення всесвітньої безпеки і роззброєння; перенаселення планети, реалізацію розумної демографічної політики; ліквідацію відсталості, зростаючого розриву в рівні розвитку розвинених країн та країн, що розвиваються; подолання екологічної кризи, перехід до стійкого розвитку; боротьбу з голодом, убогістю і хворобами; раціональне використання мінерально-сировинних ресурсів; використання Світового океану і космічного простору на користь усієї світової спільноти. Окрім вищезазначених, які стали вже традиційними глобальними проблемами, до їх переліку останніми роками додалися такі, як запобігання поширенню наркотиків; проблеми науки і науково-технічного прогресу; розвиток самої людини, соціально-політичних змін глобального масштабу і цілий ряд інших [0].

Існують й інші варіанти класифікації глобальних проблем. Так, одна з них ґрунтується на зв'язку суспільства з іншими феноменами. З цієї точки зору виділяють: проблеми інтерсоціальні (створення та збереження мирних відносин між державами, новий міжнародний економічний порядок, подолання нерівномірності економічного розвитку, подолання міжнародної дестабілізації); проблеми взаємодії суспільства та природи (вивчення та використання Світового океану і космосу); проблеми взаємодії суспільства та людини (демографічні, охорони здоров'я, освіти) [5, с. 56-58].

Необхідність пошуку шляхів розв'язання глобальних проблем людства породжена тими реальними загрозами, які виникли перед світовим співтовариством, їх небезпечний характер для подальшого існування людства.

Глобальні проблеми неможливо вирішити швидко на рівні окремих країн. Потрібен єдиний міжнародний механізм їх розв'язання і регулювання, визначення міжнародних правових та економічних норм. Великі надії у вирішенні глобальних проблем покладаються на ООН, МВФ, ВТО, регіональні й галузеві організації, котрі мають великий досвід координації міжнародних зусиль, використання ресурсів, регулювання міжнародних економічних зусиль. Серед шляхів розв'язання цих проблем доцільними є розробка усіма країнами світу сукупності конкретних заходів дотримання екологічних стандартів. Йдеться про стандарти чистоти повітря, водних басейнів, раціонального споживання енергії, підвищення ефективності енергетичних систем; необхідне також вивчення запасів усіх ресурсів у країнах світу з використанням найновітніших досягнень інформаційної науково-технологічної революції; розширення у країнах, що розвиваються, власного сировинно-переробного виробництва; припинення вирубування лісів, особливо тропічних, забезпечення раціонального лісорозведення тощо [40, с. 105-106].

Джерелами ресурсів та засобами розв'язання глобальних проблем у нинішніх умовах виступають: офіційна допомога з боку економічно розвинених країн країнам, що розвиваються; іноземні приватні інвестиції. Однак для досягнення такого стану необхідно, щоб всі країни змінили підхід до ведення зовнішньої політики, тобто відмовилися від політики конфліктності та конфронтації і перейшли до глобального співробітництва [3, с. 13].

Отже, кожна із зазначених вище проблем є глобальною і потребує вирішення. Однак, лише від нашого свідомого вибору і спільних зусиль народів світу залежить майбутнє людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внучко С. М. Глобальні проблеми сучасності: причини виникнення та шляхи їх розв'язання [Електроний ресурс]. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27671/> (дата звернення: 30.12.2019).
2. Гладкий Ю. Глобалистика: трудный путь становления. *Мировая экономика и международные отношения*. 1994. № 10. С. 105–106.
3. Корнієнко В. О., Буртяк Г. Я. Основні політико-ідеологічні доктрини та глобальні проблеми сучасності [Текст] : навч. посіб. для студ. ВНТУ : Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2003. 91 с.
4. Савельєва А. О. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення [Електроний ресурс]. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/viewFile/4249/3480/> (дата звернення: 30.12.2019).

5. Старостіна А., Каніщенко О. Суперечливі шляхи економічної глобалізації. *Економіка України*. 2008. № 5. С.58-65.

6. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія: [підручник]; за науковою ред. доктора економ, наук, проф. В. Г. Федоренка. Київ: Алерта, 2008. 487 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Василь Лавренюк,
магістр I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

РЕЛІГІЙНИЙ ОБРЯД ЯК СКЛАДОВА БУДЕННОГО ЖИТТЯ ВІРЯНИНА

У вітчизняному релігієзнавстві актуальними залишаються вивчення релігійних обрядів як типу соціальних дій у буденному житті віруючих людей. Актуальною постає потреба в здійсненні аналізу релігійних практик як складової релігійних відносин християн. Релігійні відносини формуються відповідно до свідомості віруючих, реалізуються та функціонують за допомогою релігійної діяльності. Їх носіями виступають індивіди, спільноти й організації, які виражають реальні відносини через контакти віруючих осіб. Особливістю релігійних відносин є набуття предметної форми за допомогою речей живої та неживої природи. Їх опосередкування набуває образних форм через використання образів-символів Бога, Христа, Богоматері, святих тощо.

Основним видом вираження духовного життя суспільства є релігійна діяльність, якій підпорядковуються цілі, інтереси та потреби релігійних відносин. Водночас релігійні відносини не обмежуються лише релігійною сферою, а взаємодіють зі структурними компонентами суспільних відносин. Таким чином, релігійні відносини постають умовою подальшого розвитку суспільних взаємин. За твердженням Е. Дюркгайма, вирішальне значення у релігії має не вірування і догмати, а обряди та ритуали. Саме у культових діях виникає можливість відкриття спільнотою шляху до священних об'єктів, водночас забезпечуючи повернення у буденний світ. Релігія, у цьому контексті, постає феноменом у якому священне виражається як основної соціальної цінності. Культова дія є актом, через який суспільство стверджує себе як спільнота, тобто усвідомлює самототожність [1, с. 229]. Звідси вчений доходить висновку, що призначення релігії полягає у згуртуванні суспільства

та встановлення зв'язку між індивідом і суспільством за допомогою релігійних практик.

Основоположник історико-феноменологічного напрямку у релігієзнавстві М. Еліаде трактував категорію "священне" як найважливіший спосіб вираження сутності релігії. На його думку, будь який об'єкт, який розглядається суб'єктом чимось більшим, ніж це передбачено природою, визначається як священне у мирському середовищі [2, с. 18]. Натомість сучасні дослідники, при з'ясуванні генези релігії звертають увагу на способах розподілу світського, священного та сакрального. У цьому контексті, сакральне виступає предикатом тих сутностей, які є об'єктом поклоніння. Релігійні практики поєднують у собі винятковість індивідуального й універсальність. За слушною думкою Л. Астахової, "посилаючись до універсальності та цілісності цілого й частини, суб'єктів-акторів та системи загалом, релігії зберігають себе саме в термінах цілісності й незмінності. З іншого боку, у бінарних опозиціях міститься своєрідна основа комунікативних кодів соціальної системи" [3, с. 11].

Зауважимо, що сакральне не може бути осмислене за допомогою зведення до однієї суттєвої ознаки, виникає потреба аналізу конструювання категорії і обґрунтування правомірності їх використання. Поняття "Святе", впродовж тривалого часу вживалося, як предмет або модель для позначення забороненої сфери надприродного. Поширеним було використання поняття «священне» як єдиного джерела для всіх релігій. Таким чином, всі зазначені категорії виражають специфічну особливість феноменів і їх проявів. Однак у межах релігійної практики важливо виокремлювати питання про їх емпіричне існування та віри в їхню реальність. Натомість виникає потреба формулювання об'єктивованої в межах філософського дискурсу категорії, яка має практичне застосування та артикулює необхідні граничні властивості. Такою категорією, на нашу думку, виступає "Божественне", де релігія визначає зміст у системі ієрархічно вибудованих світів Як наслідок релігійні обряди стають не системою поклоніння, а системою орієнтації в структурах просторів [3, с. 12].

Дослідження релігійних культів та обрядів як системи комунікацій між віруючими суб'єктами та трансцендентним базуються на теорії комунікативної дії Ю. Габермаса [4, с. 84-91]. У соціальних системах дія конститується через комунікацію й атрибуцію як редукцію комплексності. Релігійна дія повинна розглядатися в контексті процесуальності суб'єктно-об'єктних відносин без їх протиставлення. Комунікація є важливою складовою, яка створює елементи релігії як соціальної системи. У релігійній практиці комунікація та дія взаємодоповнюють один одного у комунікативній дії. Комунікативна дія зміцнює традиції, оновлює культурний потенціал та сприяє формуванню особистості, набуттю нею ідентичності [3, с. 14].

А. Шюц зазначав, що для комунікації повинні явно виконуватися акти в зовнішньому світі, які можливо інтерпретуються іншими як знаки того, що передається. Жести, мова, письмо і т.д. засновані на рухах тіла є такими актами. До цього моменту біхевіористська інтерпретація комунікації виправдана. Але вона знаходить свою помилковість, ототожнюючи засіб комунікації, а саме робочий акт, з комунікаційним сенсом [5, с. 10]. Отже, виконання релігійного культу та обрядів у християнстві є особливим типом соціальних дій, які носять суб'єктивний характер. Незалежно від їхньої реалізації вона може бути релігійною та світською.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология / пер. с англ., нем., фр.; сост. и общ. ред. А. Н. Красникова. Москва: Канон+, 1998. С. 174–231.
2. Элиаде М. Священное и мирское; пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 144 с.
3. Астахова Л. С. Динамика современных религиозных практик в структурах повседневности: автореф. дис. ... д-ра филос. наук; Ленинградский гос. ун-т им. А. С. Пушкина. Санкт-Петербург., 2013. 39 с.
4. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації; пер. з нім. *Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії.* – Київ: Либідь, 1996. С. 84–91.
5. Шюц А. О множественности реальностей. *Социологическое обозрение.* 2003. Т.3. № 2. С. 3 – 35.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Соколовський О. Л.**

Гліб Лисенко,
*студент 2 курсу 10 групи,
Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ НА ПОПУЛЯРНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Відповідно до приписів Конституції України, в нашій державі гарантується ідеологічна багатоманітність. Відмінність між різними політичними партіями, що представляють інтереси виборців у парламенті та в місцевих радах – ідеологія, яку вони несуть та відстоюють. Актуальність

обраної теми зумовлена тим, що використання політичними силами тієї або іншої ідеології дозволяє збільшувати власну популярність за рахунок оперування близькими до народу темами. Дослідивши вплив ідеології на партійну систему України ми отримаємо можливість передбачити її подальший розвиток, та підвищити рівень власної політичної культури.

Розпочнемо із визначення поняття ідеології. Ідеологія – сукупність ідей та установок, які містять у собі критерії світосприйняття та діяльності особи. На відміну від науки, ідеологія містить не тільки знання про політичне життя, але й оцінку політичних процесів з позицій носія даної ідеології, тобто містить також і різні упередження. Ідеологія формується на підставі традицій, звичаїв, а також за допомогою норм моралі і політичного досвіду [1].

Політична ідеологія виникає та розвивається внаслідок тривалої діяльності як цілих верств населення так і окремих осіб. Політична ідеологія є динамічною й як правило зазнає видозмін і доповнень доти, доки існують її носії. Ідеологія слугує джерелом формування політичних сил та політичних рухів. Політична ідеологія є зовнішнім вираженням внутрішньої свідомості особи, або групи осіб, яка вказує на той, або інший спосіб та вектор розвитку суспільства і держави [2].

Політичні сили формують власну ідеологію з врахуванням наступних завдань:

1. Отримання популярності серед суспільства шляхом впровадження в нього власних критеріїв оцінки минулого, сьогодення і майбутнього, створення позитивного образу в очах громадської думки пропонованих нею цілей і завдань політичного розвитку. При цьому, політична ідеологія покликана не стільки поширювати, пропагувати свої цілі та ідеали, скільки добиватися цілеспрямованих дій громадян на виконання поставлених нею завдань.

2. Ідеологія завжди має колективістські початки навіть при ліберально-демократичній спрямованості. Це пояснюється тим, що ідеологія спрямована на згуртування людей та утворення груп носіїв певних ідей. Варто розуміти, що ідеологія гуртує навколо себе носіїв із метою їх консолідації. Політики через консолідоване суспільство отримують підтримку на виборах та легітимацію [3].

3. На популярність ідеології та її сприйняття впливає насамперед її зміст та політична обстановка у суспільстві. Мається на увазі те, що окремі ідеї та принципи мають популістський характер – вони апелюють до первісних потреб людського суспільства і через це є популярними. Ті держави, які в минулому існували в умовах диктатури, мають більшу схильність до авторитарних політичних ідеологій та достатньо індіферентно відносяться до політичної активності. У бідних країнах популярними є комуністичні та соціалістичні течії. Політичні партії в багатонаціональних країнах можуть

отримати прихильників за рахунок апелювання до національної ідентичності та захисту прав національних меншин [4].

Тобто політична ідеологія може бути популярною тільки у разі власної органічності. Якщо партія при розробці своєї ідеології спирається на традиції та історію і водночас апелює до насущних проблем конкретного суспільства, то як наслідок, громадянам легше її сприйняти і згуртуватись навколо відповідної політичної сили. Антиподом органічній ідеології є еkleктична ідеологія – програма, сформована через поєднання різних установок й елементів властивих різним політичним течіям. В нашій державі поширеним є політичний популізм, який як раз і засновується на комбінуванні несумісних між собою ідей, які як правило не придатні до практичного впровадження та реалізації. Саме тому, не можна казати про наявність єдиної демократичної ідеології – в кожній державі демократичні політичні течії є унікальними та заснованими на місцевих особливостях.

В Україні ментальність народу є такою, що партія сприймається не лише як вираження певної ідеології, а й як кадрова організація, що підпорядкована певному лідеру [5, с. 316]. Саме тому і партійна ідеологія та політична програма оцінюються народом крізь призму партійних лідерів. І тому для нашої держави типовими є ситуації, коли партії із радикальною недемократичною ідеологією отримували підтримку виборців через особисту харизму їх лідерів і навпаки, партії без популярного керівництва, незалежно від власних цінностей, залишались поза великою політикою.

Таким чином, в нашій державі вплив ідеології на популярність політичної партії є значним, проте не визначальним. В умовах низького рівня політичної культури громадянського суспільства в Україні популярність політичних партій зумовлюється вдалим поєднанням популістської ідеології з особистим рейтингом керівника відповідної політичної сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чигирин Ю. Ю. Політична ідеологія: минуле, сучасне, майбутнє. Фонд політичних стратегій ім. Джона Кеннеді. Київ : ДП «Видавництво Зовнішня торгівля», 2004. 45 с.
2. Дашутін Г. Ідеал політичний *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ.: Парламентське видавництво, 2011. С.274 .
3. Михальченко М. Ідеологія політична. *Політична енциклопедія*. С.276.
4. Обушний М., Сіданіч Н. Платформа політична. *Політична енциклопедія*. С.559.

5. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Требін М. П.**

Марина Метельська,
*магістрантка 1 курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМИ ЧОРНОГО МОРЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПРИРОДОЗНАВСТВА

Чорне море є частиною водного басейну Атлантичного океану і утворює його найбільш заглиблену у континентальний простір акваторію. З басейном Атлантичного океану Чорне море на південному заході з'єднується через Середземне море протоками Босфор, Дарданелли та Гібралтар, а на північному сході воно з'єднується Керченською протокою з Азовським морем.

Чорне море – важливий район транспортних перевезень: зерно, залізна руда, металопрокат, боксити, непродовольчі товари особистого вжитку. Один з найбільших курортних регіонів Євразії. Прибережні та морські ресурси Чорного моря є національним здобутком, одним із важливих матеріальних ресурсів Українського Причорномор'я [1]. Усвідомлення екологічної цінності даного об'єкта є підставою для розробки основних напрямків державної екологічної політики по підтриманню, збереженню та розвитку всіх значних для суспільства його рідкісних природних багатств [2].

У зв'язку із зростанням антропогенного навантаження на екосистему Чорного моря особливої актуальності набуває здійснення природоохоронних заходів та охорони найбільш цінних і зникаючих видів флори і фауни. Визначення водоохоронних заходів обумовлюється наступними пріоритетами: здоров'я людини, здоров'я морських і прибережних екосистем, на основі різноманітного видового складу рослин і тварин; економічні та соціальні втрати від забруднення навколишнього середовища [3]. Отже, шлях до екологічного оздоровлення Чорного моря у значній мірі пролягає через екологічне оздоровлення річкових басейнів.

Головними напрямками покращення та відтворення екологічного стану басейнів великих річок і зменшення негативного впливу річкового стоку на екологічний стан Чорного моря мають бути, по-перше, обмеження антропогенного впливу на стан річок і річкових басейнів у цілому, що

втілюватиметься в упровадженні технічних і технологічних, економічних, правових та інших заходів, спрямованих на обмеження впливу джерел забруднення на річкові води та зниженні обсягів водоспоживання, зокрема, безповоротного водозабору. По-друге, підвищення здатності річок до самоочищення, що завбачує відновлення гідрологічного стану малих річок та збереження заплавних масивів гирлових зон великих річок як природних фільтрів річкового стоку. Здійснення цих заходів передбачається у рамках виконання Державної програми охорони та відтворення Чорного моря.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вортман Д. Я. Понт Евксинський. *Енциклопедія історії України : у 10 т.* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8 : Па.– Прик. С. 418.
2. *Енциклопедія українознавства : Словникова частина: [в 11 т.]* / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк : Молоде життя; Львів Київ: Глобус, 1955-2003.
3. Романенко В. Д. *Основи гідроекології*. Київ: Обереги, 2001. 728 с.

Науковий керівник : доктор біологічних наук, професор **Стадниченко А. П.**

Дар'я Михальченко,
*магістрантка I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ХРАМУ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на колосальні досягнення людства у сфері науки і техніки, сучасна людина у своєму житті все одно звертається до релігії і віри. Явище храмової естетики як відображення соціокультурного простору храму пронизує всі релігійні системи і християнство зокрема. Християнський храм володіє особливими механізмами (як-от, відчуття піднесення та благоговіння перед святинею), які мають вплив як на віруючу, так і на невіруючу людину. При цьому визначення атрибутивних ознак соціокультурного простору храму потребує аналізу таких понять, як "соціальний простір", "сакральне", "сакральний простір", які вивчаються на стику різних дисциплін. Відтак,

дослідження проблематики соціокультурного простору храму закономірно завбачує використання міждисциплінарного підходу. Вітчизняна дослідниця А. Лещенко навіть виділяє окреме почуття – почуття духовного консонансу, яке формується у вірян і назавдяки впливу християнського сакрального мистецтва [6, с. 49].

Багато науковців вивчали проблему "соціального простору", яка є логічним продовженням дослідження соціокультурного простору храму. У вивченні явища "просторовості" В. Байрачний виокремлює дві сутнісні позиції, які співпадають з ідеями О. Шпенглера і П. Флоренського [1, с. 237]. Так, у роботі "Занепад Європи" О. Шпенглер стверджує, що вплив просторовості перетворюється на критерій розвитку людини, при цьому політичні й економічні процеси також можуть розглядатися через призму простору [8, с. 59]. У свою чергу, П. Флоренський доводив, що "питання про простір є одним із сутнісних в мистецтві, і навіть більше – у світорозумінні в цілому" [7, с. 272].

Сакральне в якості властивості може належати як речам, так і людям, і просторам (храму, церкві, святині). Як зазначає Р. Гошовський, сакральний простір є особливим середовищем, яке створене для спілкування людини з Богом; такі певні місця людина здавна розуміла як ті, де є присутнім дух вищих, надприродних сил. У християн і донині існують уявлення про певні «святі», табуовані місця [2, с. 186]. Такою є сакральність святих місць у семітських релігіях – в таких місцях забороняється переслідувати дичину, рубати дерева, косити траву, здійснювати статеві зносини. Злочинець, який там сховався, стає недоторканим, будучи освяченим святістю місця. Це надзвичайно небезпечні місця, куди не можна проникнути безкарно, як зазначає Р. Кайуа [5, с. 166], і в той же час вони приваблює. Ця властивість показово характеризує феномен сакрального, яким просякнутий соціокультурний простір храму.

Особливої уваги заслуговують атрибути сакрального простору, які ми постараємося повністю проаналізувати в нашій роботі. Наприклад, з точки зору Р. Кайуа, одним з таких атрибутів є старанне оберігання зіткнення сакрального з профаним. Від таких зіткнень, найого думку, сакральне втрачає свої особливі якості, позбавляється своєї надприродної сили [5, с. 153]. У християнських храмах доказом цього слугує місце вівтаря, свята святих, куди проникнути може тільки священнослужитель.

Для пояснення особливої онтологічної сутності храму М. Еліаде використовує термін "ієрофанія", у змісті якого розкривається феномен переживання священного простору, яке становить початковий і дорефлексивний досвід релігійної свідомості. На його думку, саме у цьому досвіді людина стикається з первинним періодом "створення світу" [4, с. 26]. Натомість у праці "Образи і символи" М. Еліаде писав: "...всякий мікрокосм,

всяка жива ділянка включає в себе те, що можна назвати Центром, тобто місцем цілком священним". У книзі "Святе і мирське" він перераховує різні втілення цього центру, такі як світова гора, храм, та інші. Таку систему мислитель називає "системою Миру традиційних суспільств", і в ній священне місце тлумачиться як місце розриву однорідності простору, який "робить можливим перехід з одного космічного району в інший (з Неба на Землю)" [3].

З огляду на атрибути сакрального простору, А. Лещенко виділяє окреме почуття "духовного консонансу", стану спокою та психологічної рівноваги, на підґрунті якого вірянин стає спроможним наділяти художній образ сакральним значенням [6, с. 50]. Таке почуття він може отримати під час взаємодії з релігійним простором Храму, концентрації уваги на предметах культового значення, сенсі їх образів, тощо.

Таким чином, соціальний простір бутевості людини ототожнюється з її реальністю, а соціокультурний простір храму постає як орієнтир духовного утвердження як християнина, так і християнської спільноти, і є важливим чинником формування особливих суб'єктивних почуттів людини. Будівля храму є втіленням глибокого сакрального змісту, духовно-сакральної ідеї, що проявляється через систему особливих атрибутів, знаків і символів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрачний В. О. Концептуальні та онтологічні основи соціального простору. *Науковий вісник. Серія "Філософія"*. Харків: ХНПУ, 2016. № 46. С. 236-238.
2. Гошовський Р. М., Іванчо Т. Р. Духовно-образне вираження сакральності храму. *Карпатський край*. 2016. № 1(8). С. 186-189.
3. Еліаде М. Священне та мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьоран, В. Сахно]. Київ: "ОСНОВИ", 2001. 591 с.
4. Зенкин С. Н. Небожественное сакральное. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2012. 536 с.
5. Кайуа Роже. Миф и человек. Человек и сакральное / Пер. с фр. С. Н. Зенкина. Москва: ОГИ, 2003. 296 с.
6. Лещенко А. М. Християнське сакральне мистецтво як детермінанта духовного консонансу вірянина // *Innovative solution sin modern science*. – 2016. – № 1(1). С. 49-57
7. Флорентский П. А. Значение пространственности. *Статьи и исследования по истории и философии искусства и археологии*. Москва: Мысль, 2000. С. 272-275

8. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т.2: Всемирно-исторические перспективы. Москва: Мысль, 1998. 760 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

Єлізавета Натрошвілі,
студентка 2 курсу 10 групи,
Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ГЕОПОЛІТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ЄС: ПЕРЕТВОРЕННЯ НА САМОСТІЙНОГО ГРАВЦЯ ЧИ ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ НА "ВЕЛИКІЙ ШАХІВНИЦІ"?

В умовах європейської інтеграції України питання визначення політичної ролі об'єднаної Європи на міжнародній арені, виокремлення тенденцій її трансформації та прогнозування можливих змін особливо актуалізувалося, адже необхідно чітко розуміти всі аспекти сутності, зовнішньополітичні умови та перспективи, властиві міждержавному утворенню, до якого бажає приєднатися наша держава. Європейський Союз – це утворення, устрій якого ще не схожий на федерацію, але все ж воно вже і не є простим географічним простором, де розташовані суверенні держави [1, с. 118–128]. Відтак, доцільно розглядати об'єднану Європу як окремого геополітичного суб'єкта, а не виділяти кожену країну окремо.

Перш за все звернемо увагу на можливості Євросоюзу, порівняємо їх з аналогічними американськими показниками і визначимо, чи достатньо їх для того, щоб вести незалежну політику. Відомо, що в результаті масштабної і глибокої інтеграції Європейський Союз став потужним центром концентрації ресурсів: територіального, демографічного, економічного, військового, освітньо-наукового. З цієї точки зору ЄС – це потужне геополітичне утворення, яке має всі можливості для ведення незалежної міжнародної політики на користь виключно власним інтересам [2].

Розглянемо також і проблему Європи на шляху до світового лідерства. На передній план тут виходить неоднорідність позицій держав-учасниць щодо тих чи інших політичних кроків. Досить репрезентативно це проявилось під час введення економічних санкцій проти Російської Федерації та їх продовження. Відомо, що думка Італії, Греції та деяких балканських країн з цього приводу опозиційна до інших країн. Враховуючи механізм прийняття таких рішень, що передбачає підтримку кожної держави ЄС, можна

припустити, що в іншому електоральному сезоні схилити незгодні країни (навіть якщо вони у меншості) проголосувати разом з іншими імовірно не вдасться. Чи може світовий політичний лідер мати розбіжності всередині щодо ключових аспектів міжнародних відносин? – питання риторичне. До того ж відсутність монолітності в політичній системі ЄС серйозно впливає на оперативність здійснення геополітичних маневрів.

Ще одним чинником, який суттєво знижує можливості Євросоюзу, є Brexit. Вихід Великої Британії зі складу Союзу не тільки фактично зменшує економічні й політичні позиції об'єднаної Європи, а й значно впливає на імідж усього об'єднання, вмотивованість інших держав інтегруватися у нього [3, с. 101].

Не менш важливим є й те, що ЄС і США надто взаємозалежні і це становище буде лише поглиблюватись. Економічно це проявляється у торгівлі на ринках одне одного, спільних інвестиціях, виробничих зв'язках між підприємствами тощо. Варто також згадати про партнерство в рамках НАТО. Співробітництво між країнами призвело до появи великої кількості спільних інтересів, тож у Європейського Союзу просто немає зацікавленості відбиватися від свого союзника. Геополітична перспектива у відносинах США – ЄС скоріше не суперництво, а партнерство, не позбавлене проблем. Сполучені Штати Америки та Європейський Союз розуміють, що здатні отримати набагато більше користі від трансатлантичного співробітництва. Їх союз має тривалу історію. Сьогодні Північна Америка і Європа в сукупності складають єдиний геополітичний простір, так званий "Захід", і скоріше за все ситуація бути мати своє продовження в найближчі роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
2. Європейський Союз у XXI столітті: функціонування та розвиток: монографія / [В. С. Загорський та ін.]; за заг. ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Загорського, проф. О. Я. Красівського; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. 631 с.
3. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: "Новий Світ-2000", 2015. 396 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Требін М. П.**

Нателла Павленко,
*аспірант кафедри соціальної філософії і управління,
Запорізький національний університет*

ЦІННІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БАГАТСТВА В ДОІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ

В основі кожної формаційної моделі покладено ідею "соціальної престижності", смислом якої є труд та багатство. Історичний аналіз феномена багатства безпосередньо пов'язаний з аналізом соціальних утворень доіндустріальної епохи. Тому ми повинні зафіксувати, що достаток і багатство стають аксіологічними поняттями давнього світу, коли відбувається формування начал цивілізації і становлення економіки як специфічної сфери діяльності людини. В цей час в соціальній культурі докапіталістичного суспільства багатство починає сприйматися як загальнолюдська цінність, що відображає матеріальне життя суспільства. Багатство стає той універсальною цінністю, що сприймається позитивно в будь-якій системі цінностей, так як створює основу життя окремої людини і будь-якої спільноти – родини, клана, держави.

В доіндустріальний період розвитку суспільства еквівалентом багатства була кількість голів скота і в меншій мірі запаси золота і нерухомого майна, що знаходилось у приватній власності. Разом з тим, у давньоримському суспільстві капітал розумівся, як грошове, земельне багатство, а "капіталістом" уважалась людина, яка володіє капіталом, у першу чергу землею. Аграрне питання і Раб стали основною виробничою силою рабовласницького докапіталістичного суспільства. Раб дорівнювався речі, знаряддю виробництва, робочому скоту, машині і т. ін. Саме тому, в умовах активного рабства, де превалювало натуральне господарство, у порівнянні зі східним рабством, отримали подальший розвиток елементи товарного господарства і товарно-грошових відносин [1, 10].

На основі аналізу середньовікових суспільних відносин показано, що у феодальному суспільстві багатство ставало своєрідним показником щедрості, широти душі, гостинності і доблесті феодала. Престиж та вплив феодала порівнювались з його можливістю обдаровувати землями васалів, влаштовувати піри, роздарювати милостиню та жертвувати на церковні потреби, в результаті чого підвищувалась лицарська честь та гідність – головні цінності в моральному кодексі середньовікового соціуму.

Гроші як товарний еквівалент і цінність, виникають у той час, коли з'являються надлишки продукції і стає можливим бартер. Обмін виникає з появою суспільного розподілу праці, тільки не первісна громада поділилась на

скотарів та хліборобів. До того часу, поки обмін відбувався між сусідніми племенами і носив безсистемний характер, його можна було здійснювати як натуральний. Такі бартерні угоди незручні і тяжкі, тому що обмін взагалі міг не здійснитися. Тому індивід був вимушений обмінювати свій товар на найбільш "ходовий", необхідний всім, сподіваючись помінати його пізніше на інший, необхідний йому товар. Таким чином, саме в цьому "ходовому" товарі було більш зручніше виражати співвідношення товару з іншими товарами при їх обміні, що вже являв собою примітивну "ціну" товару. Тисячоліттями торгівля була виключно бартерною, грошей, в сучасному розумінні, не існувало. Коштовні метали застосовувались лише в якості прикрас. Роль грошей, як еталону всіх обмінів, завжди і всюди виконував той товар, на який був максимальний попит, або той, що був у наявності у великій кількості [2, 56].

Але товаро-обмінні відносини, як особлива форма соціальної активності з часів їх виникнення об'єктивно тяжіли до пошуків зручного, найбільш «космополітичного», прийнятного для всіх товару, що був би здатним відігравати роль всезагального еквіваленту на ринку. Таким еквівалентом в різні історичні періоди ставали метали: бронза, залізо, мідь, срібло та золото. Цей факт однозначно вказує на трансформацію матеріального втілення багатства в означений період. Необхідність в універсальному розрахунковому еквіваленті призвела до появи вже у VIII ст. до н. е. стандартизованих злитків з гарантованою вагою та складом. Пізніше з'явилися злитки, що вигідно відрізнялись зменшеним розміром і тим, що їх платоспроможність і основні параметри гарантувались і контролювались державою. Таким чином, почалась тривала епоха панування металевих грошей-монет, як всезагального еквіваленту і мірила багатства [3, 321].

Таким чином в урбанізованому просторі пізнього середньовіччя показником багатства стає не земельна власність, а власність, що була отримана в результаті розвитку товарно-грошових відносин і втілюється в монетах. Гроші в такому розумінні виступають як міра різних цінностей і одночасно як інструмент перевілення цінностей в інші форми соціальної реальності. Фактично гроші стають більш "м'якою" формою влади, що не пов'язана з "феодалною" залежністю, практично виключає всі явні форми рабства і створює умови для розвитку якісно нових історичних типів суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реуэль А. Л. История экономических учений. Учебное пособие. Молсква: Высшая школа. 1972. 424 с.,

2. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. Москва: Эксмо-Пресс, 2000. 704 с.

3. Альбрехт М. История римской литературы. Т. 2. Москва: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2004. С. 1376-1388.

Дмитро Петриченко,
*студент I курсу другого (магістерського) рівня,
фізико-математичний факультет,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТЕОРЕМА ФЕРМА: ЩО ДАЛІ?

Математика за свою багатоміліонну історію накопичила цілу низку цікавих задач: пошук алгоритму розв'язку діофантових рівнянь, проблема простих чисел, несуперечливість аксіом арифметики, гіпотези Пуанкаре, Рімана та багато інших, відповіді на які шукала довгий час, або продовжує шукати і сьогодні. Однією з них є теорема Ферма. Чим дана теорема відрізняється від інших? Яка проблема доведення теореми Ферма? Чим визначне зазначене твердження? Яка роль цієї теореми для людини? Що після теореми Ферма? Ці та багато інших питань виникають тільки при одній згадці цієї задачі.

Метою статті є демонстрація того, як наукові пошуки, на прикладі теореми Ферма, є частиною відображення буття людини в світі.

Давайте ж переконаємося, що просте твердження може мати більш глибокий сенс ніж здається на перший погляд.

Теорема Ферма – одна з найскладніших задач математики за всю її історію. Багато вчених, серед яких не тільки математики, по всьому світу намагались довести одне невелике речення, кожен хотів увіковічити своє ім'я, хоча багато хто вважав, що дане твердження довести неможливо. Автором цієї задачі був французький математик XVII ст. П'єр Ферма.

У зв'язку зі службою П'єр Ферма не мав часу на друзів та приятелів, оскільки вважалося, що він приділяв багато часу математиці. Математику Ферма почав серйозно вивчати, працюючи над "Арифметикою" Діофанта, в якій викладалися задачі та розв'язки до них. Але викладення Діофантом розв'язків не задовольняло Ферма, він не мав наміру створювати підручник для майбутніх поколінь, а хотів отримувати задоволення від кожної розв'язаної задачі. Математик записував найнеобхідніше, але не мав наміру доводити ті чи інші твердження та робив лише деякі записи на полях книжок.

Особливу увагу Ферма привернуло рівняння Піфагора, яке він вирішив розглянути для випадків $x^3+y^3=z^3$, $x^4+y^4=z^4$ і т. д. Для кожного з цих рівнянь Ферма не зміг знайти трійки натуральних чисел, що їм задовольняє. Це й стало основою для майбутньої великої теореми, яка у сьогоdnішній інтерпретації формулюється так: *"Рівняння $x^n+y^n=z^n$ не можна розв'язати в цілих (або раціональних числах), за умови, що натуральне $n > 2$ і $xyz \neq 0$ ".*

Після смерті Ферма, за клопотань сина, який не хотів, щоб праці батька були даремно втраченими, видається книга "Діофантова Арифметика, що містить примітки П'єра де Ферма" [1]. Після того як праця стала популярною, всі зрозуміли геніальність Ферма, але більшість його тверджень мали лише короткі примітки та не мали доведень. Так, із року в рік доводилося одне твердження за другим, і залишилося лише одне – Велика теорема Ферма. До її доведення долучалися найвидатніші математики – Л. Ейлер, П. Діріхле, Г. Ламе, Е. Куммер; та не тільки математики намагались довести теорему, кожен хотів увіковічити своє ім'я, але ніхто не міг виконати повне доведення й уже з'явилися думки про неможливість її вирішення. Багато хто почав інтерпретувати це твердження по своєму і формулював нове, дуже схоже на основне, але зі своїми особливостями і можливістю доведення – Д. Елікс, А. Ал-Кархі.

І ось, у 1995 році, через 358 років після формулювання, використавши гіпотезу Таніями-Шимури-Вейля та за підтримки Тейлора Річарда, Велика теорема Ферма доведена Ендрю Вайлсом. Її доведення становило 130 сторінок тексту [2; 3]. Постає питання: що далі? Як засвідчила практика, це далеко не кінець. Отримавши відповідь на це запитання, люди почали ставити низку інших: як довести простіше, як застосувати це твердження та ін. Почали формувати нові, більш складні твердження, наприклад, гіпотеза Білла, яка на сьогодні ще не доведена.

Здавалося б це просто пересічний приклад з математики, який має цікаву історію та не виходить за межі цієї науки, але це не так. У світі науки, філософії, інших формах осягнення дійсності є дуже багато питань, на які остаточної відповіді досі немає. Багато хто намагається відповісти на них крізь призму концепцій, теорій, власних позицій. І, як у випадку з теоремою Ферма, кожна думка має право на існування і є по своєму істинною, але в той же час не дає остаточного вирішення основної проблеми. Аналогічно так же, як і з нашою задачею, є ті, хто вважає, що відповіді не має, а є й ті, хто продовжує шукати відповідь і рано чи пізно все ж знаходять її. Але знайшовши відповідь, виникають нові запитання, які, можливо, будуть навіть складнішими за вихідні.

Все наше життя зводиться до того, що ми ставимо перед собою запитання: Чи зможу я? Чи варто? В чому суть? І далі, знайшовши відповіді, ми ставимо перед собою запитання: Що далі? Отже, одне невелике

твердження, сформульоване Ферма, відображає буття людини: постановка запитання – пошук відповідей – можливі складнощі – вирішення – постановка нових запитань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сингх С. Великая теорема ферма [Електронний ресурс] / Саймон Сингх; пер. с англ. Ю. А. Данилов. – Москва: МЦНМО, 2000. 288 с.; URL: https://www.e-reading.life/bookreader.php/85558/Singh_-_Velikaya_Teorema_Ferma.html / (дата звернення: 11.11.2019).
2. Шмигевський М. В. Велика теорема Ферма. *Математика в школі*. 2006. № 2. С. 51–55.
3. Шмигевський М. В. Велика теорема Ферма. *Математика в школі*. 2006. № 3. С. 52–55.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, старший викладач
Заглада В. М.

Олена Пивовар,
*студентка I курсу другого (магістерського) рівня,
фізико-математичний факультет,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект як предмет дослідження багатьох наук знаходиться в центрі уваги вчених з різних позицій: філософських, соціологічних, лінгвістичних та ін. Створення штучного інтелекту та широкі можливості його використання в житті людини зумовили підняття глибоких філософських питань.

З огляду на це, звернемося до вивчення наявних в філософії поглядів і підходів щодо штучного інтелекту. Всі роздуми можна звести до двох глобальних питань: по-перше, що таке штучний інтелект, чи можливо його створення і яким чином; по-друге, які можливі наслідки його виникнення в житті людства.

Якщо виходити з розуміння, що "...штучний інтелект – це комплекс комп'ютерних програм, машин і систем..." [1, с. 727], то наукова розробка інтелектуальних пристроїв спрямована на те, щоб зрозуміти спочатку специфіку людського інтелекту. І штучний інтелект зовсім не повинен бути біологічно схожим за змістом і методами дії.

Основна проблема філософського осмислення штучного інтелекту це "можливість або неможливість створення діючої моделі мислення живої людини" [2, с. 54]. Негативної відповіді на таке ключове питання поки ніхто не почув і тому дискусія щодо окремих аспектів проблеми постійно триває.

Науковців хвилює питання: "А якщо людина створить інтелект, що перевершує власний, в чому тоді його роль, і чи потрібно це людству в цілому"? Так виникає концепція про підсилювачі інтелекту штучного характеру, такі як технічні пристрої, прилади, автомати, робототехніки, без яких неможливий прогрес суспільства.

Можливо, штучний, неорганічний носій, в результаті наявності інноваційних технологій, буде існувати набагато довговічніше, ніж людське тіло, але тут теж виникають ризики. "Створені інтелектуальні системи не мають емоційно-чуттєвих проявів і не можуть створити людині небезпечну ситуацію навмисно. Але вони можуть елементарно вийти технічно з ладу і тим завдати шкоди, збунтуватись проти господаря-учасника, який створив їх" [3, с. 257].

Поруч з філософським питанням про безпеку завжди виникає питання корисності. Будь-яке відкриття або річ, зроблені людиною, є у чомусь як корисними, так і певною мірою шкідливими. Все пов'язано з поняттям міри та етичності цілей їх застосування. Досить згадати відкриття поділу ядер урану і потенційних можливостей навколо його використання.

Коли філософи аналізують особливості штучного інтелекту, вони не наділяють його технічними якостями або оболонками. І тому люди часто не розуміють природу переживань вчених зі світовою популярністю, коли вони всерйоз висловлюються про можливу загрозу машин для людства, аж до його знищення. Незрозумілим є те, як робот може стати загрозою людині, яка його створила.

На сучасному етапі життя базові форми штучного інтелекту вже стають настільки звичними для людей, що вони цього навіть не помічають, і не замислюються над можливими негативними проявами. Вчені-філософи ж попереджають світ про це, осмислюючи глобальні зміни в суспільстві, що є породженням комп'ютерно-інформаційного буму в науці і техніці, особливо щодо впливу цих явищ на мислення і розумні дії людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Штучний інтелект. *Філософський енциклопедичний словник* / за ред. В. І. Шинкарука; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

2. Петрунин Ю. Ю., Рязанов М. А., Савельев А. В. Філософія искусственного интеллекта в концепциях нейронаук. Москва: МАКС Пресс, 2010. 77 с.

3. Дрейфус Х. Чего не могут вычислительные машины. Критика искусственного разума. Москва: Либроком, 2010. 340 с.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, старший викладач
Заглада В. М.

Іван Поломаренко,
*магістрант I курсу історичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВУЛИЦЯ ЯК МАТРИЦЯ ДОСВІДУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ ВАЛЬТЕРА БЕНЬЯМІНА

Незважаючи на те, що вся філософська та літературна спадщина Вальтера Беньяміна сягає першої половини ХХ століття, у вітчизняній філософії та літературознавстві вона досліджена недостатньо. Серед наукових розвідок останніх десятиліть можна виокремити монографію Володимира Єрмоленка, присвячену філософії мови та філософії речі німецького мислителя та низку статей Вадима Слюсара, в яких розкрито зміст його теорії "міфічного" та "божественного" насилля [1; 2].

Проблема досвіду у філософській та художній спадщині Вальтера Беньяміна окремо аналізується у праці "Досвід і скудність", а також різні її аспекти, в т. ч. в урбаністичному контексті, розкриваються у творах "Вулиця з одностороннім рухом", "Берлінське дитинство", "Центральний парк", "Берлінське дитинство на замі ХХ століття", "Париж – столиця ХІХ століття".

Ще в двадцятих роках ХХ століття Вальтер Беньямін констатував факт девальвації досвіду, при чому в покоління, яке, на той час отримало самий жахливий антигуманний досвід. Поствоєнний період знаменувався "мовчанням" тих, хто повернувся з війни, фактично канал комунікації для передачі досвіду не функціонував. Але через десять років по тому, навпаки, спостерігається наповнення цього каналу книгами спогадів про війну, в яких, власне, сам досвід був заміщений міфами, вигадками, псевдотеоріями,

демагогією. Як свідчить історія, це повторилося і після Другої світової війни [4, с. 263-264]. Певною мірою таку ситуацію ми спостерігаємо і в сучасному українському суспільстві, в якому передача досвіду має несистемний характер. Але розвиток масових комунікацій призвів до тотальної доступності усіх користувачів для поширення інформації. Тому, з одного боку, передача досвіду відбувається традиційними каналами (наприклад, на каналі "1+1" в 2014 році в ефір виходив проєкт "Хоробрі серця", в друк виходять книги спогадів, до теми війни звертається кінематограф) і сучасними медіа технологіями (низка сайтів час від часу публікує історії про учасників бойових дій чи про постраждалих від війни цивільних, у соціальних мережах існує традиція поминати загиблих військових).

Але важливою причиною зміни характеру передачі досвіду Вальтер Беньямін називає розвиток техніки, який звів цей процес лише до імітації чи присвоєння, але аж ніяк не до засвоєння. Це має загальнонародський, а не індивідуальний характер, вона виражається у змішуванні різних стилів та світоглядів, що розпочалося ще у ХІХ століття.

Значущим аспектом зображення вулиці як матриці досвіду є орієнтування в місті. Блукання лабіринтами вулиць Берліну для Беньяміна супроводжується опануванням мистецтвом освоїти та слідувати за відповідними позначками [5, с. 136]. Цей досвід не дозволяє заблукати у місті. Водночас німецький філософ звертається до проблеми "міського досвіду" у контексті питання буржуазного інтер'єра ХІХ ст. Він висновує, що останній є специфічним досвідом простору, в якому речами втрачається коріння та відбувається їх де локалізація, при цьому створюється ілюзія його багатства, маскуванія духовної порожнечі [1, с. 44]. Саме життя людини в міському інтер'єрі підкорене циклічному принципу ритуалів та повторів, які постійно змінюють та заміщують один одного [3, с. 208], по суті створюючи таким чином унікальний "міський досвід".

Іншим аспектом – явище дежавю, аналізуючи яке філософ акцентує на стані шоку, який викликає з досвіду певні звук, слово, шум чи гуркіт. Це явище здатне завести індивіда у "холодну гробницю минулого, де нинішнє видається лише відлунням, що відзвучує нас з-під його склепіння" [4, с. 151]. Він це пояснює також шоком як причини забуття.

Унікальним досвідом є магічний, який отримується в дитинстві в рідній оселі, яка завдяки фантазіям, з одного боку, перетворюється на арену боротьби зі злими силами, а з другого, – постає ареною масок, які дитина приміряє у додосвідний період свого життя, до виходу на вулицю.

Складовою "вуличного досвіду" є сувеніри, які автор розуміє як секуляризовані реліквії, доповнення до "переживання", в якому людина інвентаризує власне минуле як мертве надбання, він називає його відмерлим досвідом, який репрезентує себе як переживання [5, с. 72].

Отже, вулиця як матриця досвіду у творчості Вальтера Беняміна розкривається у контексті реалізації проекту буржуазного інтер'єру, міського орієнтування, явища дежавю та магічного довуличного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко В. *Оповідач і філософ. Вальтер Бенямін та його час*. Київ: Критика, 2011.
2. Слюсар В. М. *Насилля: соціально-філософська природа: монографія*. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 452 с.
3. Савина М. А. Проблема суб'єктивності: внутрішні пространства как граница индивидуального и коллективного в работах Вальтера Бенямина. *Историко-философский ежегодник*. 33. 2011. 200-217.
4. Бенямин В. *Озарения*. Москва: Мартис.2000.
5. Бенямин В. *Берлінське дитинство на зламі ХХ століття. Вибране*. Львів: Літопис, 2002. С. 136-207.
6. Бенямин В. *Центральный парк*. Москва: Grundrisse, 2015.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Слюсар В. М.**

Ганна Розбицька,
*аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МІСТИЧНІ ОБ'ЯВЛЕННЯ В ІСТОРІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Сучасна наукова картина світу все більше спрямовується на глибинне розуміння сутності людини. Антропоцентризм стимулює розвиток багатьох галузей сучасної науки. Оскільки феномен містичного об'явлення інтенсивно актуалізується в сучасному світі, а всесвітня мережа Інтернет розповсюджує його в глобальних масштабах, свідомість, в першу чергу віруючих, неминуче зазнає змін. Зважаючи на актуальність досліджуваного феномену і його вплив на світосприйняття реципієнта, які виникають під впливом містичних об'явлень, зростає потреба в науковому дослідженні цього релігійного явища.

Стрімкі темпи оприлюднення випадків актуалізації містичних об'явлень у комунікативному просторі глобальної мережі дозволяють говорити про потужний вид комунікативної діяльності, який постійно розвивається. Тому

феномен містичного об'явлення, визначення якого представляє наукову новизну, потребує детального дослідження.

Академічний тлумачний словник української мови під поняттям "містика" визначає "релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини" [1 с. 749]. Натомість "містицизм" окреслюється як "релігійно-ідеалістичний світогляд, заснований на містиці, схильність до містики" [1 с. 750].

У своєму дослідженні ми будемо послуговуватися визначенням поняття італійського теолога Сабатіні Колетті, який відображає позиції римокатолицького світогляду: "Містика є сектором богослов'я, який підтримує важливість аскетизму як засіб людини повернутися до Бога" [2]. У той же час, звертаємо увагу, що містицизм трактується як "духовна позиція або релігійна чи філософська доктрина, на основі якої особисте спілкування з божественним, отриманим через аскетизм і внутрішню медитацію, формує досконалу свідомість" [2].

Питомі українські слова "об'являтися" та "з'явлення" визначимо за словником української мови: "об'являтися – виявляти себе, свою присутність, своє існування; відкриватися"; "з'явлення – прихід, прибуття кого-небудь кудись" [3 с. 609]. "Об'явлення" в значенні "одкровення", "відкриття", за визначенням еквіваленту англійської мови "revelation" трактується як "акт виявлення або передачі божественної істини; щось, що Бог відкрив людині; акт передачі інформації для відома або оприлюднення; щось, що вже відкрито: просвітительське чи вражаюче відкриття шокуючих одкровень" [4]. Таким чином, містичне об'явлення – це пізнання божественної присутності, актуалізованої задля вдосконалення свідомості окремої особи чи спільноти, що пізнають божественну присутність шляхом з'явлень, які несуть в собі інформацію щодо виявлення волі Бога людині.

У період середньовіччя християнська містика виступає розвинутим проявом духовної практики життя тогочасної Європи. Для багатьох представників цієї християнської традиції саме містичний досвід становив основу релігійних переконань та філософських поглядів. Вже перші християнські апологети демонструють свої ірраціональні інтенції. Але особливо яскраво вони виявлені в творчості містиків XI–XIV ст., які використовуючи раціональний досвід патристики та схоластичної філософії, свідомо відкрили інший шлях пізнання.

Особливо потужно містицизм виявляється у XVI ст., на що звертає увагу британський науковець Е. Пірс у своїй праці "Дослідження іспанських містиків" описуючи сім найвизначніших містиків Іспанії епохи Відродження: Ігнасіо де Лойола, Луїс де Гранада, Франциско де Осуна, свята Тереза, Хуан де ла Круз, Луїс де Леон, Хуан де ЛосАнжелес, які доводили вплив містичних ідей у сфері релігійної віри.

Вже у першій половині ХХ сторіччя св. Марія Фаустина Ковальська завдяки містичним об'явленням розпочала місію впровадження релігійну практику культу Божого Милосердя. У 1930 р. вона отримала милосердне послання від Ісуса, яке адресувалося особисто кожній людині і всьому людству загалом: "Донько Моя,... скажи людству, яке стільки вистраждало: нехай воно наблизиться до Мого Милосердя, і Я наповню його спокоєм" [5, с. 318]. Понтифік Іван Павло II у зв'язку із зазначеними подіями видав Енцикліку "Бог багатий милосердям" зумовивши шанувувати знак Божого милосердя окремим святкуванням: "Церква повинна проголошувати милосердя Боже з усією тією правдою, яку нам передало об'явлення" [6, с. 41].

Свята Фаустина мала декілька містичних об'явлень, коли до неї одночасно зверталися Ісус Христос і Діва Марія, про які вона розповіла у своєму "Щоденнику: Боже милосердя в моїй душі": "Кажи світу про Моє милосердя, щоб усе людство його пізнало. Поки є час, нехай кожна людина відчує його силу і користується кров'ю та водою, яка для них пролилася" [5, с. 348].

Надзвичайно частими в період XVI–XXI ст. є містичні об'явлення Діви Марії. Папа Франциск, з цього приводу, навіть висловився з помірним скептицизмом: "Пречиста Діва не керівник поштового зв'язку, щоб щоденно передавати послання" [7]. Однак, Священний Синод Римо-Католицької Церкви, детально вивчаючи факти об'явлень, видав офіційні рішення щодо визнання останніх. Зокрема, у 2008 р. було апробовано Священним Синодом містичні об'явлення Діви Марії, періоду 1664-1718 рр. в альпійській долині де Лаус у Франції.

Впродовж ХХІ ст. містичні об'явлення набули особливо високої динаміки. Варто відзначити, що в основі змісту об'явлень є припинення всіх війн, запобігання виникнення руйнації внаслідок атомного протистояння, досягнення миру та спокою серед всіх створінь і процвітання життя на планеті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.
2. Coletti S. Dizionario della Lingua Italiana. *Electronic resource*. Mode of access: dizionari.corriere.it/dizionario_italiano (дата звернення: 10.01.2020).
3. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Київ: Наук.

думка, 1970 –1980. Т. 5 : Н–О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. 1974. 840 с.

4. Merriam-Webster Dictionary. *Electronicresource. Modeofaccess* URL:<https://www.merriam-webster.com/dictionary/revelation> (дата звернення: 10.01.2020).

5. Ковальская Фаустина. Дневник. Божье Милосердие в моей душе / Перевод с польского И. Баранова. Варшава: "Promic", 2011. 543 с.

6. Іван Павло II. Бог багатий милосердям: енцикліка вселенського Архієрея Івана Павла II – *Divesin Misericordia*. Львів: Місіонер, 1999. 62 с.

7. Las 10 últimas apariciones marianas reconocidas por la Iglesia. – *Electronicresource. – Modeofaccess* URL: http://www.abc.es/sociedad/20131125/abci-apariciones-marianas-reconocidas-iglesia-201311181420_1.html (дата звернення: 10.01.2020).

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та політології **Соколовський О. Л.**

Світлана Світельська-Дірко,
заступник директора з виховної роботи,
ліцей м. Новограда-Волинського

ОСВІТА ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ НАПРЯМОК АКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація торкнулась усіх сфер життєдіяльності суспільства, виступила каталізатором освітніх реформ, в тому числі й трансформації системи вищої освіти. На тлі розвитку інформаційних технологій поступово формується єдиний освітній простір, зростає глобальний ринок освітніх послуг. Це вимагає від національних систем середньої та вищої освіти швидкої адаптації, координації та стратегічної орієнтації на інтеграцію у європейський та міжнародний освітній простір. Освіта перетворюється на ефективний інструмент проникнення знань, технологій, капіталу, стає конкурентною перевагою у боротьбі за ринок та під час вирішення геополітичних завдань [1, с.518].

Сучасна українська школа глобально змінює орієнтири. Змінюються вимоги до рівня знань та вмій, пріоритети навчання. Якщо узагальнити навички, на які найбільший попит, то отримуємо такі орієнтири для вітчизняної школи: навчальні; вміння працювати з інформацією; життєві та

соціальні навички. Відповідно до попиту на навички, у світі виникають принципово відмінні тренди в освітньому процесі [2].

Тренд у широкому сенсі – напрямок розвитку у будь-якій сфері життя, або певне явище, продукт, предмет, що задає тон у цій галузі. Глобальні тренди в освіті стосуються, насамперед технологій та інтеграцій навчальних процесів.

Сьогодні основними трендами освіти, на думку науковців, є:

1. Масовість та динамізм розвитку середньої та вищої школи. Освіта стала широкодоступною для всіх людей незалежно від їх віку, соціального статусу, національності.

2. Орієнтація якості навчання на кінцевий результат. Сучасна освіта відходить від навчання, спрямованого на кількісний (бальний) вимір, світ цікавить, що конкретно вміють робити випускники середньої школи та закладів вищої освіти, які вони мають практичні навички.

3. Впровадження безперервної освіти. Відбувається реформування та створення нових освітніх установ, здатних враховувати особливості структури і змісту освітніх потреб людини на різних етапах її життя. Професії на все життя більше немає. Це означає, що людина повинна постійно вчитися і переучуватися. Аби відчувати себе комфортно у вирі життя сьогодні, людям потрібне спеціальне спорядження – нові ключові життєві уміння [1, с.519; 3].

4. Дистанційне навчання. Ми живемо в епоху техногенної культури, добу глобального інформаційного суспільства, для якого першочерговим завданням є нагромадження інформації та поширення знань. Це завдання вирішує дистанційна освіта, яка імплементована в програму шкіл з використанням сучасних комунікаційних, інформаційних технологій, робить доступ до освіти всезагальним. Доцільно зазначити актуальність тренду онлайн-освіти. Широкого поширення набувають напрями навчання за допомогою соціальних медіа, блогів і видеоблогів, а також гейміфікація освіти, а саме: процес і результат застосування підходів, елементів і технік, характерних для ігор з метою підвищення мотивації учнів, їх залучення до навчання, розв'язування різних освітніх завдань [3].

5. Диверсифікація та інтернаціоналізація вищої освіти. Освітні установи збільшують різноманітність програм підготовки, зокрема міждисциплінарних, створюють нові дисципліни і курси, пропонують нові спеціалізації та спеціальності, з'являються нові освітні установи. Тоді як інтернаціоналізація покликана максимально зблизити національні освітні системи, сприяє обміну студентами та викладачами, здійснює франчайзинг освітніх послуг, забезпечує підвищення престижу міжнародного обміну знаннями шляхом відвідування представниками шкіл та закладів вищої освіти міжнародних конференцій, симпозіумів, семінарів тощо.

6. Індивідуалізація вищої освіти. Основною тенденцією сучасної освіти є перехід від прямого навчання до індивідуально-консультативної освіти.

Індивідуалізація – це модель адаптивного навчання, що дає змогу студенту самостійно вибрати відповідні його потребам дисципліни, інструменти навчання, програму навчання та викладачів, визначити мінімальний обсяг знань, необхідний для отримання відповідних сертифікатів і дипломів.

7. Спрямованість на науково-дослідницьку діяльність. Університети і наука – це симбіоз, що гарантує розвиток усіх сфер життєдіяльності будь-якого суспільства. Наукова діяльність проголошується однією з найважливіших складових національного багатства високорозвинених країн, кожна з яких прагне самостійності у науковому пошуку, відсутності науково-технологічної залежності від інших країн [1, с.521].

Отже, сучасному навчально-виховному процесу середньої та вищої школи властиві інтегративність і спеціалізація, гнучкість та адаптивність, модульність й мобільність, самостійність, наукове-дослідницьке спрямування, широке використання передових інформаційних та комунікаційних технологій, орієнтація на потреби споживача, суспільства, країни загалом [1, с. 522]. Розуміння основних світових трендів розвитку вищої освіти, механізмів їх реалізації закладає фундамент для аналізу міжнародного освітнього простору, визначення місця в ньому української вищої школи та шляхів модернізації національної освіти відповідно до рівня світових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмаченко В.Є., Дериховська В.І. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті. *Економіка і суспільство*. Вип.10. 2017. С. 518-522.

2. Тренди сучасної освіти: як бути зі школярами на одній хвилі в умовах використання новітніх технологій. URL:<https://naurok.com.ua/post/trendi-suchasno-osviti-yak-buti-zi-shkolyarami-na-odniy-hvili-v-umovah-vikoristannya-novitnih-tehnologiy> (дата звернення: 20.11.2019).

3. Богосвятська А.-М. І. На що орієнтуватись у 2019-2020 н.р.? Топ-10 трендів в освіті. URL: <https://bogosvyatska.com/2019/08/15/na-shcho-oriyentuvatis-yu-2019-2020-n-r-top-10-trendi> (дата звернення: 20.11.2019).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Герасимчук А. А.**

Анна Серветник,
*магістрантка I курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ "РОЗЧИНИ (ТЕОРІЯ ЕЛЕКТРОЛІТИЧНОЇ ДИСОЦІАЦІЇ) У СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ОСВІТИ

Розчини грають вагому роль не тільки в хімічній технології, біології, металургії, медицині чи повсякденному житті, а й процесі викладання курсу хімії в школі. Багато хімічних виробництв пов'язані з процесами, що відбуваються в розчинах [1]. Справді, метали найчастіше всього добувають з розчинів або розплавів; розплави – також розчини, що існують за високих температур. До розчинів відносяться найважливіші фізіологічні рідини – кров, лімфа, тканинна рідина; ліки, продукти харчування [1].

Процеси розчинення постійно використовуються в побуті, наприклад розчинення цукру або солі у воді. Процеси розчинення є досить складними. Багато відомих учених, зокрема Д. Менделєєв, С. Арреніус, Я. Вант-Гофф та інші зробили великий внесок у розвиток теорії розчинів [1]. Отже, провідною метою дослідження є з'ясування основних особливостей викладання даного матеріалу на уроках хімії в школі.

Основними поняттями теми є розчини, розчинники, розчинена речовина та процес розчинення. Виокремлюються характерні ознаки розчинів та їх пояснення. Розподіл однієї речовини в середовищі іншої зобов'язує до корінного пояснення проблеми. Важливим елементом є усвідомлення учнями процесу розчинення, та з'ясування становища розчинів між хімічними сполуками та механічними сумішами. Склад розчинів може змінюватися у широких межах, тому й введено поняття концентрації розчинів, молярної частки, молярної концентрації (молярності), молярної концентрації (молярності), молярної концентрації еквівалентів.

Розчинення є складним фізико-хімічним процесом, що супроводжується різними зовнішніми ефектами – зміною забарвлення, густини, консистенції, виділенням побічних продуктів реакції, а також тепловим ефектом (виділення або поглинання тепла) [2]. Демонстрування таких явищ є одним із найефективніших методів викладання хімії, потребує реактивів та обладнання, яких на даний момент не вистачає в закладах середньої базової освіти.

Досі ще немає кількісної теорії, яка давала б змогу передбачити та обчислювати розчинність. Це пояснюють складним характером процесів, що відбуваються під час розчинення. Проте відомо багато закономірностей, за допомогою яких можна оцінити розчинність речовин у розчинниках [1]. До

них відносяться природа речовин, температура і тиск. Також властивості розчинів тісно пов'язані з числом частинок розчиненої речовини.

Обов'язковими для вивчення є поняття електролітів, неелектролітів та електролітичної дисоціації, її ступеня. Дієвим є проведення паралелей з повсякденним життям, проведення лабораторних дослідів, показ ілюстрацій.

Отже, вивчення курсу хімії в школі, зокрема теми "Розчини. Електролітична дисоціація", формує в учнів не лише початкові хімічні поняття, а й науковий світогляд, виховання основних вмінь та навичок поводження з хімічними речовинами, розвиває науковий та творчий потенціал учнів. Невід'ємним є введення методики розв'язування хімічних задач, техніки демонстрування хімічного експерименту. Теоретичні основи шкільної хімічної освіти повинні бути короткими та точними, змістовними та схематичними, доповненими ілюстраціями хімічних процесів та перетворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степаненко О. М., Рейтер Л. Г., Ледовських В. М., Іванов С. В. Загальна та неорганічна хімія. Київ: Педагогічна преса, 2002. 518 с.

2. Третьяков Ю. Д., Мартыненко Л. И., Григорьев А. Н., Цивадзе А. Ю. Неорганическая химия, химия элементов. Москва: Химия, 2001. 471 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

Микола Слюсар,
*аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ГЕНДЕРНА КОМУНІКАЦІЯ У СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ПРОСТОРІ: СВІТОГЛЯДНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Сучасна медіареальність виступає однією з найвизначніших сфер формування світогляду людини та детермінантою суспільної свідомості. Рекламний простір, в якому пропонувалися споживачам товари та послуги, стає місцем боротьби технологій впливу на масову свідомість, споживання трансформується у ціль самої себе, а самі товари перетворюються на симулякри, в яких на перше місце виходить не предметне, а символічне вираження товару через бренди, моду і тренди. Дедалі актуалізується роль рекламних образів у символічному виробництві, продукування яких є не лише

інструментом для спонукання аудиторії до купівлі товару чи послуг, а й чинником розвитку культури, зокрема й культурної самореалізації особи, характеру міжособистісної та масової комунікації. Завдяки тому, що реклама – це система знаків, в яких фіксуються духовні цінності, сама рекламна діяльність як вид соціальної діяльності впливає на процеси сучасного міфотворення та міфізації. Враховуючи зростання значення реклами для усього суспільства, а не лише її обмеження його економічною сферою, постає питання ролі стереотипів, продукованих нею, у системі соціальних взаємозв'язків та відносин, яким чином гендерні, етнічні, культурні стереотипи формують масову свідомість. Однією з актуальних проблем для сучасних наукових досліджень є визначення тенденцій використання маскулітних образів у символічному обміні засобами реклами.

Використання маскулітних образів у рекламних продуктах зумовлюється і усталеною традицією гендерного спілкування. У низці праць феміністичного змісту (Симони де Бовуар, Джудіт Батлер, Розі Брайдотті та ін.) утверджується переконання, що пануючою нині є культурна схема та відповідним культурним архетипом буржуазного суспільства є "патріархальна культура" (або інша назва – "патріархатна"), яка має "маскулітний" характер, і яка разом зі своїми ієрархічними рядами є певним універсальним мірилом відносно будь-яких етичних та естетичних цінностей [4, с. 155]. Грунтуючись на висновках досліджень Черрі Крамара, можна погодитися, що більшість платформ і майданчиків для гендерної комунікації були розроблені чоловіками, які виконують функцію "сторожів спілкування". Утім, якщо жінки тривалий час до 70-х років ХХ століття мали обмежений доступ до видавництва, зокрема і до відбору матеріалів для публікації у ЗМІ, то нині з розробкою Інтернет-технологій паритет мав би бути відновлений. Але американська дослідниця показує низку проблем, які це ускладнюють, при цьому визнають вивільнюючи потенціал Інтернет-медіа [1]. Важливим є факт орієнтації чоловіків на експертну думку інших чоловіків, а тому спрямованість рекламної діяльності на чоловічу цільову аудиторію можлива лише через маскулітні образи.

Нині в науковій літературі актуалізується проблема не лише гендерної комунікації загалом, а й вербальної гендерної комунікації (гендерлекту) зокрема. Мова йде про різні інтерпретації сказаного залежно від статі, а у найбільш радикальних твердженнях – про наявність певних соціальних гендерних діалектів. І хоча наразі це є дискусійним питанням, яке потребує доведення, погодимось з К. Шаровим, який наголошував, що незважаючи на різні погляди на цю проблему, на джерела гендерлекту, останній "існує як соціальна та лінгвістична реалія нашого життя, певна універсалія гендерного комунікативного простору" [6, с. 41]. Дійсно, у рекламному просторі формою продукування гендерних стереотипів є "чоловіча" та "жіноча" мова, особливо,

якщо об'єктом рекламування постають ексклюзивні товари для жінок чи чоловіків, що навіть може супроводжуватися медіатекстом "лише чоловіки / жінки можуть це зрозуміти".

Останні десятиліття утверджується як форма дискримінаційної реклами за гендерною ознакою – мачизм як "надмірна та демонстративна маскуліність, атрибутами якої є фізична сила, сексуальна активність, агресивність, домінування; мачизм пошанує цінності, які культура асоціює з чоловічим началом, та виказує зневагу до всього, що пов'язане із жіночим" [5, с. 27]. Термін "мачизм" походить від "мачо", який розуміється як фігура мови на позначення чоловіка-самця, чоловіка-переможця з неприборканими природними тваринними бажаннями. Завдяки засобам реклами мачизм постає інструментом формування моделі "ідеального" чоловіка, який виявляє себе як авторитарний чоловік та батько, що бере на себе обов'язки по функціонуванню системи життєзабезпечення сім'ї, чий нарцисизм виступає цінністю, яка звільняє його від дотримання моральних зобов'язань [3, с. 170-171]. Специфіка мачизму виявляється передусім у хизуванні традиційними ознаками маскуліності (фізичною силою, агресивністю та сексуальною активністю) [2, с. 48]. У рекламних образах це проявляється у формі зображення дикої тваринної природи чоловіка через демонстрацію кількадечної щетини, спітнілого оголеного тіла, неохайності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kramarae C. *Feminist Fictions of Future Technology In Cybersociety 2.0 Revisiting Computer-Mediated Community and Technology* [Ed. By Steve Jones]. London: SAGE Publications. 1988. Pp. 100–128.
2. Бурейчак Т. *Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики В Перехресні стежки українського маскуліного дискурсу: Культура й література XIX-XXI століть*; за ред. А. Магусяк. Київ: Laurus, 2014. 368 с.
3. Котовская М. Г., Шалыгина Н. В. Анализ феномена мачизма. *Общественные науки и современность*. 2005. № 2. С. 166–176.
4. Слюсар В. М. Постмодерністський фемінізм про детермінацію самореалізації особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2003. № 598. С. 153–156.

5. *Стандарти недискримінаційної реклами за ознакою статі: українська практика та міжнародний досвід*: монографія / за заг. ред. к. ен., доц. Лилик І. В. Київ: ТОВ "Видавничий Будинок "Аванпост-прим", 2011. 88 с.

6. Шаров К. С. Мужчины и женщины в вербальной коммуникации: проблема гендерлекта. *Вопросы философии*. 2012. № 7. С. 38–51.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Поліщук О. П.**

Юлія Соляр,
*магістрантка I курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

КІНЕТИКА ВЗАЄМОДІЇ Zn_xCd_{1-x} ТЕЗ ТРАВІЛЬНИМИ КОМПОЗИЦІЯМИ $K_2Cr_2O_7$ – HBR – ЕТИЛЕНГЛІКОЛЬ

На сучасному етапі розвитку науки майже всі прилади складаються з великої кількості елементів та деталей, які виготовлені з напівпровідникових матеріалів. Такі напівпровідникові матеріали потребують спеціальних параметрів та властивостей для надійного, стабільного та довготривалого функціонування та використання людиною як в побуті, так і під час виконання професійних завдань. Надійність роботи всіх приладів, в складі яких є напівпровідникові матеріали, залежить від якості поверхні цих напівпровідників, її геометричної досконалості та наявності поверхневих дефектів, а також від хімічного складу вихідних та отриманих матеріалів [1; 2].

В усіх технологіях виготовлення напівпровідників та робочих елементів визначені чіткі та досить жорсткі вимоги до матеріалів, що застосовуються у виробництві. Поверхня металів та кристалів обов'язково повинна бути однорідною, гладкою та без жодних забруднень [1]. До найбільш ефективних і недорогих методів підготовки "ідеальної" поверхні напівпровідників належить хіміко-динамічне та хіміко-механічне полірування, яке здійснюють з використанням різних хімічних сумішей та розчинів. Особливо цінними є травники з невеликими швидкостями розчинення, які дозволяють контролювати процес хімічної обробки напівпровідникових матеріалів [2].

Процес хімічного травлення (полірування) – це спеціальний вид хімічної обробки поверхні твердого матеріалу з метою очистки поверхні металу, надання їй необхідного рельєфу та форми, видалення утвореного поверхневого шару після механічної обробки та підготовки металу до будь-якого хімічного дослідження [1].

Кадмій телурид та тверді розчини $Zn_xCd_{1-x}Te$ і $Cd_xHg_{1-x}Te$ широко використовуються в напівпровідниковій електроніці. Напівпровідникові кристали твердих розчинів $Zn_xCd_{1-x}Te$ є перспективним матеріалом для виготовлення детекторів X- і γ -випромінювання [3]. Однак, незважаючи на широке практичне використання зазначених матеріалів та виготовлення на їх основі величезної кількості приладів, існують технологічні проблеми при виборі оптимального складу поліруючих травильних композицій з контрольованими швидкостями розчинення як для хіміко-механічного, так і для хіміко-динамічного полірування. Особливо актуальним є вивчення явищ та процесів, що протікають на границі поділу "напівпровідник – травник". Адже, як засвідчують різні дослідження, в результаті травлення на поверхні кристалів утворюється плівка. Склад та структура утвореної плівки залежить від характеру та умов проведення процесів хімічної взаємодії.

Загалом, під час хімічних реакцій з травильними розчинами продукти, що утворюються, катіони та аніони, взаємодіють з поверхнею кристалу або металу. Але навіть у тих випадках, коли відомим є процеси проходження основних реакцій, що протікають на поверхні між кристалом і агресивним середовищем травника, необхідно підбирати практичним способом у кожному окремому випадку також і склад середовища. Дотепер єдиних науково обґрунтованих критеріїв вибору складу травників не існує. Саме тому виникає необхідність проведення додаткових комплексних досліджень процесів, які проходять на межі поділу напівпровідників з різними активними середовищами з метою створення нових найефективніших та найбезпечніших травильних композицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угай Я. А. Введение в химию полупроводников. Москва: Высшая школа, 1975. 302 с.
2. Денисюк Р. О., Томашик З. Ф., Чернюк О. С., Томашик В. М., Гнатів І. І. Хімічне розчинення монокристалів CdTe та твердих розчинів Cd_pMn_xTe в травильних сумішах I_2 –HI. *Фізика і хімія твердого тіла*. 2009. 10(1). С. 134.
3. Томашик В. Н., Томашик З. Ф. Полирующее травление полупроводниковых соединений типа А. *Неорганические материалы*. 1997. Т. 33. № 12. С. 1451-1455.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

Анна Філінська,
*студентка 22 групи природничого факультету,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка*

**ПРОБЛЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ. ЗА
ВИСТУПОМ СТУДІЇ "КВАРТАЛ-95" СПІЛЬНО ІЗ ДЕРЖАВНИМ
ХОРОМ ІМЕНІ Г. ВЕРЬОВКИ НА УКРАЇНСЬКУ
НАРОДНУ ПІСНЮ "ГОРІЛА СОСНА"**

Становлення незалежної України супроводжується виникненням системних проблем, інспірованих значною мірою Російською імперією в організації гармонійного функціонування усіх сфер суспільного життя. Перманентний кризовий стан нашої держави (в силу зовнішніх та внутрішніх чинників) детермінує відставання цінностей, які є параметрами економічного, соціального розвитку та рівнем демократичності. Одним із базових компонентів свідомості індивіда та спільноти в історії загалом, та в сучасній історії зокрема виступають, цінності, які регулюють та спрямовують соціальну взаємодію на міжособистісному й групову рівнях та соціальні відносини в суспільній площині [1].

У різних життєвих ситуаціях одні з нас ставлять на перше місце сім'ю, інші не уявляють власного благополуччя без кар'єрного росту, треті – віддають перевагу особистим інтересам, захопленням. Всі ці блага людина досягає завдяки наявній ієрархії цінностей, що визначає, які з них є пріоритетними. Цінності – це мірило людського щастя. Для кожного життєві цінності є орієнтиром у різних видах діяльності. Вони сприяють особистісному зростанню, досягненню задоволення у житті, розвитку творчого мислення тощо. Загалом, життєві цінності – це цілі та пріоритети, які, керуючи життям людини, визначають його сутність. Усвідомлений вибір людини завжди ґрунтується на аксіологічній основі [2].

Сьогодні нам потрібні спільні ціннісні орієнтири, що зможуть об'єднати й повести українське суспільство, долаючи економічні й соціальні виклики. Саме такою була ідея організаторів проекту "Цінності нової України" (2015), який полягав у визначенні найважливіших соціокультурних цінностей, що консолідують Україну та мотивують її рухатися вперед. До цієї суспільної ініціативи було залучено експертів-науковців, істориків з різних галузей, соціологів, психологів, лідерів думок та фахівців із питань ідентичності [1; 2].

Сьогодні наша держава переживає кризовий період: вже більше 5 років триває війна на Сході, а це детермінує нові погляди на патріотизм та самосвідомість громадян України. Україна має бути територією свободи. Ми йдемо шляхом самоорганізації влади, створення правил, які будуть прийняті серед виконавців. Робимо ставку на культуру порозуміння. Просто примуси та

заборони не підходять. Закони повинні бути справедливими в розумінні тих, кого вони стосуються. Свобода означає відповідальність. Кожен має взяти відповідальність за своє життя, свою сім'ю і своє оточення. Де усвідомлена відповідальність, там і гідність. Основою нашого буття має стати повага до себе і до інших. Але, на жаль, не всі готові бути відповідальними перед своєю державою і захищати її інтереси. Окрім патріотичних почуттів, у суспільстві знаходиться місце байдужості і особистісний регрес людей, які не мають постійної зайнятості, реалізованості в діяльності, що детермінує втрату інтересу до життя. Не всі йдуть захищати суверенітет та цілісність своєї країни, не вбачаючи у цьому необхідності. Очевидним виступає системна криза базових цінностей значної частини українців.

Зовсім нещодавно усі соціальні мережі вибухнули від виступу "95 кварталу" разом з національним хором імені Верьовки, в якому актори поглузували з Валерії Гонтаревої та того, що в неї нещодавно згорів будинок під Києвом. Колишніх колег президента Володимира Зеленського по студії "95 квартал" звинувачують у тому, що вони перетнули межу з "чорним гумором", глузуючи з пожежі. Не менше звинувачень лунає на адресу державного хору, якому закидають участь у політичних розбірках. "95 квартал" виходить на телеканалі "1+1" олігарха І. Коломойського, якого пані В. Гонтарева звинувачує у тиску на себе через націоналізацію "Приватбанку". Олігарх зараз намагається повернути собі банк чи отримати компенсацію.

Актор Євген Кошовий разом з легендарним хором заспівали пісню за мотивом української народної пісні "Горіла сосна, палала". У переробці "95 кварталу" прозвучали такі рядки: "Горіла хата, палала, в Лондоні жінка плакала", "Хата горить в Гореничах, а в Лондоні Валерія думає на Валерича". "Мораль проста - хата згоріла зі стида", "Люди вогонь побачили – допомагати почали, відра схопили й прибїгли, у вогонь соляру плескали". Таке глузування викликало хвилю обурення не тільки у противників партії "Слуги народу".

Глузування із людського горя, на мою думку, є приниженням гідності людини. Незважаючи на вчинки В. Гонтаревої, її діяльність тощо, підпал будинку будь-якого громадянина заслуговує лише на засудження, а не на те, що б над цим насміхались. Саме політики, їх дії і наслідки їхньої діяльності, які відчують мільйони українців, дають привід для сатири студії "Квартал-95". Але це не привід для того, щоби переступати через загальнолюдські цінності (чесність, гідність, свободу) і принижувати конкретну людину. Гірше номеру, який виконав "Квартал 95" про В. Гонтареву, є тільки реакція людей у залі. Суспільство, яке легко погоджується знижувати свою моральну планку, швидко втрачає уявлення про норми людяності. Система ціннісних орієнтирів дає змогу суспільству та особистості розвиватись і формувати власні уявлення щодо явищ і процесів дійсності.

Проблема цінностей суспільної організації загалом та українського суспільства зокрема належить до найважливіших і дискусійних. Це пов'язано з тим, що ми проходимо дуже складний етап історичного розвитку, коли відбувається перехід від тоталітарного суспільства з системним авторитаризмом, від держави, хворої корупцією, до соціально орієнтованого суспільства і демократичної та відкритої держави. Тому болісно проходить зміна аксіологічних систем, які складали основу суспільства і держави на попередніх етапах їх розвитку [2; 3].

В сучасному українському суспільстві, на мою думку, потрібні зміни в акцентах виховання людини. Нині слід формувати не стільки сентиментального патріота, скільки діяльного громадянина, який любить свою Батьківщину й бере активну участь у модернізації суспільства і держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіпень В. Українське студентство: на що орієнтуємося і що цінимо? *Управління освітою*. 2001. № 22. С. 10.
2. Лобанова А. С., Чутова Н. П. Ценностные ориентации : концептуализация понятия в контексте социальных изменений. *ГРАНІ: науково-теоретичний громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. №3 (65). С.89-93.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Стародубець В. О.**

Влада Шавлюк,
*магістрантка I курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЗМІНИ КОНЦЕНТРАЦІЇ $C_3H_6O_3$ В СКЛАДІ СУМІШІ $K_2Cr_2O_7$ - $HBr-C_3H_6O_3$ НА ОСОБЛИВОСТІ ХІМІЧНОГО РОЗЧИНЕННЯ МОНОКРИСТАЛІВ $CdTe$

Великий інтерес у наукового світу викликають дослідження напівпровідникових матеріалів. До яких і належать монокристали кадмій телуриду. На теперішній час опановані різні методи вирощування високоомнієвих кристалів. Дослідженні технологічні процеси, котрі базуються на основі синтезу, виявленні і визначенні і ліквідації дефектної структури та її впливу на властивості $CdTe$ [1]. Основою метою мого дослідження є процес

хімічного травлення монокристалів при зміні концентрації $\text{C}_3\text{H}_6\text{O}_3$ в складі суміші $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7\text{-HBr-C}_3\text{H}_6\text{O}_3$.

Одними з найбільш вживаних матеріалів, що використовуються у виробництві різних приладів напівпровідникової електроніки, є монокристали кадмій телуриду. Після вибуху Чорнобильської АС попит на ці речовини зріс, як детекторів чутливих в ІЧ-області спектра іонізуючого випромінювання. Використання цих монокристалів для виготовлення фотоприймачів, оптичних лінзах, напівпрозорих дзеркал. І що найактуальніше для створення новітніх сонячних елементів, у альтернативній енергетиці.

У нашому дослідженні буде використовуватися процес хімічного травлення – це видалення частини поверхневого шару, усунення різних недоліків для досягнення рівної поверхні за допомогою травників. Хімічне травлення провідників $\text{A}^{\text{IV}}\text{B}^{\text{VI}}$ і їх сполук засноване на процесах окиснення поверхні та видалення продуктів реакції [2]. В склад травника зазвичай входять різні речовини. В ролі розчинника виступає H_2O , як середовище для утворення гомогенного травника. Окисниками, у вигляді водного розчину HBr і $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$. Встановлено, що лімітуюча стадія процесу є розчинення плівки телуру, що утворюється на поверхні в результаті хімічної взаємодії CdTe з травником. Із збільшенням окиснювальної здатності розчину, тобто із збільшенням вмісту $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$, зростає і швидкість травлення CdTe . Роль комплексоутворювача в процесі травлення відіграють найчастіше аніони органічних кислот, в даному експерименті-це молочна кислота.

Щоб пластини CdTe відповідали сучасним вимогам вони повинні мати досконали будову і потрібні геометричні параметри без дефектів. Початковим підготовчим етапом до процесу травлення є хіміко-механічне полірування (ХМП) пластин абразивними або без абразивними композиціями. Для усунення структурно-порушеного шару, мінімальна величина шорсткості, плоскопаралельність і її хімічна чистота [3].

Наступним кроком у нашій роботі є дослідження швидкості хімічного травлення кадмій телуриду за допомогою методики диску. Потім ми виготовляємо точковий електрод з CdTe і потрібні розчини. За допомогою різних операцій доводимо опір на електроди в межах $(1-5) \times 10^6$ Ом, щоб покази потенціалу не змінювались, і забезпечувались рівноважні умови роботи елементарної комірки. Після цього ми проводимо вимірювання електродних потенціалів процесу полірування CdTe , за допомогою установки в якій розміщений хлоросрібний електрод і досліджуваній. Отримавши початкові результати, ми проводимо оптимізація складу травильних композицій за допомогою математичного планування експерименту на симплексах, використовуючи програму Simplex.

Отже, після отримання результатів ми корегуємо данні в залежності від зміни концентрації $C_3H_6O_3$ в складі суміші $K_2Cr_2O_7$ - HBr - $C_3H_6O_3$. І вибираємо найбільш оптимальний для хімічного травлення монокристалів $CdTe$.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корбутяк Д. В., Мельничук С. В., Корбут Є. В., Борисюк М. М. Телурид кадмію: домішково дефектні стани та детекторні властивості. Київ: Іван Федоров, 2000. 198 с.
2. Сангвал Кешра Травление кристаллов: Теория, эксперимент, применение. Москва: Мир, 1990. 492 с.
3. Луфт Б. Д., Перевощиков В. А., Возилова Л. Н. и др. Физико-химические методы обработки поверхности полупроводников; [под ред. Луфт Б. Д.]. Москва: Радио и связь, 1982. 136 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

Алла Шанюк,
*магістрантка I курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

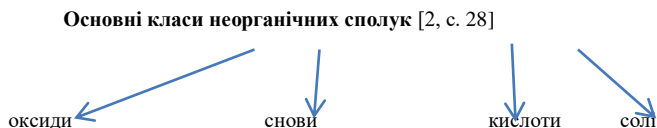
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ "ОСНОВНІ КЛАСИ НЕОРГАНІЧНИХ СПОЛУК: ОКСИДИ, ОСНОВИ" В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних закладах загальної середньої освіти процес викладання теми "Основні класи неорганічних сполук" потребує використання системи методів навчання: словесних, наочних, практичних. Процес викладання цієї теми опирається на специфічні для оксидів та основ розрахункові задачі, демонстрації, лабораторні досліди, практичні роботи, навчальні проекти, домашній експеримент та екскурсії [3].

Згідно з програмою для закладів загальної середньої освіти за 2017 р. тема "Основні класи неорганічних сполук" розглядається у 8 класі після вивчення таких тем: "Початкові хімічні поняття", "Кисень", "Вода" (7 клас), "Будова атома. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів", "Хімічний зв'язок і будова речовини", "Кількість речовини. Розрахунки за хімічними формулами" (8 клас) [3].

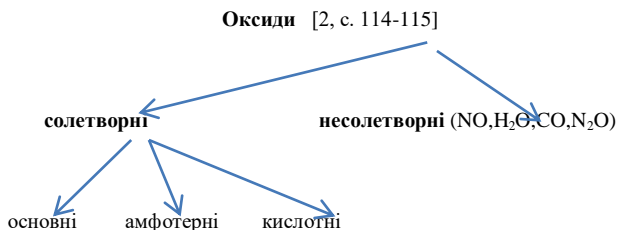
Поняття про оксиди формується у темі "Кисень" [1, с. 36]. Вивчення теми "Оксиди" розпочинається із класифікації основних класів неорганічних сполук, яку можна подати у вигляді Схеми 1.:

Схема 1.

$E_mO_nMe(OH)_nH_yXMe+$ кисл.зал. Опираючись на отримані раніше знання учнів, їм пропонується самостійно дати визначення поняттю "оксид" та навести декілька прикладів. Учні роблять висновок, що оксиди – це сполуки, які складаються з двох хімічних елементів, одним із яких є Оксиген (CuO, SO_2, PbO, CO_2) [2, с. 29]. Для закріплення знань про склад оксидів учням демонструються їх зразки. Далі учням ставиться запитання: За якими ознаками класифікують оксиди? Їхній відповіді передуює складання Схеми 2.:

Схема 2.

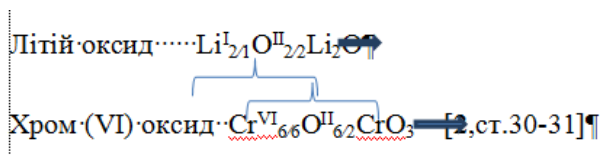

$(Li_2O, CaO)(PbO, Cr_2O_3) (SO_3, N_2O_5)$ Наступним етапом є вивчення номенклатури оксидів. Учніма наводяться приклади оксидів елементів із постійною та зі змінною валентностями: CaO – кальцій оксид; Li_2O – літій оксид; B_2O_3 – бор оксид; FeO – ферум (II) оксид; Fe_2O_3 – ферум (III) оксид; SO_2 – сульфур (IV) оксид; SO_3 – сульфур (VI) оксид [2, ст.32].

Потім учні самостійно називають оксиди із формулами: $Al_2O_3, CO, Cu_2O, CrO_3$. Також учнів знайомлять із традиційними (тривіальними) назвами деяких оксидів: CaO – негашене вапно, SO_2 – сірчистий газ, CO_2 – вуглекислий газ [2, с. 32]. Увагу учнів привертає поширення оксидів у природі. Отже, "найпоширенішим оксидом в атмосфері і гідросфері є вода, а в літосфері – силіцій (IV) оксид SiO_2 (мінерал кварц, складова піску)" [2, с. 32]. Оксиди

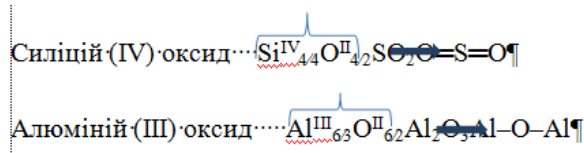
"входять до складу гірських порід, ґрунтів, мінералів" [2, с. 32]. Наступним етапом йде складання формул оксидів. Основне питання, над яким працюють учні, таке: Як валентність елементів впливає на кількісний склад оксиду? Відповіді передувє опорна *Схема 3*:

Схема 3.

Для закріплення матеріалу учні виконують завдання: "Напишіть хімічні формули вищих оксидів" Карбону, Сульфуру та Фосфору [2, с. 31]. Потім учням пояснюються особливості складання графічних формул оксидів за *Схемою 4*:

Схема 4.

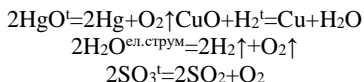
Виконання вправи: "Складіть графічні формули молекул води і вуглекислого газу" [2, с. 31]. Учні роблять висновок про те, що валентність показує скільки зв'язків утворює кожен елемент в оксиді і на основі наведених вище розрахунків – по скільки атомів кожного елемента міститься в оксиді. Після цього учнів знайомлять із властивостями та використанням оксидів. Тут учні дізнаються про фізичні властивості оксидів за звичайних умов, їх відношення до води та до змін температури. На хімічні властивості оксидів учні заповнюють узагальнюючу Таблицю 1:

Таблиця 1.

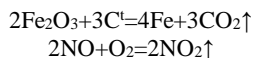
Тип оксидів	З чим реагує	Рівняння реакції
Основні оксиди	1. Реакція з водою 2. Реакції з кислотними оксидами 3. Реакції з кислотами	$\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca}(\text{OH})_2$ $\text{Li}_2\text{O} + \text{N}_2\text{O}_5 = 2\text{LiNO}_3$ $\text{CaO} + \text{H}_2\text{SO}_4 = \text{CaSO}_4 + \text{H}_2\text{O}$
Амфотерні оксиди	1. Реакції з кислотами 2. Реакції з основами	$\text{ZnO} + 2\text{HCl} = \text{ZnCl}_2 + \text{H}_2\text{O}$ $\text{ZnO} + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2\text{ZnO}_2 + \text{H}_2\text{O}$

	3. Реакції з основними оксидами 4. Реакції з кислотними оксидами	$\text{Al}_2\text{O}_3 + 3\text{Na}_2\text{O} \xrightarrow{t} 2\text{Na}_3\text{AlO}_3$ $\text{ZnO} + \text{SiO}_2 \xrightarrow{t} \text{ZnSiO}_3$
Кислотні оксиди	1. Реакція з водою 2. Реакції з основними оксидами 3. Реакції з основами	$\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{SO}_4$ $\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{CaO} = \text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ $\text{CO}_2 + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{O}$

Реакції розкладу оксидів
[2, с. 49-54]:

Реакції оксидів із простими речовинами [2, с. 83-86]:

Для підтвердження хімічних властивостей оксидів, учням демонструються експерименти: "Взаємодія кислотних і основних оксидів з водою" та "Взаємодія кальцій оксиду з водою, дослідження добутого розчину індикатором, пропускання вуглекислого газу через розчин". Далі учнів знайомлять із широко профільним використанням оксидів. А після цього – заповнюють *Таблицю 2* [2, с. 98-100].

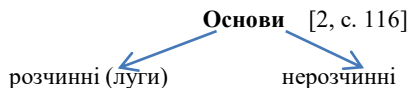
Таблиця 2.

Способи добування оксидів	
Спосіб добування	Рівняння реакції
1. Реакції простих речовин із киснем	$\text{S} + \text{O}_2 \xrightarrow{t} \text{SO}_2$ $4\text{P} + 5\text{O}_2 \xrightarrow{t} 2\text{P}_2\text{O}_5$
2. Реакції складних речовин із киснем	$\text{CH}_4 + 2\text{O}_2 \xrightarrow{t} \text{CO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$ $2\text{ZnS} + 3\text{O}_2 \xrightarrow{t} 2\text{ZnO} + 2\text{SO}_2$
3. Термічний розклад гідроксидів	$\text{Cu}(\text{OH})_2 \xrightarrow{t} \text{CuO} + \text{H}_2\text{O} \uparrow$ $\text{H}_2\text{SO}_4 \xrightarrow{t} \text{SO}_3 \uparrow + \text{H}_2\text{O} \uparrow$
4. Термічний розклад оксигеновмісних солей	$\text{ZnCO}_3 \xrightarrow{t} \text{ZnO} + \text{CO}_2 \uparrow$ $\text{Pb}(\text{NO}_3)_2 \xrightarrow{t} \text{PbO} + (\text{N}_2\text{O}_5)$ <div style="text-align: center;"> $\swarrow \quad \searrow$ $\text{NO}_2 \uparrow \quad \text{O}_2 \uparrow$ </div>
5. Перетворення одного оксиду на інший	$4\text{CuO} \xrightarrow{t} 2\text{Cu}_2\text{O} + \text{O}_2 \uparrow$ $2\text{CO} + \text{O}_2 \xrightarrow{t} 2\text{CO}_2$

З поняттям "основи" учні ознайомилися при вивченні хімічних властивостей основних оксидів (продуктом реакції взаємодії основних оксидів з водою є основа). Вони наводять приклади основ за загальною формулою:

$M(OH)_n$ [2, с. 34]. Далі розглядають номенклатуру основ за таким зразком: $NaOH$ – натрій гідроксид, $Mg(OH)_2$ – магній гідроксид, $Fe(OH)_2$ – ферум (II) гідроксид, KOH – калій гідроксид, $Cr(OH)_2$ – хром (II) гідроксид. Після цього складають *Схему 5*.

Схема 5.

$Ba(OH)_2, KOH$ $Cu(OH)_2, Al(OH)_3$. Учням пояснюють, що кожній основі відповідає певний основний оксид [2, с. 35]:

основа	основний оксид
$NaOH$	Na_2O
$Ca(OH)_2$	CaO
$Bi(OH)_3$	Bi_2O_3

Учні ознайомлюються із фізичними властивостями основ, їх відношенням до води та до нагрівання [2, с.64-65]. Вивчають поняття "луги" та знайомляться із таблицею розчинності [2, с. 65].

Фрагмент таблиці розчинності деяких основ у воді (при t 20-25°C):

Катіони	Na^+	K^+	Ag^+	Mg^{2+}	Ca^{2+}	Ba^{2+}	Fe^{2+}	Ni^{2+}
Аніон								
OH^-	р	р	–	м	м	р	н	н

Далі учні розглядають хімічні властивості основ. Вони вивчають поняття "індикатори", знайомляться з їх різновидами та особливостями [2, с. 66-67]. Учні складають узагальнюючу Таблицю 3. по хімічним властивостям основ [2, с. 66-71]:

Таблиця 3.

<i>З чим взаємодіють</i>	<i>Рівняння реакції</i>
1.З кислотними оксидами	$2KOH + SO_3 = K_2SO_4 + H_2O$
2.З кислотами	$Mn(OH)_2 + 2HNO_3 = Mn(NO_3)_2 + 2H_2O$
3.Із солями	$2NaOH + Mn(NO_3)_2 = Mn(OH)_2 \downarrow + 2NaNO_3$
4.Термічний розклад	$Fe(OH)_2 \xrightarrow{t} FeO + H_2O \uparrow$

Для підтвердження теоретичних відомостей учні проводять лабораторні досліди "Взаємодія лугу з кислотою в розчині", "Взаємодія нерозчинної основи з розчином кислоти", "Розклад нерозчинної основи при нагріванні" [2, с. 68-70], [3]. Результати дослідів заносять у Таблицю 4.

Таблиця 4.

Назва лабораторного дослідю	Хід роботи	Спостереження	Рівняння реакцій	Висновки

Після цього учнів знайомлять зі сферами використання основ [2, с. 71] і переходять до методів добування основ, складаючи Таблицю 5 [2, с. 102-104]:

Таблиця 5.

Добування основ	
лугів	нерозчинних основ
1. Реакція металу з водою:	1. Реакція обміну між сіллю та лугом в розчині: $\text{NiCl}_2 + 2\text{NaOH} = \text{Ni}(\text{OH})_2 \downarrow + 2\text{NaCl}$
2. Взаємодія основного оксиду з водою: $\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca}(\text{OH})_2$	
3. Реакція обміну між розчинною сіллю та іншим лугом (у розчині): $\text{K}_2\text{SO}_4 + \text{Ba}(\text{OH})_2 = \text{BaSO}_4 \downarrow + 2\text{KOH}$	
4. Електроліз $2\text{NaCl} + 2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{ел. струм}} 2\text{NaOH} + \text{H}_2 \uparrow + \text{Cl}_2 \uparrow$	

$2\text{NaCl} + 2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{ел. струм}} 2\text{NaOH} + \text{H}_2 \uparrow + \text{Cl}_2 \uparrow$ Наступним кроком є навчання розв'язувати розрахункові задачі: розрахунки за хімічними рівняннями маси, об'єму, кількості речовини реагентів та продуктів реакції [2, с. 58-63], [3]. Після вивчення теми "Основні класи неорганічних сполук" учні виконують закріплюючу практичну роботу №1 "Дослідження властивостей найважливіших класів неорганічних сполук" [2, с. 95-97]. Висновки вони занотовують у Таблицю 5.

Таблиця 6.

Назва досліду	Послідовність дій	Спостереження	Рівняння реакції	Висновок

Далі виконують практичну роботу № 2 "Розв'язування експериментальних задач" [2, с. 120-121]. Під час вивчення даної теми учням пропонується виконати домашній експеримент "Дія на сік буряка чи червоноголової капусти лимонного соку, оцту, розчину харчової соди, мильного розчину", а також навчальний проект на одну із тем [3]:

1. *Неорганічні речовини – представники основних класів у будівництві й побуті.*
2. *Хімічний склад і використання мінералів.*
3. *Вплив хімічних сполук на довкілля і здоров'я людини.*

У цілому, викладання теми "Основні класи неорганічних сполук: оксиди, основи" має важливе значення для формування знань і практичних навичок з хімії в учнів 8-х класів. Воно базується на цілісному комплексі взаємопов'язаних етапів формування знань і навичок щодо вивчення оксидів і основ. У процесі засвоєння означеної теми ключовим є вивчення поняття про оксиди та основи, їх номенклатури та класифікації, особливостей складання формул, їх фізичних та хімічних властивостей, способів добування, поширення в природі та використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання шкільного курсу хімії: Посібник для вчителя / Н. М. Буринська, Л. П. Величко, Л. А. Липова та ін.; За ред. Н. М. Буринської. Київ: Освіта, 1991. 350 с.
2. Хімія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / П. П. Попель, Л. С. Крикля. Київ: ВЦ "Академія", 2008. 232 с. .
3. Хімія 7-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ THEODOXUS ASTRACHANICUS (ТЕОДОКСУС АСТРАХАНІКУС)

Теодоксус (Theodoxus) – невеликий, досить невибагливий равлик. Легкість розмноження в штучних умовах роблять його дуже підходящим для утримання в акваріумі. Однак чомусь вони не дуже популярні. Але ж поселити у себе цих червоногих можна абсолютно безкоштовно: вони мають вітчизняне походження і часто зустрічаються в звичайних водоймах.

Рід належить сімейству неретід (Neritidae). Як і більшість родичів, можуть мешкати і в прісній, і в солонуватій воді. Їх розмір досягає в середньому сантиметр в висоту. Раковина округла, з невеликим завитком, багатьом вона нагадує за формою миску або чашку. На задній поверхні підошви є кришечка, якою тварина закриває вхід у разі потреби, як ампулярії. Підошва світла, кришечка і вхід – жовтуваті[1].

Забарвлення моллюсків дуже різноманітне і красиве. Малюнок раковин контрастний – великі і дрібні краплини або переривчасті викрути на більш світлому або більш темному тлі. Самі черепашки – товстостінні і щільні, дуже міцні. Справа в тому, що в природі моллюски живуть у водоймах з досить сильною течією, і міцний панцир просто необхідний їм в цих умовах.

Представником є *Theodoxus astrachanicus* (теодоксус астраханікус) – мешкає в Дністрі, річках басейну Азовського моря. У цих червоногих дуже красивий і чіткий малюнок раковини: частини темні викрути на жовтому тлі.

Вони однаково комфортно почувають себе і при температурі +19, і при +29. Харчуються водоростями, причому працюють активно – це відмінні помічники, завдяки яким містити акваріум в чистоті власнику значно легше. Ці вихованці відмінно розмножуються в умовах штучного водоймища. Причому, на відміну від природного ареалу, в акваріумі період розмноження не залежить від сезону – йде і взимку і влітку. Для того, щоб стимулювати їх до цього, досить підтримувати в домашній водоймі високу температуру – від 24 градусів [2].

Процес розмноження цих червоногих, особливо розвитку зародків, дуже цікавий. Яйця вони відкладають на тверду поверхню – камені, стінки, фільтр. На відміну від інших домашніх равликів, їх кладки мають форму ковбасок приблизно в міліметр довжиною. Причому в кожній кладці-капсулі знаходиться кілька десятків яєць. Улиточка народжується через 5-7 тижнів після того, як була відкладена капсула. Новонароджений теодоксус не більше міліметра в довжину, позбавлений пігменту – молочно-білий, з тонким і

крихким "панцером". Перший час малюки ховаються в ґрунті і намагаються триматися ближче до стінок водойми. Дорослим черевоногого можна вважати, коли раковина почне набирати повного забарвлення[1].

Отже, Теодоксус (Theodoxus) – перспективний равлик для утримання в акваріумі. Залишається тільки дивуватися тому, як вони маловідомі серед акваріумістів. Їх досить складно виявити в природному середовищі: черевоногі живуть невеликими "сім'ями", а мініатюрність успішно маскує їх в природі. Звичайно, ці молюски не дуже великі, зате красою забарвлення багато з них посперечаються з будь-якими екзотами. А простота в догляді і незаперечна їх користь в акваріумі – величезний плюс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теодоксус (Theodoxus) [Електронний ресурс]. URL: <http://nashirybki.ru/bespozvonochnye/teodoksus.ht> – Назва з екрану (дата звернення: 12.11.2019).
2. Bunje P. M. E. (2005), Pan-European phylogeography of the aquatic snail *Theodoxus fluviatilis* (Gastropoda: Neritidae), *Molecular Ecology*, 14, 4323-4340.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Ковтун Н. М.**

*Maxim Zakharchenko,
University of Bologna student,
Department of Informatic Engineering*

GLOBALIZATION, INTERNETIZATION AND THE CHALLENGES OF THE NEW DIGITAL WORLD

The globalization is an unstoppable process ongoing yearly with the rise of new technologies and in particular the internet that made the country borders practically invisible and in just a few decades united millions and millions of people with different cultures and religions. The biggest push for globalization was given by mass media that became available to any internet user who could keep an eye on any event happening in any part of the world not only in real time but also from the countless films, cartoons, songs available to anyone from any part of the world. In recent times we have witnessed what the internet is capable of: influencing political courses of countries, giving a push for riots and so on in different parts of the world, with millions of people following and judging the happening from all kind of sources, trustful or not. Due to the internet, the process of globalisation went to

speeds never seen before. As much as created what is called cyber globalism for which every user present on the net is making a small part in pushing forward, so that we can call the information revolution the new and the most powerful push to a global integration we have ever had and may probably have for the next decades.

With such interest from the so called users the global market could not go past as the possible profit was massive with the right approach. That led to the birth of e-commerce that developed with the globalization concept and the creation of a new definition, digital capitalism, with users all over the world being able to benefit from all kind of exotic products from all over the world. This led to modern e-commerce today having an overall transaction value of near 30.000 trillion dollars and established itself as one of the most efficient and effective global commerce platforms. It is reasonable to believe that in future business will become digital. Digital business is, first of all, new market models for multinational companies [1, s.50-51].

As a result of the information society development a digital culture emerges, reflecting the cultural dynamic and recognition of the fact that digital technologies have become an organic part of modern life. The impact of digital technologies on culture is rotated through the digitization of traditional culture and spread along with classical values - digital values that carry with them the values of scientific and technological and technological progress, rationality, functionality, efficiency, mobility, success and self-realization of a person in creative work, came to replace the routine.

Digital culture comprises a wide range of areas, from computer games and multimedia museums to digital-based interactive projects. Important issues of digital culture are digital reuse, the role of new media in life, the role of technology in organizations, the development of innovations that would be put into practice. In the broad meaning of the word, digital culture can be defined as a system of real and symbolic phenomena based on digital coding and its universal technical implementation, defined mentally and determining virtual forms of various kinds of life. In the narrow meaning of the word, digital culture should be defined as a system of new values, knowledge, competencies, behaviors and communications that determine the vitality of an individual in the digital space [2, s. 36].

Modern technologies (5G wireless networks, the Internet and others) make our lives not only faster, more comfortable, but also more dangerous every year, and in combination with the geopolitical ambitions of some countries, threaten stability and international security. Fifth-generation (5G) mobile communication offers very high speeds and bigger number of connections, which means that there will be far more internet-connected equipment around us working at a much faster speed. And this, in fact, increases the risk of cyber-attacks or creates new opportunities for attackers because they can access the device much faster in less time. Consequently, this will allow them to steal or distort much more data.

Experts note that any vulnerability of 5G networks can be exploited to compromise both digital infrastructure and systems connected by this technology, at the risk of causing very serious damage. There have already been cyber-attacks with major negative consequences that have led to disruption of the energy system in Ukraine (2015) and Venezuela (2019), when hundreds of thousands of people were affected by the power; the U.S. transportation system (2019), when public transport computers in San Francisco failed; banking system in Estonia (2007), which led to the cessation of bank transfers and citizens could not withdraw cash from ATMs; medical system in the UK (2017), when doctors were unable to perform surgery because the database was encrypted [3, s. 36]. As a result, international terrorism has shrunk today giving way to international network terrorism.

The internet does not belong to any of the states. It is a territory of freedom. However, the security of the virtual world is an issue that is becoming fundamental for humanity today. The issue of security in the virtual world is relevant to the citizens of all countries. Leading global corporations are now focusing on balancing national security with privacy protecting of every user. The international community should come to a decision on this issue and so that the development of the latest technologies is carried out on the basis of public trust, the protection of civil liberties and respect for privacy and human dignity. It is now necessary to transform education, to prepare people for changes related to process automation, to focus on the development of soft skills, creative, cognitive and other skills.

LITERATURE

1. Zolo Danilo. Globalizzazione. Una mappa dei problemi. GLF Editori Laterza, 2006.163 S.
2. Кириченко М. Формування цифрової культури як результат розвитку інформаційного суспільства. *"Становлення і розвиток інформаційного суспільства як основи забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави"*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23–24 листопада 2017 року / Ред.-упорядник: д. філософ. н., проф. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2017. С. 34-37.
3. Дубровик-Рохова А. Виклики нового цифрового світу. *День*. 2019. 20 листопада. С. 9.

Scientific adviser: Doctor of Philosophy, Professor **Kozlovets M. A.**

ЗМІСТ

<i>Г. Є. Киричук</i> ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	3
НАУКОВА ТРИБУНА	
<i>Баранівський В. Ф.</i> ДО ПРОБЛЕМИ МЕЖ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	7
<i>Бліхар В. С.</i> СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТАТУСУ ОСОБИ ТА ГРОМАДЯНИНА	10
<i>Бутковська Н. Ю.</i> ДЕСЕКУЛЯРИЗАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	13
<i>Вергелес К. М., Куліш П. Л., Школьнікова Т. Ю., Вергелес Т. М.</i> ФІЛОСОФСЬКО–РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ПРАВОСЛАВНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ	15
<i>Вознюк О. В.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ТЕОРІЇ АБСУРДУ	20
<i>Гордійчук О. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ХХ СТОЛІТТІ	25
<i>Заглада В. М.</i> ВИПАДКОВІСТЬ ЯК ДОПОВНЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ В НАУЦІ	27
<i>Загрійчук І. Д.</i> ФІЛОСОФСЬКІ ВАДИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	30
<i>Залібовська-Гльніцька З. В.</i> СОЦІАЛЬНА СФЕРА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ З ПОГЛЯДУ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА	33
<i>Кириченко В. В.</i> КРИТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА	36

Кобетяк А. Р. ЦЕРКОВНА АВТОКЕФАЛІЯ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ В УКРАЇНІ	39
Ковтун Н. М., Ковтун Ю. В. "ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА" МІГРАЦІЯ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	43
Козловець М. А. УКРАЇНА: ВІД ЛОКАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ДО ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	46
Крилова С. А. АНДРОГІННА СІМ'Я ЯК РЕЗУЛЬТАТ КРАСИ ВІДНОСИН ТА МОЖЛИВІСТЬ ПОДОЛАННЯ ТИСКУ СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ	52
Макарова А. О. АРХЕТИП ЯК ІНВАРІАНТНА ФОРМА БУТТЯ ЛЮДИНИ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ	55
Огороднійчук М. В. ПРОЯВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	57
Орлов С. Ф., Даців Р. В. ФІЛОСОФЕМА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР	59
Панчук І. І. КОНФЕСІЙНА ПАЛІТРА ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ	62
Пилипенко С. Г. ОНТОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ Г. ЙОНАСА	66
Поліщук О. П. ПОТЕНЦІАЛ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ В СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ	68

Поцюрко О. Ю.	
ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	72
Сенетий Д. П.	
ПСИХОФІЗИЧНИЙ ДУАЛІЗМ ТА ПРОБЛЕМА МОЖЛИВОСТІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЕМПІРИЧНОЇ НАУКИ ПРО СВІДОМІСТЬ	74
Слюсар В. М.	
ФІКЦІОНАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЛЯ У СУЧАСНІЙ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ	76
Соколовський О. Л.	
МІСТИЧНА ХРИСТОЛОГІЯ МАЙСТЕРА ЕКГАРТА	78
Стародубець В. О., Печериця Г. Д.	
"СРОДНА ПРАЦЯ" ЯК ОНТОЛОГІЧНА ЗАСАДА ЩАСТЯ ЛЮДИНИ (ЗА ФІЛОСОФІЄЮ Г. СКОВОРОДИ)	81
Старостенко В. В.	
АСПЕКТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ СОВЕСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	83
Требін М. П.	
КРИМІНАЛЬНА ДЕРЖАВА ЯК ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	87
Тур М. Г.	
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ	89
Шестакова К. Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕТНІЧНОСТІ	93
Шкіль Л. Л.	
АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ УНІВЕРСАЛІЗМУ ТА РЕЛЯТИВІЗМУ У ФІЛОСОФІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ	95

Юрчук О. О., Чаплінська О. В. ЗНАННЯ, ЩО ПРИМНОЖУЄ ПЕЧАЛЬ (ЗА РОМАНОМ "КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА" Д. КІЗА)	98
--	----

НАУКОВІ СТУДІЇ АСПІРАНТІВ, МАГІСТРАНТІВ І СТУДЕНТІВ

Алібей Доган Фарід огли ПОЛІТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ	102
Андрійченко Д. О. ТЕРОРИЗМ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ	104
Андрух О. СОЦІОКУЛЬТУРНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ	107
Артеменко А. Б. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЛІТАРНОГО ТРАНЗИТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ	110
Байда Н. ОСОБЛИВОСТІ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ ПРОТЕСТАНТІВ В УКРАЇНІ	113
Башиманівський Д. В. ПОНЯТТЯ СМИСЛОУТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ	116
Бодашевська Ю. С. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ РАНЬОГО ЮНАЦТВА В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ	118
Брагін В. І. НОРМИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У ПРАВОСЛАВНІЙ ТРАДИЦІЇ	121
Венцель Н. В. ЗРОСТАННЯ РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	123

Гладищук А. О. РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	126
Горобчук Л. М. ГРОМАДЯНСЬКА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ	130
Жук А. О. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ	132
Захаров А. С. ПРОБЛЕМА ГОНКИ ОЗБРОЄНЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	134
Каралаш Ю. І. СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ІМПЕРАТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	137
Кваша К. О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ "ПОВСЯКДЕННЯ" ТА "ЖИТТЄВИЙ СВІТ"	139
Климчук Л. А. ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАВМИ ПІОТРА ШТОМПКИ	142
Коваленко О. В. ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ	146
Коваль В. О. ОПТИМАЛЬНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ АДАПТОВАНOSTI РЕКЛАМИ У КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .	148
Косовська К. В. ЩАСТЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА У ФІЛОСОФІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	151

Костецька А. П.	
ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ	154
Лавренюк В. В.	
РЕЛІГІЙНИЙ ОБРЯД ЯК СКЛАДОВА БУДЕННОГО ЖИТТЯ ВІРЯНИНА	157
Лисенко Г. Г.	
ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ НА ПОПУЛЯРНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ	159
Метельська М. В.	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМИ ЧОРНОГО МОРЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПРИРОДОЗНАВСТВА	162
Михальченко Д. Ю.	
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ХРАМУ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	163
Натрошвілі Є. Г.	
ГЕОПОЛІТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ЄС: ПЕРЕТВОРЕННЯ НА САМОСТІЙНОГО ГРАВЦЯ ЧИ ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ НА "ВЕЛИКІЙ ШАХІВНИЦІ"?	166
Павленко Н.	
ЦІННІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БАГАТСТВА В ДОІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ	168
Петриченко Д.	
ТЕОРЕМА ФЕРМА: ЩО ДАЛІ?	170
Пивовар О.	
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	172
Поломаренко І. С.,	
ВУЛИЦЯ ЯК МАТРИЦЯ ДОСВІДУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ ВАЛЬТЕРА БЕНЬЯМІНА	174
Розбицька Г. П.	
МІСТИЧНІ ОБ'ЯВЛЕННЯ В ІСТОРІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ	176

<i>Світельська-Дірко С. В.</i>	
ОСВІТА ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ НАПРЯМОК АКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	179
<i>Серветник А. М.</i>	
МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ "РОЗЧИННИ (ТЕОРІЯ ЕЛЕКТРОЛІТИЧНОЇ ДИСОЦІАЦІЇ)" У СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ОСВІТИ	182
<i>Слюсар М. В.</i>	
ГЕНДЕРНА КОМУНІКАЦІЯ У СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ПРОСТОРІ: СВІТОГЛЯДНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ...	183
<i>Соляр Ю. А.</i>	
КІНЕТИКА ВЗАЄМОДІЇ ZNXCD1-ХТЕ З ТРАВИЛЬНИМИ КОМПОЗИЦІЯМИ K2CR2O7 – HBR – ЕТИЛЕНГЛІКОЛЬ	186
<i>Філінська А. О.</i>	
ПРОБЛЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ (ЗА ВИСТУПОМ СТУДІЇ "КВАРТАЛ -95" СПІЛЬНО ІЗ ДЕРЖАВНИМ ХОРОМ ІМЕНІ Г. ВЕРЬОВКИ НА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ ПІСНЮ «"ГОРІЛА СОСНА")	188
<i>Шавлюк В. М.</i>	
ЗМІНИ КОНЦЕНТРАЦІЇ С3Н6O3 В СКЛАДІ СУМІШІ K2CR2O7-HBR-С3Н6O3 НА ОСОБЛИВОСТІ ХІМІЧНОГО РОЗЧИНЕННЯ МОНОКРИСТАЛІВ CDTE	190
<i>Шанюк А. М.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ "ОСНОВНІ КЛАСИ НЕОРГАНІЧНИХ СПОЛУК: ОКСИДИ, ОСНОВИ" В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ...	192
<i>Яремчук Н. О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ THEODOXUS ASTRACHANICUS (ТЕОДОКСУС АСТРАХАНІКУС)	199
<i>Zakharchenko M. R.</i>	
GLOBALIZATION, INTERNETIZATION AND THE CHALLENGES OF THE NEW DIGITAL WORLD	200

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА
НАУКИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Збірник матеріалів

V Міжвузівської науково-теоретичної конференції молодих науковців
(4 грудня 2019 року, м. Житомир)

Відповідальні за випуск: доктор філософських наук М. А. Козловець,
кандидат філософських наук О. В. Чаплінська

Технічний редактор та комп'ютерна верстка:
кандидат психологічних наук В. В. Кириченко